CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कलमाक्षरचरितं नव्यकाव्यम्

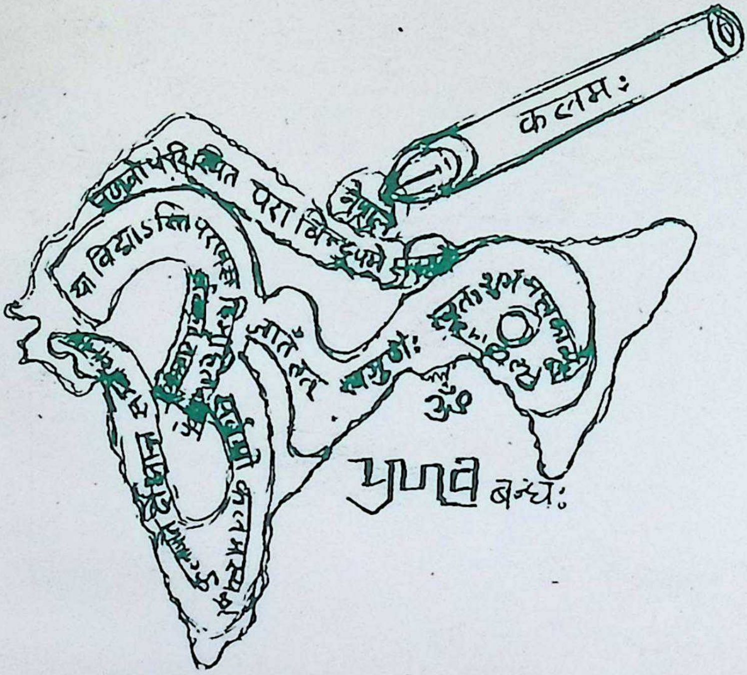

नेपाले प्रणवोपरिस्थित परा विन्दूपमे संस्कृते,
या विद्याऽस्ति परापरादि महिता वाक् संस्कृतं तत्कृते"
सर्वश्री कलमस्य मे कुलपते दीक्षान्त सम्बोधनम्
जातन्तत् स्वगुणैः स्वतः शुभमहाकाव्यं सुदिग्दर्शनम्"

प्रकाशकम्

जयतु संस्कृतम्

काष्ठमण्डपो, नेपालः ।

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

जयतु संस्कृतम् संस्थायाः षष्ठमपुष्पम्–६

प्रा. तेजःकेशरी उपाध्यायविरचितं

कलमाक्षरचरितं
नव्यकाव्यम्

प्रकाशकम्

जयतु संस्कृतम्

काष्ठमण्डपो

नेपालः

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

पुस्तकनाम	कलमाक्षरचरितं नव्यकाव्यम्
Name of Book	Kalamakhsara Charitam Navya kavyam
प्रकाशकम्	जयतु संस्कृतम्, (दूरभाषा २-३०३७१)
Publisher	Jayatu Samskritam
संस्करणम्	प्रथमम्
Edition	First
पुस्तकसंख्या	५०० प्रतयः
Printed Copies	500 Only
प्रकाशनवर्षम्	२०५९-१- आषाढः ।
Publication Year	2059-1- Ashadha
पुनःप्रकाशनाधिकारो	लेखक एव सुरक्षितः
©	Author
मूल्यम्	रु.९५।-
Price	Rs. 95/-
टङ्कणम्	कान्तिपुरटङ्कणसेवा पुतलीसडक, काष्ठमण्डपम्
Type Setting	Kantipur Computer Services Putalisadak, Kathmandu, Nepal
मुद्रकः	परिचितमुद्रणालयः, बालाजु,
Press	Parichit press,

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

प्रकाशकीयम्

संस्कृतवाङ्मयस्य संस्कृतेश्च संरक्षणाय संवर्धनाय च संघटितायाः "जयतु संस्कृतम्" संस्थाया बहुषु कार्येषु संस्कृतग्रन्थानां प्रकाशनमपि महनीयमेकं कर्म वरीवर्त्ति । अस्मिन्नेव सन्दर्भेऽस्याः संस्थायाः केन्द्रीय समित्या उपाध्यक्षस्य श्री हेमराजज्ञवालीमहाशयस्य संयोजकत्वे ग्रन्थप्रकाहनोपसमितिः संघटिता । इयमेव समितिः संस्कृतभाषायां लिखितानां प्रकाशनयोग्यग्रन्थानां विषये वृत्तपत्रेषु विज्ञापनं विधाय ग्रन्थसंकलनं कृतवती । ततो विज्ञानामपि सहयोगपुरस्सर मनुसन्धाय २०५८ तमे वैक्रमाब्दे प्रकाशनयोग्यग्रन्थानां विषये मूलसमितौ स्वीयविचारानियमुपसमितिः प्रकटितवती । इमामेव प्रक्रियामाधृत्य "जयतु संस्कृतम्" संस्थायाः केन्द्रीयसमित्या २०५८ तमे वर्षे प्रकाशनाय निर्णीतग्रन्थमालायां प्रस्तूयमानः कलमनामको काव्यग्रन्थो वर्तते ।

कलमनामकस्य काव्यस्यैतस्य रचयिता कविः तेजकेशरिशर्मा वर्तते । कविना स्फुटमेवेदं काव्यं महाकाव्यमिति घोषितम् । परन्तु साहित्यशास्त्रोक्तमहाकाव्यलक्षणानुसारेणेदं महाकाव्यं न प्रतिभाति । सर्वशक्तिसम्पन्नः जगदाधारभूतः वाच्यवाचकभावापन्नः ओङ्कार एव काव्यनायकोऽत्र वर्तते इत्याशयेन कविना कलमकाव्यं महाकाव्यतयाऽभ्युपगतम् । वाच्यं वाचकञ्च सर्वम् ओङ्कार एव । ब्रह्मविष्णुमहेश्वरात्मकः ओङ्कारः-अ=कमलासनः (ब्रह्मा) उ=लक्ष्मीपतिः (विष्णुः) म=महेश्वरः (शिव) इति अ उ म=कलमः इत्यभिप्रेत्य कविना 'कलम' काव्यमिदमभ्युपेतम् । ज्ञानानन्दात्मकोऽव्यक्तोऽनादिः स्वयंप्रकाशः परमात्मा वाच्यार्थः परप्रणव उच्यते । स्वाश्रयस्य परमात्मनः परब्रह्मणो वाचकः शब्दात्मको वाचकोऽपरप्रणव उच्यते । वाचकस्य ओङ्कारस्य अ उ म इमे त्रयो वर्णाः सन्ति । एभिस्त्रिभिर्वर्णैरेव त्रयो गुणाः सत्त्वरजस्तमांसि,त्रीणि नामानि ऋग्यजुः सामानि, त्रयोऽर्थाः भूर्भुवः स्वर्लोकाः, तिस्रो वृत्तयः जाग्रत्वस्वप्नसुषुप्तयः धार्यन्ते ।

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

एवं वाच्यवाचकस्वरूपस्य परब्रह्मणः कलम (कमलासन-लक्ष्मीपति-महेश्वर) त्वेन निरुपितस्य ओङ्कारस्य नायकत्वाद् महाकाव्यमिदमिति सत्यपि कवेरभिप्राये 'जयतु संस्कृतम्' संस्थया काव्यमिदं नैपालकानां संस्कृत काव्यानामद्य यावद् रचितानां मध्ये नितरामभिनवशैल्यां रचितमिति विचारेण "नव्यकाव्यम्" अभ्युपगतम् । नव्यत्वञ्चास्य काव्यस्याध्ययनेन विद्वांसोऽवगमिष्यन्ति । काव्यस्यैतस्य महनीयता ओजस्विता मर्मस्पर्शिता च योगिनरहरिनाथेन विदुषा शेषराजरेग्मिणा च स्वसंमत्योः प्रस्तुताः । लघुकायेषु पञ्चसप्तति सर्गेषु चतुःशताधिकपद्यैः समापितेऽस्मिन् प्रतिश्लोकविहिताः पदयोजनाः कवेः कलोत्कर्षसूचिकाः सहृदयानां हृदयानि चमच्चर्कति । एतत्काव्यस्थाः शब्दालङ्कारास्तत्रापि प्रतिपद्यं समावेशिताः अन्त्यानुप्रासालङ्काराश्च नैपालकान्यकविरचितकाव्येभ्यः काव्यमिदं पृथक्कुर्वन्ति ।

इत्थं शब्दालङ्कारसम्पदासम्भूषितं विलक्षणपदयोजना-वैशिष्ट्यालङ्कृतं ललितकोमलकान्त पदावलिसंवलितं सरसतामाधुर्यं प्रसादगुणसंपन्नं नव्यकाव्यमिदमवश्यमेव भावुकेभ्यो विद्वद्वर्येभ्यो रोचिष्यतेतमामित्याशा प्रोकृती वर्तते । परब्रह्म-शब्दसत्त्वात्मकमिदं काव्यमभिनवं समधीयाना विद्वांसः कृतार्था भविष्यन्तीति आभास्यते । संस्कृतानभिज्ञा अपि भावकहृदया ज्ञानपिपासवः पाठकाः कविना स्वयमेव कृतेन सरससरलनेपालीपद्यानुवादेन पूर्णतो लाभान्विता भविष्यन्ति ।

अथ चेदमपि स्फुटं वक्तुं शक्यते यद् अस्य काव्यस्य अनुवादत्वेन नेपाली भाषायां सुरचितैः सुललितैःपद्यैः स्वतन्त्रमिदं नेपालीभाषायाः प्रवन्धकाव्यम् । किञ्च संस्कृते लिखितमिदं कलमकाव्यम् नेपालीभाषातिरिक्तासु चतसृषु भाषासु-नेवारी-हिन्दी-अंग्रेजी-जापानीषु अपि पद्यात्मक-प्रबन्धकाव्यत्वेन रूपान्तरितं वर्तत इति तत्तद्भाषाविदः सहृदयाः पाठकाः अवश्यमेव लाभान्विता भविष्यन्ति भाविनि समये इति षड्भाषाकोविदाय कवये साधुवादोऽवश्यं समर्पणीयः इति शम् ।

जयतु संस्कृतम्
२०५९।२।२७

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

योगी नरहरिनाथस्य सम्मतिः

पत्र संख्या २२४, गोरक्षराज्यमृगस्थली

संवत् २०१६।१२।२

यत्र गोरक्षनाथेन मेघमालाऽसनीकृता परिचयपत्रमिदम्

अत्र भवान् श्री तेजः केशरि शर्मा उपाध्यायः सदाचारः सुशीलः साहित्य - सांख्ययोगदर्शनविषयेष्वाचार्यः । संस्कृत-नेपाली-नेवारी -हिन्दी-बंगाली-उर्दू-आङ्गल-भाषासु प्रवाहशालिनीं कवितामपि कर्तुं क्षमः। चित्रकला शिल्पकलादिकलासु कृतपरिचयः सुशिक्षितः। विविधसामाजिकसंस्थासु सभापतिमन्त्रिप्रभृतिपदेषु स्थितः। विशेषतया स्वत्वसंरक्षणानुसन्धानपरायणः प्रतिभाशाली इतिहासानुसन्धाता लेखकश्चेति मम सुतरां परिचितश्चिराय । ईदृशाः स्वाभिमानशालिनः सम्पदतुलादेशस्येति सन्तुष्यति चेतः। आत्मतुल्यानन्यापि कृत्वा देशजातिसमुन्नतिं विदध्युरिति सम्मन्यते ।

भवदीयः

योगी नरहरिनाथः

ॐ सम्मतिःपत्राङ्क९८४

दिनाङ्कः २०४५।१२।२८

कलमाक्षरचरिताख्यं युगलाक्षरचरितसंज्ञञ्च
पटमूर्खस्य च गणितं निर्देशनमहादिकाव्यञ्च ॥१॥
पराविद्याज्ञानं विविधरचना-ज्ञानमनघम्
तथा नाना भाषा सुकविरचनाः सत्यवचनाः ।
कविस्तेजः केशर्यखिलविदुषां पर्षदि मुदा
सदा पाठं पाठं मुदमखिललोकेषु दिशति ॥२॥

तेजः केशरि गर्जनाजनवने विश्वानुसन्धानतः
विश्वव्यापककोविदा वदत शं स्वञ्चानुसन्धानतः ।
प्रत्युत्पन्नमतेः कवेरविदितं नैवास्ति मन्ये क्षितौ
शार्म्मण्या अपि जानते कविमिमं कम्मण्यभव्यादरात् ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

शेषराजशर्मणः सम्मतिः

प्रातः स्मरणीयपूजयपादश्रीगिुरुचरणप्रसादीकृतम्

आशीर्वचनम्

अभिनवकाव्यद्वयसंस्तवःनेपालदेशे वास्तव्येन प्राध्यापकेन साहित्यसांख्ययोगदर्शनाचार्येण एम. ए. द्वयपदविभूषितेन बहुभाषाभिज्ञेन पौडेलवंशावतंसेन पण्डितकेशरिणा तेजः केशरिणा उपाध्यायेनऽऽयुष्मता महाभागेन "कलमाक्षरचरितम्" युगलाक्षरचरितम् नाम काव्यद्वयं प्रणायि । काव्यं नाम कमनीयार्थप्रतिपादकः पदसन्दर्भः , तत्र प्रथमम् कलमाक्षर चरितम् नाम कलमकर्तृका स्ववैशिष्टच चर्चिता रमणीय रचना । तत्र को नाम कलमः का च तदीया व्युत्पत्तिरिति जिज्ञासायां कलमपदं लेखन्यपरपर्यायम् । कलते अक्षराणि गणयति इति ।

कलमः, "कलः" सङ्ख्याने इति धातोः कमच् प्रत्ययेन पदमिदं व्युत्पाद्यते ।

अत्र कविवरेण कलमस्य आत्मकथा व्याजेन तस्य बहुषु विषयेषु व्यापकत्वं सुरभारत्या आर्यसंस्कृतेश्च महिमातिशयसमन्वितं नानाविधविषयविलसितं अद्भुतं चरितञ्च लोचनगोचरीकृतम् । पुरातनानि नूतनानि च काव्यानि पुराणेति -हासादिवृत्तोपजीव्यत्वेन प्रातिस्विकं रूपमास्वादितानि । तत्र कवयितृणां रचनाया आधारधारणे न तादृशः क्लेशातिशयःसंख्यातीतानां तादृश रचनानां विषये किमधिकं कथनीयम् । परमत्र कविवरेण स्वप्रतिभामात्र समवलम्वेन समधिकः प्रयासः प्रदर्शित इत्यत्र केऽपि कृतविद्या द्वापरपरा न भवेयुरिति । प्रस्तुत रचनायां प्रतिपदं प्रतिपादककविवराणां सूक्ष्ममतिरसाधारणी विलक्षणा वहुविषयगहनाऽवगतिश्च निरीक्ष्य इत्यत्रापि न च केषामपि विमतिः स्यादिति मदीयाः मतिः ।

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

एवमेव "युगाक्षरचरितमिभिख्यायां रचनायामपि मनोहर ायाम् उभयो: कथनोपकथन व्याजेन निरुपमं वैलक्ष्यण्यं प्रादर्शि। अत्र काव्यद्वयविषये मदीया द्वित्रा: शब्दास्तन्माधुर्य प्रदर्शने पूर्णा न भवन्ति । तदर्थं मयाऽतिशय: स्वल्प: काल: समासादित इति विदाङ्कुर्वन्तु सहृदया: महोदया: । अन्ते चायुष्मन्तं कविवरं वैलक्षण्यं चणं शुभाशीरााशिभिर भिनन्दयन्नहं श्रीभगवन्तं विश्वनाथं प्रणम्य सर्वतो भावेन कवयितु: प्रतिभासमृद्धिर्जैवातृकं च स्यादिति सम्प्राथर्यन् विरमामि विस्तरादति शम्

य: सांख्यद्वितये कलाप्रविलत्सत्काव्यविस्तारणे
साहित्ये महितास्वनेकविषयख्याताषु भाषष्वपि ।
वैलक्ष्यण्यचण: कुशाग्रधिषण: प्राप्तप्रकर्ष: कृती
तेज: केशरिनामक: कविवरो जीव्यात् समानां शतम् ।

विद्वज्जनविधेय:
शेषराजशर्म्मा
विश्वनाथपुरी काशी वाराणसी
पौषी पौर्णमासी २०३७ वैक्रमाब्द: ।

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कमलाक्षरचरितं नव्यकाव्यम्

प्रथमः सर्गः

ॐ इत्येकाक्षरं धाम
व्योम एकाक्षरं पदम् ।
सोम इत्येकाक्षरं यत्
तत्त्वं तस्मै नमो नमः ॥१॥

एकाक्षरी ॐ छ नि आदि जस्मा
एकाक्षरी व्योम छ मध्य जस्मा
एकाक्षरी सोम छ अन्त्य जस्मा
सधैं नमस्कार म गर्छु उस्मा ॥१॥

प्रणवशिरः शशिबिन्दुवत् सुपूज्यः
प्रविजयते नयपाल आदिदेशः ।

मुकुटमणिरसौ भुवः प्रशस्यः
जयतिलकं किलमूर्ध्नि भारतस्य ॥२॥

ॐ को जुनटिकी सरि प्रणवको श्रीमाथमा झल्किदो
श्रीपेचैसरि रत्नखानि पृथिवीको विश्व ब्रह्माण्डको
सिन्दूरे तिलकै सरी विजयको त्यों भारतै देशको
शान्तिक्षेत्र छ आदिदेश शिवको कैलास नेपाल यो ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

अथार्णवादुन्नतमाहिमाद्रिम्
आकामरूपान्नतमाकुमारीम् ।
अखण्डमाद्यं सुधियां शरण्यम्
वन्दे महाभारतमग्रगण्यम् ॥३॥

चढ्दो सुस्त समुद्रदेखि चुलिदै त्यो स्वर्गमाथा छुन
कामाक्षा मनि कामरूपक हुँदै कन्या कुमारी छुन
सत् श्रीखण्ड अखण्ड भद्रजनको सेवा सुरक्षारत
उद्दण्डैकन चण्ड दण्ड सरिको वन्दे महाभारत ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

द्वितीयः सर्गः

आदर्शाद् व्यवहारतोः मृदुगिरास्वाचारतः शिक्षणात्
शिक्षाणां जनकोपमः करुणया शुश्रूषयाऽध्यापनात् ।
विख्यातो विवुधाग्रणीः समपरो निःस्वार्थचित्तोव्रती
विद्यावंशविराजितो विजयते श्रीशेषराजः कृती ॥१॥

शिक्षाले व्यवहारले वचनले आदर्श आचारले
शिष्यैका स्वपिता समान करुणा सेवा र स्याहारले
विद्यावंश विराजमान समताप्रेमी सुविद्याश्रम
विद्वत् पूजित शेषराज गुरुका श्री पाउमा ॐ नमः ॥१॥

विद्यावारिधिपोतवद् वडिशवत् तर्कोर्मिनुत् कर्णवत्
शङ्काशाखिकुठारवत् कुशिलवत् सत्पक्षवत् पक्षवत् ।
ज्ञानन्तस्य समस्यशास्त्रसुगमञ्छात्रैः सदैवेडितम्
भूयाज्जाडचघटाविपाटनविधौ शार्दूलविक्रीडितम् ॥२॥

विद्यावारिधि तर्न नाउ खट भैं त्यै ख्याउने कर्ण भैं
शंका काट्न त बंचरा खुकुरि भैं सत्पक्ष भैं दक्ष भैं
नौनी शास्त्र निचोर ज्ञानगुरुको शिष्यादिले पूजित
होस् अज्ञान घटा विनाशक शटा शार्दूलविक्रीडत ॥२॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

तृतीयः सर्गः

व्याख्याकारैरनिपुणगुणैर्नूतनैः शिल्पकारैः
टीकारौरकुशलकलालोचकैश्चित्रकारैः ।
आक्षिप्योक्ता मयि बहुविधा दोषपूर्णा विचाराः
व्याकीणस्तैर्भ्रमपरवशैर्हन्त मिथ्याप्रचाराः ॥१॥

व्याख्याकारै अनिपुण गुणी यी नयाँ चित्रकारै
टीकाकारै अकुशल समालोचकै शिल्पकारै
थोपर्छन् है मनपरि ममा दोष खोटा विचार
छर्दै हिड्छन् भ्रमवश खुरन्धार मिथ्याप्रचार ॥१॥

व्यङ्ग्यान् सूक्ष्मान् निभृतनिहितान् नावगच्छन्ति यस्मात्
कुर्वन्त्यर्थान् विषयविमुखां स्ताननर्थांश्च यस्मात् ।
तस्माच्चर्चां सरससरलां काव्यबन्धैः करोमि
तथ्यं कथ्यं सकलमपि मे विस्तरं व्याकरोमि ॥२॥

सूक्ष्मै व्यङ्ग्यै नसकि नसकी बुझ्न गूढार्थ मेरा
उल्टै गर्छन् विषय विमुखी व्यर्थ अर्थै घनेरा
तस्मात् व्याख्या सरलरसको काव्यबाटै म गर्छु
कथ्यै लेख्यै स्वगत सवमा तथ्य आफैं म छर्छु ॥२॥

जानामीदं न मयि मनुजा लेखितुं पारयन्ति
केचिन्नान्ये न मम विषये लेखितुं पारयन्ति ।
धत्ते नान्यो जरठकमठो मन्दरं दिव्यकूर्मात्
न्यूनं न्यूनो न खलु कशिपुं हन्ति नान्यो नृसिंहात् ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

लेखी मेरा उपर कसरी मानिसै पार लाओस्
कोही अर्को म विना कसरी क्यै ममा लेख्न भ्याओस्
दिव्यै कूर्मै विन त कछुवा मन्दरै के उचालोस्
साक्षात् द्यौता नृसिंहै विन त कशिपू मार्न के सिंह भ्याओस् ॥३॥

क्षेत्रञ्चैतत् चिरमधिकृतं मे न तेषां परेषाम्
बुद्धिः कुण्ठा भवति मयि किं लेखितुं वा समेषाम् ।
पातुं के वा जलनिधिमृते कुम्भयोनेः समर्थाः
भस्मीकर्तुं मनसिजमृते त्र्यम्बकात् के समर्थाः ॥४॥

यो मेरै हो विषय अरुको हैन दोस्रो कसैको
मेरो वारे मति कुँडिन गै हुन्छ बोधो सबैको
कस्ले प्युने घटज ऋषिविना स्वाट्ट त्यो सिन्धुलाई
कस्ले पार्ने त्रिनयन विना भस्म त्यो कामलाई ॥४॥

भूगोले वा गणितविषये ज्योतिषे वेतिहासे
विज्ञाने वा प्रकृतविषये दर्शने स्वप्रकाशे ।
साहित्ये वा सुललितपदे वाङ्मये पद्यबन्धे
तर्के न्यायेऽनुमितिपरके व्याकृतौ गद्यबन्धे ॥५॥

भूगोलैमा गणित विधिमा ज्योतिषै दर्शनैमा
विज्ञानैमा प्रकृत इतिहासै पुरा तात्त्विकैमा
साहित्यैमा ललितपदमा काव्यका पंक्तिमा होस्
तर्कै न्यायै अनुमितिंपदै शब्दंशास्त्रादिमा होस् ॥५॥

साङ्ख्ये योगे प्रकृतिपुरुषज्ञापके द्वैतवादे
वेदान्ते तत्त्वमसिपरके शाङ्करेऽद्वैतवादे ।
ग्रन्था ये स्युः कलमलिखिताः पुस्तकाढ्यालयेषु
नैकश्चेदृक् कलमविषये प्राप्यते हन्त तेषु ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

सांख्यै योगै प्रकृतिपुरुषज्ञापकै द्वैतवादै
वेदान्तै तत्त्वमसिपरकै पूर्ण अद्वैतवादै
जे जे मा होस् कृति कलमको पुस्तकै आलयैमा
के यस्ता क्यै कृति कलमका छन् कि ग्रन्थालयैमा ॥६॥

लीलालास्यैर्जितपुरवधूः शम्वरी सुन्दरीव
तेजः पातैः क्षतभटघटश्चोद्भटः केशरीव ।
वाक्येर्गूढैः सुललितपदैरर्थतो गौरवेण
काव्यञ्चैतन्मम विजयते सद्गिरां सौष्ठवेन ॥७॥

जित्ने नाचीकन पुरवधूलाई त्यै शाम्बरी झैं
हात्ती ढाल्ने अतुलबलले तेजको केशरी झैं
व्यंग्यार्थैले ललितपदले सूक्तिका सौष्ठवैले
काव्यैमा यो कृति छ अतुलै अर्थका गौरवैले ॥७॥

यः कश्चिद्वा किमपि यतते लेखितुं क्वापि तेन
धार्यश्चैकः कुशलकलमो नित्यमुद्यत्करेण ।
यत् किञ्चिद्वा वियति वितते द्योतते विद्यते सत्
सर्वं सृष्टिस्थितिलयमयं मेऽद्भुतं कौतुकन्तत् ॥८॥

कोही खोजोस् यदि त उसले लेख या चित्र लेख्नै
पक्कै पर्ला कलम उसले हातले बोकि राख्नै
जे जे छन् है गगनतलमा विश्व जाज्वल्यमान
मेरै सृष्टिस्थितिलय यिनै हुन् नयाँ कीर्तिमान ॥८॥

ओतः प्रोतोऽमितजनपदे भूरिशाले विशाले
देशेकाले चिरमणुकणाभ्यन्तरेऽचान्तराले ।

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

न्याय्ये कार्याधिरकणविधौ निर्ममो न्यायकर्ता
नाऽन्यः सैकाऽहमिहकलमः सृष्टिसंहारकर्ता ॥९॥

वाह्यान्तर मैं हल्चल हुने भद्रशाले विशाले
देशै काले अणुतम कणै अन्तरै अन्तराले
मा कानुनी विषय सवमा सत्य इन्साफकर्ता
त्यो मैं नै हूँ कलम सवको सृष्टिसंहारकर्ता ॥९॥

पूर्णासुप्तिङ्लघुगुरुपदैर्ह्रस्वदीर्घैः कृदन्तैः
वाक्यैर्व्यस्तैः समसनयुतैः सन्धिभिस्तद्धितान्तैः ।
अर्थोर्वाच्यैर्ध्वनिपरिणतैर्व्यङ्ग्यलक्ष्यैः स्वसौधान्
मन्दाक्रान्ता कलमकविता मुञ्चते सो रसौघान् ॥१०॥

सुप्तिङ् जस्ता लघुगुरुपदै ह्रस्वदीर्घे कृदन्तै
वाक्यै व्यासै समसनयुतै सन्धि औ तद्धितान्तै
वाच्यार्थैले नखशिख भरी व्यंग्य लक्ष्यार्थकैको
मन्दाक्रान्ता कलम कविता बाँध खोल्छिन् रसैको ॥१०॥

●

चतुर्थः सर्गः

अयं ज्ञेयो मुख्यो विषय इह यो विद्युतगतिः
महाकाव्यं भव्यं सदसिबहुमानं रचयति ।
इदं मुख्यं वस्तु प्रथितरचनानां स्थिरगतिः
श्रियान्वर्थं स्तुत्यं विमलतमशीर्षं जनयति ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

यही नै हो रे त्यो अमित गतिको मुख्य विषय
सधैं रच्ने गोष्ठी कविमत महाकाव्य निचय
यही हो त्यै वस्तु प्रथित कृतिको मुख्य महित
भलो रच्ने नै शीर्षक विषयको नाम सहित ॥१॥

इयं शैली सा याऽर्जयति कविभावं सुविशदम्
इदं नैपुण्यं यद् वितरति गभीरं हृदि पदम् ।
इदं प्रावीण्यं यत् प्रकटयति शिल्पं कवयितु–
र्भवेद् दीर्घं ह्रस्वं लघुगुरु क एतद् गणयतु ॥२॥

यही हो शैली त्यो विनिविनि लिने भाग छरिदो
यही खुबी हो त्यो मनविच दिने छाप गहिरो
कला नै त्यै हो रे प्रकट गरिने भाव कविको
हओस् लामो छोटो लघुगुरु गनोस् को र छविको ॥२॥

न सौक्ष्म्ये न स्थौल्ये निवसति महत्त्वं सुनिभृतम्
सुरत्नं काव्यं वा ज्वलति गुणपुञ्जैश्च सहितम् ।
न रूपं नाकारं न खलु परिमाणं गुरुतमम्
भजेऽहं सर्वोच्चं सुगुणगरिमाणं शुचितमम् ॥३॥

न दुब्ला मोटामा घुसिकन कतै तत्त्व रहनन्
सुरत्नै काव्यैमा ललितगुण नै मूल्य कहनन्
न रूपै आकारै न त अधिक भारी वजन नै
सह्राएँ मैले ता विविध गरिमा नै सृजन नै ॥३॥

प्रयोगं नैपुण्यं परहितचिकीर्षां व्यवहृतिम्
वरं धैर्यं स्थैर्यं भुवनविजिगीषां कविकृतिम् ।

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

विवृद्धानां यूनां समयपरिपक्वां कुशलताम्
भजेऽहं बालानां शिशुसुलभ-शुद्धां सरलताम् ॥४॥

प्रयोगै नैपुण्यै परहित विचारै प्रकृति नै
ठुला धैर्य स्थैर्य प्रकृति विजयी काव्यकृति नै
युवा तन्नेरी भ्हैं समय परिपाको अनुभव
म ता राम्रो ठान्छू शिशु सरल त्यो खेल सुलभ ॥४॥

परीक्ष्य प्रामाण्यं निकषघनशाणाभिरजया
तदानीञ्चेदानीं व्यरचिपरिभाषा खलु मया ।
पुराणी सा विश्राम्यतु ननु चिरायेति जरती
नवीनेयं श्यामा परिषदि नियुक्तिर्गुणवती ॥५॥

प्रमाणै ली जाँची कसि घन र शानै विच सव
रचें मैले दोटै समय परिभाषा तव अव
निवृत्तै होस् बुढी सुखसंग बिताओस् दिनभनी
गरें भर्ना राम्रो पठित युवती शिक्षित गुणी ॥५॥

तुलादण्डौपम्यादनिशमुपधार्यावकपटौ
मयाद्यावाभूमीसमसमतुलौ द्वावपि पुटौ ।
कृतं यत् कुर्वे तत् न कृतमकृतं मेऽस्तु चरितैः
न शक्यः क्रेतुं मेऽनुभव उपलभ्यः श्रमशतैः ॥६॥

तराजू काँटा भ्हैं ढलपल विना निस्कपटका
धरुँ स्वर्गै मर्त्यै सम दुई रिकापी निकटका
गरें जे जे खोजें जुन गरिने छाडें उ नगरी
छ को किन्ने मेरो अनुभव उ मिल्ने श्रम गरी ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

प्रणाली कुल्या वा परिमितजला वा कुनदिका
निरोद्धुं शक्या स्यादपटुरचने बाल्यपदिका
हिमाद्रेः शृङ्गाद् या प्रवहति सवेगैकसरणिः
वरोधान् प्रोल्लङ्घ्य प्रविशति पयोधिं शिखरिणी ॥७॥

कुलो खोल्सो नाला क्षणिक खहरे वा चटपटे
थुनिन्थ्यो होला लौ अकवि कविता भैं टुटफुटे
हिऊँ चुली देखिन् सलल तल बग्ने दृढ बनी
वनै फाँटै नाघी जलधि पुगि हाल्छिन् शिखरिणी ॥७॥

समुच्छालैः क्षिप्त्वा झरझरकरी निर्झरझरीः
घनध्वानैर्भित्वा हुडुहुडुकरीः कन्दरदरीः
हठं हं क्षं तालैः प्रणवकलनादैः सुरधुनी
विलोलैः कल्लोलैः प्रविशति पयोधिं शिखरिणी ॥८॥

झटारेरै झार्ने झर् झर् गरी निर्झर झरी
गडचाङ् डचाङ्ले फोर्ने हुडु हुडु गुफा कन्दर दरी
हठं हं क्षं तालै प्रणव सुर नादै सुनिसुनी
उठेका छालैले जलधि पुगिहाल्छिन् शिखरिणी ॥८॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

पञ्चमः सर्गः

प्रमाण्यं कथयन्ति ते मम महाकाव्यस्य विज्ञाः सदा
येषाङ्क्रीडति मानसे कृतयुगो हंसस्वरूपो मुदा ।
ते जल्पन्ति भवेदिदं न हि भवेत् सम्भाव्यते वेत्यलम्
येषान्नृत्यति मानसे त्रिगुणवत् त्रेतायुगो मञ्जुलम् ॥१॥

दिन्छन् शिक्षितले प्रमाण बलियो मेरो महाकाव्यमा
खेल्ला मानसबीच सत्य जसको चित् हंसकै रूपमा
हो वा होइन सक्छ लौ हुन भनी भन्छन् कुराका धनी
नाच्ला मानस मञ्च बीच जसको त्रेतायुगै फन्फनी ॥१॥

तैर्नित्यम् पठितोऽस्ति तर्कनिपुणैः क्वाहो उताहो स्वरः
शङ्कान्दोलितमानसे भ्रमति भो येषां हृदि द्वापरः ।
ते मात्सर्यवशान्ननेतिकसहायन्ते मदान्धा भृशम्
येषाम्मज्जति मानसे कलियुगो घोरान्धकारोऽनिशम् ॥२॥

ती भुल्छन् मनमैं कुतर्क वनमैं क्या हो कता हो तिर
खेल्ला मानसबीच पीङ जसको अन्योल भै द्वापर
ती डाढेहरु बाभ्रुदछन् हठ गरी मान्दैन मान्ने भनी
जस्को मानसमा डुब्यो कलियुगै खाल्डो अँध्यारो मनि ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

षष्ठः सर्गः

स्वल्पा स्वल्पपदैर्महार्घचरितैर्रत्नोपमैर्भूषिता
वाणी सा महतां सतां किल महावाणीति संकीर्तिता ।
मुख्योऽसौ विषयो महान् भुवि महाकाव्यं सृजत्यद्भुतम्
ह्रस्वे दीर्घतरे लघौ गुरुतमे किं तन्महत्त्वं स्थितम् ॥१॥

छाटै छोटकरी अमूल्य पदले रत्नै सरी भूषित
वाणी सज्जन सन्तको छ नि महावाणी भनी पूजित
राम्रा ती विषयप्रसङ्गहरुले रच्छन् महाकाव्य नै
सानामा न ठुला प्रकारपनमा टिक्दैन तात्पर्य क्यै ॥१॥

ह्रस्वाह्रस्वपदैः सुगन्धिमृदुलैः पुष्पोपमैर्गुम्फिता
वाणी श्रीमहतां सतां भुवि महावाणीति सम्पूजिता ।
श्रेष्ठोऽसौ विषयो महान् ननु महाकाव्यं व्यनक्त्यद्भुतम्
दीर्घे ह्रस्वतरे गुरौ लघुतमे किं वा महत्त्वं स्थितम् ॥२॥

साना नै पदले सुगन्धकमला ती फूल झैं गुम्फित
वाणी गण्य र मान्यको छ नि महावाणी बनी आदृत
यस्तै श्रेष्ठ महान् महान् विषय नै रच्छन् महाकाव्य ती
सांग्रो धेर फराकिलो स्थल न ता हो क्षेत्र सत्काव्यको ॥२॥

निःश्वासे परमात्मनः श्रुतिमये मूर्ध्नि प्रविष्टेऽञ्जसा
ब्रह्मा सादिमहाकविः सुकवयाञ्चक्रे मुखारहंसा ।
वेदाँस्तान् चतुरः पपाठ च महाकाव्यं प्रकृत्याऽद्भुतम्
वर्णव्यत्ययतः स्वतः शुभमहाकाव्यं चतुर्धा कृतम् ॥३॥

निःश्वासै परब्रह्मको श्रुति बनी जो ब्रह्मरन्ध्रै घुस्यो
ब्रह्मा आदि महाकवि ध्वनि बनी चारै मुखैमा बस्यो

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

चारै वेद गरेर पाठ र पढे चारै महावाक्य जो
उल्टापाल्टि भएर अक्षर अहो चारै महाकाव्य भो ॥३॥

वाल्मीकिः स ससर्ज रामचरिते वाल्मीकिरामायणम्
व्यासोऽसौ कुरुपाण्डुवंशचरिते चक्रे महाभारतम् ।
कालीदासकविश्चकार सुमहाकाव्यं रघोर्वंशकम्
प्रख्यातञ्च कुमारसम्भवमहाकाव्यं प्रभूतोपमम् ॥४॥

लेख्छन् वाल्मिकि रामका चरितमा वाल्मीकिरामायण
व्यासैले कुरुपाण्डुका चरितमा लेखछन् महाभारत
लेख्छन् है कविकालिदास रघुको वंशै महाकाव्य त्यो
मेघैदूत कुमारसम्भव महाकाव्यै महाकाव्य त्यो ॥४॥

चक्रे भारविरर्थगौरवमहाकाव्यं किरातार्जुने
माघो भट्टिरवोचतु किल महाकाव्ये स्वनामाङ्कने
श्रीहर्षो नवनैषधीयचरितं चक्रे नलाख्यानके
विख्यातो विषयो व्यनक्ति सुमहाकाव्यं सदाभाणके ॥५॥

लेख्छन् भारवि अर्थगौरव महाकाव्यै किरतार्जुन
लेख्छन् माघ र भट्टिले पनि महाकाव्यै स्वनामाङ्कन
श्री श्री हर्ष त नैषधीय चरितै लेख्छन् नलाऽख्यानमा
मुख्यै हुंन् विषय प्रयोजक महाकाव्यै ठुला लेख्नमा ॥५॥

माघकाव्यं जगौ माघः शिशुपालवधाभिधम् ।
भट्टिकाव्यं जगौ भट्टिस्तद् रावणवधाभिदम् ॥६॥

माघ लेख्छन् माघकाव्य शिशुपालवधै भनी
भट्टि लेख्छन् भट्टिकाव्य त्यै रावणवधै भनी ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

आसृष्टेः प्रकृतेः कृतेर्विवरणाद् ध्वन्यात्मकाख्यानतः
शैल्या प्रौढतयोद्भटप्रतिभया स्वात्मानुसन्धानतः
औत्कृष्टचाद् विषयस्य मञ्जुलपदैरोजः प्रसादादितः ।
जातं मे स्वगुणैः स्वतः किल महाकाव्यं स्वमाधुर्यतः ॥७॥

भै सृष्टिस्थिति नाश वर्णन सबै ध्वन्यात्म आख्यानले
शेली प्रौढ र उद्भट प्रकृतिले स्वात्मानुसन्धानले
उत्कृष्टै पदवाक्य संरचनले ओजः प्रसादादिले
आफ्ना यी गुणले भयो शुभ महाकाव्य स्वमाधुर्यले ॥७॥

●

सप्तमः सर्गः

विद्वांसस्त्रिविधा मयैव विहितास्त्रैगुण्यभेदोपमाः
सूत्रं ये रचयन्ति मूलविषयन्ते मे मता उत्तमाः ।
व्याख्यान्तत्र लिखन्ति ये विवरणं टीकाञ्च ते मध्यमा
व्याख्यामन्यकृतामधीत्य विषयान् जानन्ति ये तेऽन्तिमाः ॥१॥

विद्वान् तीन थरी रचें त्रिगुण भैं मैले बसाई क्रम
लेख्ने सूत्र त मूल नै विषयमा ती भै गए उत्तम
जो ठीका अनि टिप्पणी विवरणै लेख्छन् भए मध्यम
जो ठीका अरुको पढी विषय क्यै बुझ्छन् भए अन्तिम ॥१॥

स्रष्टुर्नाम न कीर्त्यते क्वचिदहो सन्धातुरेवाऽग्रतः
ख्यातिं याति गवेषको यदनुसन्धानात् पुरः सत्कृतः ।
याता मौलिकता लयं किमधुना धूर्ताः प्रतिष्ठां गताः

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

विद्यावारिधिना सहैव तुलिता यैः पल्लवग्राहिता ॥२॥

स्रष्टाको रति भाउ छैन जसको सन्धान पैल्हो थियो
भेट्ने नाम इनाम दाम अनु नै सन्धान गर्ने भयो
थाक्यो मौलिकता कि आज हुन गो त्यै धूर्तको शासन
विद्या वारिधिसाथ तौलन गयो त्यै टाप्टिपे गन्थन ॥२॥

कथ्यानुसन्धानमितोऽस्ति दुष्करम्
रथ्यानुसन्धानमुताऽस्ति दुष्करम् ।
मिथ्यानुसन्धानमतोऽस्ति दुष्करम्
सत्यानुसन्धानमतीव दुष्करम् ॥३॥

कथ्यानुसन्धान भएछ दुष्कर
रथ्यानुसन्धान हुँदै छ दुष्कर
मिथ्यानुसन्धान बडो छ दुष्कर
सत्यानुसन्धान अहो सुदुष्कर ॥३॥

पथ्यानुसन्धानमिदञ्च दुष्करम्
तथ्यानुसन्धानमदोऽपि दुष्करम् ।
परानुसन्धानमतो हि दुष्करम्
स्वात्मानुसन्धानमहो सुदुष्करम्॥४॥

पथ्यानुसन्धान यता छ दुष्कर
तथ्यानुसन्धान उता छ दुष्कर
परानुसन्धान यसै छ दुष्कर
स्वानुसन्धान उसै छ दुष्कर ॥४॥

संस्था स्वात्मगवेषणाय विधिवत् संस्थापिता विस्तृता
तस्यां शोधमहाप्रबन्धकृतयः पञ्जीकृताः प्रस्तुताः ।

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कृत्वा सूक्ष्मपरीक्षणं स्वयमितो निर्धार्य मूल्याङ्कनम्
सद्दीक्षान्तमहोत्सवे स्वपदवी दत्ता समाल्यार्पणम् ॥५॥

आफ्नै खोज गरूँ भनी स्वअनुसन्धानार्थ भो स्थापित
संस्था विस्तृत शोधपत्र उसमा दर्ता भयो प्रस्तुत
आफैं सूक्ष्म परीक्षणै गरिसकी तोकी स्वमूल्यांकन
दीक्षान्तोत्सवमा दिएँ स्वपदवी संमान प्रोत्साहन ॥५॥

मान्यो दक्षपरीक्षको भवति चेद् वैधानिकः सर्वथा
अन्येषां मणिसम्परीक्षणविधौ मूल्याङ्कने विश्वथा
किं भो सैष परीक्षको भवति नो साक्षात् समर्थस्तथा
नीरक्षीरविवेचने निजमणेर्मूल्याङ्कनेऽनन्यथा ॥६॥

मान्यै हुन्छ त जौहरी यदि कुनै कानूनले स्वीकृत
अर्काको मणि जाँच्न किट्न उसको दर्जा तथा कीमत
सोही सक्षम जौहरी अनुभवी के बैध नै हुन्न र !
आफ्नो नै मणिरत्न जाँच्न अथवा तोक्नै सही मूल्य र ! ॥६॥

नूत्नं किं किञ्चिदलौकिकं विवरणं चेद् वर्णयेऽहं क्वचित्
विद्वांसः सहसा हसन्ति लिखितं कुत्रेति पृच्छन्ति तत् ।
तच्छ्रुत्वा सुधियां धियामसदृशे तेषां स्वभावे तथा
व्यङ्ग्ये वा नियतेर्ललाटलिखिते जागर्ति मोघा व्यथा ॥७॥

नौलो क्यै घटना अलौकिक कुरा केही भनूँ ता यहाँ
विद्वान् शिक्षित हाँस्दछन् खिसि गरी सोध्छन् छ लेख्या कहाँ
त्यस्तो त्यो तिनको स्वभाव न निको देखेर उल्टो कथा
छैंटीका तिथिमा ललाट लिपिमा बल्झन्छ व्यर्थै व्यथा ॥७॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi
देवे वा गृहमागते मुनिवरे मान्ये गुरौ स्वेच्छया
भूपेनापि नृपासनं स्वयमहो देयं भवेत् श्रद्धया ।
तं संपूज्य तदाज्ञयान्यदुचितं पीठं विनम्रो भजेत्
इत्येवं नियमेऽथवा विनिमये कः संविधाने लिखेत् ॥८॥

स्वेच्छाले यदि पाल्नु भो गुरु पिता चौता र मान्यै जन
ता सिंहासनमा बसाइ नृपले गर्छन् स्वयं पूजन
आज्ञाले तिनको कुशासन पिरामा बस्नु आफू भनी
को लेख्ने नियमै तथा विनियमैमा संविधानै पनि ॥८॥

मामित्थं बहुधाऽऽक्षिपन्ति सुहृदः का ते कृतिः कीर्तिता
मन्दं त्वां कृतिनः प्रभूतकृतिभिः प्रोल्लङ्घ्यदूरङ्गताः ।
श्रुत्वैतद् व्यथते मनो न सरले मार्गे यतस्ते गताः
के वाऽन्ये मदृते भृगौ नगशिरस्यारोहणायोद्यताः ॥९॥

खै तेरो कृति के छ ले भनि सधैं यी मित्रले सोध्दछन्
अल्सी तैंकन छोडि जाँगरीहरु लौ गैसके भन्दछन्
दुःखी हुन्न म यो सुनीकन तिनी तेर्सो वरालो झरे
को अर्को म बिना भिरैभिर हुँदै ठाडो उकालो चढे ? ॥९॥

विद्वांसः स्वपरम्परानुसरणैस्ते निर्ययूरंहसा
नद्या सार्धमधः स्वगौरवगुणान् गायन्त एवाञ्जसा ।
तुष्टोऽहं न च गायनैः परकृतैर्ज्ञातुं रहस्यं स्वयम्
तद्रोधोविपरीतमूर्ध्वमगमं द्रष्टुं स्वमूलाश्रयम् ॥१०॥

विद्वान् ता स्वपरम्परा पछि पछी बग्दै तलै गै गए
त्यै खोलासँग आफ्नु गौरव कथा भन्दै र सुन्दै गए
मेरो चित्त बुझेन त्यो कथनमा सो तथ्य जान्नै भनी
उल्टो धार बढें चढें उपरनै त्यो मूल खोज्नै भनी ॥११॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कैरन्यैः स्वगवेषणाय महती संस्थापुरा स्थापिता
कैर्वा यत्नपरैः स्वशोधकृतयस्तस्यामुपस्थापिताः ।
मूल्याङ्कैः सुपरीक्ष्य कैः स्वपदवीदत्ता स्वमुद्राङ्किता
तन्नाहं विजितो न मां नवनिधिं प्रोल्लङ्घ्य केचिद् गताः ॥१२॥

संस्था के निज खोज गर्न कहिल्यै खोल्यो कसैले कतै
के पञ्जीकृत शोधपत्र उसमा दर्ता गऱ्यो क्यै कतै
के जाँचेर उपाधि दान गरियो त्यै उच्च दीक्षान्तमा
मैं हारें न जितेर क्वै न त पुग्यो दुर्भेद्य लक्षान्तमा ॥१३॥

नापेक्षेऽत्र मम प्रमाणविषये कञ्चिद् दृढसाक्षिणम्
किं प्रत्याययतें दिवाकरमसौ घूको दिवान्धस्त्विनम् ।
तन्मे नास्ति दुराग्रहोऽनुसरणैर्मे कश्चन स्याद् ऋणी
सन्देशोऽस्ति ममैष वर्त्मनि निजे त्वं स्यास्तवैवाग्रणीः ॥१४॥

साक्षी खोज्दिन है बकाउन म ता आफ्नो प्रमाणै दिन
सूर्यलाइ दिवाकरै भनि चिनोस् भुल्का दिवान्धै किन
मेरो छैन दुराग्रहै रति यहाँ क्वै लाग्न मेरो पछि
यै सन्देश छ लक्ष्य तर्फ अगुवा भै लाग्न आफ्नै अगि ॥१४॥

किं मे शोधकृतेः प्रदर्शमिह स्यात् कापि चर्चा कथा
विक्रेतुं क उपैति शाकविपणिं रत्नं महार्घं वृथा ।
तस्मात् प्रेक्षितुमुत्सुकैः कृतिगुणज्ञैर्वा निवेद्योऽनिशम्
राशिः सप्तसहस्रनिष्कखचितो मे दक्षिणार्थं भृशम् ॥१५॥

मेरो शोधकृति प्रदर्शन गरूँ के निंति कस्को किन
हीरा चिन्दछ को र फेसन चल्यो त्यै नक्कली जर्किन

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

जो छन् उत्सुक हेर्न वुझ्न सकली साहित्य हीरा पनि
ल्याउन् सत्र हजार नै अकवरी भेटी असर्फी गनी ॥१५॥

निष्पक्षेऽपि विपक्षपक्षशवले विद्वत्कुले व्याकुले
पाण्डित्ये विकले परानुसरणैर्धूल्याविले पङ्किले
लक्ष्ये तर्कवितर्कजालजटिले सैषोयमन्योऽपरः
स्वीकर्तुं नवशोधपद्धतिमिमां कः स्यान्नरस्तत्परः ॥१६॥

को निष्पक्ष विपक्ष पक्ष हुन गै विद्वान् भए थिल्थिलो
मैलो छर्छ धुलो परानुकृतिले पाण्डित्य छचाप्ने हिलो
अल्झचो लक्ष्य वितर्कतर्क धुनमा यो त्यो र जो सो पर
को होस् तत्पर शोधपद्धति नयाँ को बन्न राम्रो वर ॥१६॥

स्वान्तः सौख्ययुतां गवेषणविधौ सन्मार्गशिक्षान्विताम्
मञ्जूषान्तरितां मयाद्य निभृतन्न्यस्तां स्वमुद्राङ्किताम्
निष्पक्षोपि गुणैकपक्षनिरतो विद्वाननल्पश्रमः
सत्कर्तुं प्रभविष्यति क्वचिदिमां कश्चिन्नरः सोद्यमः ॥१७॥

स्वान्तः सौख्य हुने स्वतन्त्र अनु नै सन्धानमा चाहिने
लाहा छाप लगाइदिने र बलियो सन्दुकमा राखिने
इन्दुश्री नवशोधपद्धति कनै स्वीकार्नमा तत्पर
निष्पक्षी गुणपक्ष नै चुनिलिने होला युवा क्वै वर ॥१७॥

धन्यः कोपि पुमान् काले भविष्यति भविष्यति ।
स्वयंवरा वरं श्रेष्ठं वरिष्यति वरिष्यति ॥१८॥

कुनै योग्य युवा धन्य जन्मिएला भविष्यमा
स्वयंवरा उसैलाई वर छान्लिन् रहस्यमा ॥१८॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

अष्टमः सर्गः

स्वच्छार्थवर्ण्यं प्रतिभास्वरत्वम्
त्रुटयङ्गराहित्यविशुद्धिमत्वम् ।
तत् पारदर्शित्वमबिन्दुमत्वम्
स्वतः प्रकाश्यद्युतिदीप्तिमत्वम् ॥१॥

होस् स्वच्छवर्णी प्रतिभास्वरत्व होस्
बलोस् उज्यालोपनले निजत्व होस्
होस् पारदर्शी र परप्रकाशक
चिरा न होस् खोट न दाग दूषक ॥१॥

दाढर्यं परोल्लेखनशक्तिमत्त्वम्
परैरनुल्लेख्यकठोरसत्त्वम् ।
काव्ये मणौ वस्तुमहार्घतायाः
स्थौल्यं न हेतुः कमनीयातायाः ॥२॥

कडापना भै सब चीज कोर्ने
काट्ने न काट्ने अरुले न कोर्ने
छन् काव्य रत्नै बिच मुख्य तत्त्व
ठूलो न मोटो छ कुनै महत्त्व ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

नवमः सर्गः

कलाविज्ञानं वाऽकलयति चिराभ्यासकलनम्
मणेः शाणोल्लेखोपमनिरुपमं सूक्ष्मचलनम् ।
अनन्ताऽयामानां स्फुरणमिव मूलप्रसरणम्
सुदक्षैर्मादृक्षैः प्रभवति चमत्कारकरणम् ॥१॥

कला विज्ञानैमा स्थिर सुचिर अभ्यास चमक
वलोस् शान्मा घोट्दा मणि उपर झैं टल्पलटक
सयौं आयामैको स्फुरण सरि चौतर्फ छरिनु
सिपालू मैबाटै सहज छ चमत्कार गरिनु ॥१॥

प्रकृत्या सामान्यं रुचिगतसामान्यविषयम्
तथा स्थूलं सूक्ष्मं सरलकुटिलावर्तनिचयम् ।
रहस्याख्यं चित्रं विषमसमकोणाभिपरकम्
समूर्त्तञ्चामूर्त्तं प्रसरदिति याथार्थ्यपरकम् ॥२॥

छ हेर्दा मामूली तर असर बेजोड उसको
छ देख्दा सोझो झन् जटिल कुटिलै तान्छ उ डिको
रहस्यै वैचित्र्यै सम विषम कोणै पनि लिने
अमूर्तै मूर्तैमा चरम अतियाथार्थ्य चुलिने ॥२॥

सुबोधं सुस्पष्टं वटजटिलदुर्बोधगहनम्
सुविज्ञातं सर्वैरथ च पुरनरज्ञातरचनम् ।
स्वराष्ट्रप्रख्यातोद्भटविकटशैलीरणपरम्
तथैवान्ताराष्ट्रस्तरसमयनिर्धारणपरम् ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

बुझेको साराले तर पनि न बुझ्ने रचन होस्
छ देख्नामा स्पष्टै तर गहन गम्भीरपन होस्
स्वराष्ट्र प्रख्यात प्रकट निज शैली स्थिर गरोस्
किटोस् अन्ताराष्ट्रस्तर समय निर्धारण गरोस् ॥३॥

●

दशमः सर्गः

केयं नाम परम्परा प्रचलिता काले पुरा वाऽधुना
किं नित्याऽथपुरातनी सुविदिता किं प्राक्तनी नूतनी ।
केचिन्नामपुरातना ननु पुराकालागतां तां विदुः
केचिन्नूत्नविदो नवाग्रहपरा नूत्नां नवीनां जगुः ॥१॥

पैल्हेदेखि परम्परा जुन चल्यो चल्दैछ ऐल्हे पनि
के हो नित्य सनातन प्रकृतिको नौलो पुरानै अनि
कोही भन्छ पुरातनै प्रकृतिको जो हो पुरानै स्वयम्
कोही भन्छ नयाँ नयाँ प्रकृतिको जो हो नयाँ नै स्वयम् ॥१॥

शङ्के स्थूलधियोऽसमीक्ष्य निभृतं केचित्पुराणीं जगुः
मन्ये सूक्ष्मधियः समीक्ष्य निपुणं केचिन्नवीनां जगुः ॥२॥

कोही स्थूल विचारले भनिरहून् यो हो पुरानो प्रथा
कोही सूक्ष्म विचारले कहिरहुन् यो हो नि नौलो कथा ॥२॥

केयं नाम परम्परा यदि परं नैषा परं प्रेषयेत्
स्थाने चेन्न परस्य वा नवनवं किञ्चित् क्रमात् स्थापयेत्
रुद्धेऽश्रान्त जलागमेऽपरतमे धारा कुतः प्राप्यते

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

रुद्धे नूत्नजलप्रवाहसमये गङ्गा कुतः प्राप्यते ॥३॥

कस्तो हुन्छ परम्परा यदि परैलाई न ठेल्ने परै
स्थानैमा परको नयाँ अझ नयाँ ल्याउन्न अर्को वरै
टूटेमा जलको प्रवाह बहने भारा कहाँ पाइने
टुटेमा जलको नयाँ गति त्यहाँ गङ्गा कहाँ पाइने ॥३॥

शुष्के तत्र मरूपमे सुबहुलं तत् सैकतं प्राप्यते
शुष्के निर्भरनीरहीरकचये वा बालुका शिष्यते ॥४॥

सुख्खा भो मरुभूमि भो यदि त्यहाँ पानी कहाँ पाइने ?
हीरा झैं जलविन्दु नै सुकिगए हो बालुवा पाइने ॥ ॥४॥

विद्वांसो बहुशः पुराणविषयेष्वावश्यकाः प्रस्तुताः
ये रक्षन्ति परम्परां प्रतिदिनाभ्यासैः प्रयासैर्पूताः ।
विद्वांसः शतशो मया प्रणिहिता गङ्गाप्रवाहोपमाः
ये मूलान् विषयान् सृजन्त्यविरतं ग्रन्थाभियानोद्यमाः ॥५॥

विद्वान् सक्तिय छन् नि धन्य विषयै जान्ने पुराना ठुला
थाम्ने आफ्नु परम्परा जतनले अभ्यासका सिल्सिला
मैले स्वच्छ नदी प्रवाह सरिका विद्वान् बनाएँ नयाँ
जो रच्छन् दिनहूँ नयाँ विषयमा सद्ग्रन्थ लाखौं नयाँ ॥५॥

परम्परा परम्परैः कथं भवेत् पुरातनी
नदीप्रवाहवत् सदा प्रयाति नित्यनूतनी ॥६।

परम्परा परम्परा कहाँ हुने पुरातन

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

नदीप्रवाह झैं हुने सधैं नवीन नूतन ॥६॥

नदी पुरातनैर्जलैः सदा वहेत् कथं जनाः
प्रतिक्षण नवैर्जलैर्विलोक्यते चिरन्तनी ॥७॥

नदी सधैं बहन्न है पुरानु अम्बुधारले
छिनै छिनै नयाँ हुने नयाँ जलप्रवाहले ॥७॥

अखण्डिता निरन्तरं परम्परा भवेदिति
नवैः पदैर्जलैरिव प्रवाहिता मया कृतिः ॥८॥

परम्परा परम्परा रहोस् भनी अखण्डित
जलप्रवाह झैं गरें नयाँ कृति प्रवाहित ॥८॥

●

एकादश सर्गः

स्वयं समुत्पन्नशिलास्थितायाः
मूर्तेस्तथा शिल्पिविनिर्मितायाः ।
स्फुटोऽस्ति को वा प्रमुखो विशेषः
सुनिर्विशेषः स्वगुणावशेषः ॥१॥

स्वयं समुत्पन्न हुने शिलाको
सुदक्ष कालीगढको कलाको
ती मूर्तिमा भेद र दृश्य के हो
विशेष उल्लेख्य रहस्य के हो ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

स्वयं समुत्पन्नशिलेति नाम्ना
व्याख्यायि सर्वं चरितं स्वधाम्ना
उत्पद्यते मूर्तिरियं पुरस्तात्
विलिख्यते लक्षणमेव पश्चात् ॥२॥

स्वयं समुत्पन्न शिला स्वनामले
रहस्य खोल्छन् सजिलै स्वकामले
उत्पन्न पैल्है हुन जान्छ मूर्ति त्यो
त्यो लक्षणै ता पछि लेखिने न हो ॥२॥

स्वयं समुत्पन्नशिला यदि स्यात्
नैषा पुरोलक्षणलक्षिता स्यात् ॥३॥

स्वयं समुत्पन्न शिला बिरानो
मिल्थ्यो कहाँ लक्षणमा पुरानो ॥३॥

नाम्ना तथा शिल्पिविनिर्मितेति
ज्ञाता स्फुटं सा खलु कृत्रिमेति ।
तल्लक्षणं स्याल्लिखितं पुरस्तात्
विनिर्मिता मूर्तिशिलैव पश्चात् ॥४॥

जो मूर्ति हो निर्मित शिल्पकारको
स्पष्टै छ त्यो कृत्रिम मूर्तिकारको
छँदै थियो लक्षण त्यो पुरानो
युगौं पछी मूर्ति बन्यो नयाँ नै ॥४॥

तन्निर्मिता मूर्तिशिला यदि स्यात्
सैषा पुरोलक्षणलक्षिता स्यात् ॥५॥

शिला कुँदेको पछि मूर्ति हो भने

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

मिल्ने भयो लक्षणमा पुरानै ॥५॥

तस्मात् महाकाव्यमिदं स्वतः कृतम्
नाम्ना स्वधाम्ना कलमाक्षराभिधम्
न भाष्यते तत् परिभाषया तया
पूर्वैः पुराभाषितया तया तया ॥६॥

यो हो महाकाव्य स्वयं समुद्भुत
उत्पन्न आफैं कलमाक्षरांकित
हुँदैन है लक्षित लक्षणैले
कुनै पुराना परिलक्षणैले ॥६॥

तस्मात् समालेखि मया स्वयम्भवा
त्वल्लक्षणं वा परिभाषिका नवा ॥७॥

लेखें स्वयं नै निज लक्षणै पनि
आफ्नै नयाँ नै परिलक्षणै पनि ॥७॥

द्वादशः सर्गः

आस्तां नाम गतागतानुगतिको लोको न तत्त्वार्थिकः
सन्देहास्पदमानसः परमुखापेक्षी न सत्यार्थिकः ।
अज्ञानामिव शोभते किमु तथा सत्पण्डितानां जनाः
स्वर्थान्धाचरणं परानुकरणं स्वस्थं विवेकं विना ॥१॥

पांग्रो झैं लिगमा दगुर्छ धुरमा सत्यै न खोजीकन
अर्काकै मुख ताक्छ संशय गरी तथ्यै न रोजीकन
मूर्खै झैं कति स्वाउला र दिनहूँ नै दौड्न विद्वान् कन

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

लाग्दै स्वार्थ परान्धको पछि त्यसै शोचै विचारै विन ॥१॥

को लाभो विदुषां समर्च्य मलिनां हेयां पुरोभागिनाम्
मात्सर्यान्मनुनो निजां वितनुते धिग् दुर्यशोभागिनाम्
लोभान्नैव मदाद् भ्रमान्न च भयात् कुर्वन्ति सन्तः श्रमम्
स्वान्तः सौख्यपरोपकारकरणाभ्यान्ते यतन्तेऽभ्रमम् ॥२॥

के नाफा बटुलेर विज्ञजनले छोटो नराम्रोपन
डाहाले अरुको फिजाउँछ सधैं आफ्नै निजी दुर्गुण ।
शेखीले भ्रमले न लोभडरले विद्वान् गरुन् उद्यम
स्वान्तः सौख्य परोपकारवश भै तिन्ले रुचाए श्रम ॥२॥

वैचित्र्यात् प्रकृते रुचेश्च मधुपा विट्शूकरास्तत्परा
मेध्यं पुष्परसं तथा मलरसं धावन्ति वृद्धादराः ।
हित्वा कर्कशकर्कतर्कवचनं दृष्टान्तरूपाणि वा
सम्पाद्यानि परोपदेशचतुरैर्वेशमानि कार्याणि वा ॥३॥

छुट्टै सोख र चाहना रुचि हुँदा मौरी तथा सूंगुर
फूलैका रसमा र नर्क रसमा कुद्छन् गरी फुर्फुर
कोरा तर्क परोपदेश न गरी दृष्टान्तका रूपमा
फत्यै गर्नु छ वेस काम असली उत्साहका धूपमा ॥३॥

सामान्याकृतयो भजन्ति लघुतां सद्यो विशेषाग्रतः
तुङ्गाः खर्वतमा भवन्ति गिरयस्तुङ्गोत्तमस्याग्रतः
सर्वोत्कृष्टकलाप्रकाशकुशलैः कार्यप्रकर्षैर्विना
दोषारोपणमात्रतो भवति किं पूर्णा समालोचना ॥४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

होचो हुन्छ नि मामुली कद त्यसै अग्ला चुलीका मनि ।
पुड्को हुन्छ थली स्वतः अतिशयै अग्लाचुलीका मनि
जो सर्वोच्च कला प्रकाशन गरोस् त्यस्तो जुहारै विना
दोषै मात्र बखान्नु हो कि त कतै राम्रो समालोचना ॥४॥

दीपाः किं मलिना भवन्ति सकलाः प्रातश्च सूर्योदये
ताराः किं मलिना भवन्ति विकलाः सायञ्च चन्द्रोदये
विश्वव्यापकभास्वरैः स्वसुकृताचारप्रसारैर्विना
छिद्रान्वेषणमात्रतो भवति किं पूर्णा समालोचना ॥५॥

बत्ती छन् मधुरा बिहान किन ती सूर्यै उदाएपछि
तारा हुन् मधुरा त साँझ पखके चन्द्रै उदाएपछि ।
सर्वोत्कृष्ट कला प्रकाशन हुने उत्कृष्ट कार्यै विना
खोटैमात्र गनेर हुन्छ र कतै राम्रो समालोचना ॥५॥

त्रयोदशः सर्गः

मार्गे वा वनपर्वतेषु पतितं वा हीरकं प्राप्यते
सद्योग्राहचमुपेक्ष्यते यदि तदा तत् किं पुनः प्राप्यते
विद्वद्भिः क्षणमप्रतीक्ष्य सहसा गेहे समानीयते
मूर्खैर्गेहमुपेत्य हन्त भृतकानामन्त्र्य निर्णीयते ॥१॥

बाटामा वनपर्वतै तिरकतै हीरा त फेला परे
झट्टै टप्प टिपेर लग्न नसके के भेटिएला भरे
विद्वान् चट्ट टिपेर लिन्छ न गरी ढिलो सुमौका भनी
मूर्खैले घर गै त नोकरसंगै सल्लाह गर्छन् पनि ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

बालो वा यदि बालिकापि नवला कुत्रापि वोत्पद्यते
तद्गेहे स्वजनैः पुनः परिजनैः सोल्लासमुल्लास्यते
शैलीपद्धतिरुत्सुकापि नवला कुत्रापि सञ्जायते
उल्लास्ये शुभलक्षणे किमु जनैः खेदः समासाद्यते ॥२॥

सन्तानै यदि हुन् भने फरक के छोरा र छोरी हुँदा
गर्छन् है परिवार मंगल खुसी भै चित्त उर्लीं दिंदा
शैलीपद्धति क्यै नयाँ प्रकट भै आनन्द पैदा गरे
खुसी भैकन हाँस्न छोडिकन को रोला र व्यर्थै हरे ॥२॥

बालः कश्चन देवदानवगुणो नो जन्मना जायते
शिक्षासङ्गतिभिर्यथामति तथा साधुः खलो जायते
शैलीपद्धतिरिक्षुकापि नवला नो स्यात् शिवा वा शिवा
प्राप्ता वानरवानरप्रकृतिभिः स्यात् सा शुभा वा शुभा ॥३॥

त्यो सानो शिशु जन्मदै त कसरी होस् देव या दानव
शिक्षा संगतले छ मानिस हुने जाती न जाती सब
शैली पद्धति जन्मँदै त कसरी राम्रो न राम्रो हुने
हातैले नरवानर प्रकृतिको फाप्ने न फाप्ने हुने ॥३॥

शैलीपद्धतिरूहितापि दुहिता धन्यैर्गृहे नीयते
सा नष्टा यदि हानिरस्तुतजनैर्दोषः क्व वा दीयते
किं वाच्यं वत दुर्धियां हतधियां दुर्मत्सराणां तदा
ये व्यर्थं व्यथयन्त्यहो सुकृतिनो मिथ्याभियोगैः सदा ॥४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

शैलीपद्धतिलाई पार्नु घरमा छोरीसँगै शिक्षित
सप्रे लाभ छ हानि बिग्रन गए त्यै हानि त्यै हो हित
कस्ले सुन्छ र आज लौ कुमतिका दुष्टै खलैका कुरा
व्यर्थै सज्जनको कडा रिस गरी जल्छन् मनैमा बरा ॥४॥

वज्रं नैव विकत्थते निजगुणान् नान्विष्यति ग्राहकम्
नीचैरुत्खननैः परिश्रमबलैः सम्प्राप्यते हीरकम्
विद्वान् नैव विकत्थते निजगुणान् नाख्याति नो दूयते
विज्ञैरेव सदा विलक्षणगुणैरामन्त्र्य संपूज्यते ॥५॥

हीरा गर्छ न ता मपाइँ न स्वयं खोज्ने छ है ग्राहक
खानी खन्दछ जाँगरी गुण चिनी लिन्छन् गुणग्राहक
विद्वान् गर्छ न ता मपाइँ अरुको ईर्ष्या र चिन्ता पनि
गर्छन् पारखिले चिनी उसकनै संमान पूजा पनि ॥५॥

दैत्यानां जटिलैः कुतर्ककुटिलैर्येषां शिरो नाऽनतम्
चैत्यानाञ्चटुलैः प्रलोभनबलैर्येषामुरो नाऽततम्
प्रत्युत्पन्नधियः कृपार्द्रसुहृदयस्तेऽनिघ्नविघ्नापहाः
विद्वांसो विरला हि सम्पदतुला राष्ट्रस्य रक्षाबहाः ॥६॥

दैंत्येका धतुरा कुतर्क बलले झुक्तैन जस्को शिर
चैत्यैका चतुरा प्रलोभन विषे चुक्तैन जस्को उर
प्रत्युत्पन्न कृपार्द्रबुद्धि तपले विघ्नव्यथा ध्वंसक
विद्वान् नै विरला अमूल्य धन हुन् हुन् राष्ट्रसंरक्षक ॥६॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

चतुर्दशः सर्गः

मूलस्रोतमवाप्नुवान् हि लभतेऽन्येषां प्रणाल्या जलम्
मूलं प्राप्तवताऽऽप्यतेऽत्र निजया स्वच्छप्रणाल्या जलम्
प्राप्तेनैव हिमाद्रिश्रृङ्गमपरा गङ्गा प्रवाहचासुखम्
बुद्धेर्मूलमवाप्य शक्यत इह स्रष्टुं स्वकाव्यं नवम् ॥१॥

मूलस्रोत न भेटिए लिनु पर्‍यो पानी अरुका घर
भेटे मूल सरक्क आफ्नु नलले ल्याइन्छ पानी घर
चूली भेटि हिमालको छ सजिलो गङ्गा नयाँ ल्याउन
मूलैमा पुगी बुद्धिको छ सजिलो काव्यै नयाँ सिर्जन ॥१॥

भूम्यामुत्खननात् समुद्रतरणात् प्रोड्डीयमध्ये वियत्
यच्चाविष्क्रियते गवेषणपरैर्वस्त्वद्भुतं तत् क्वचित्
पारे वाङ्मनसं प्रविश्य सुचिरं चान्विष्य तत्त्वं परम्
प्राप्तं तत् कलमाक्षराङ्कितमहाकाव्यं चरित्रं वरम् ॥२॥

पृथवी भित्र खनी समुद्र उधिनी आकाश सिङ्गै घुमी
आविष्कार गरे गवेषुहरूले नौला कुरा उद्यमी
दोटै वाङ्मनको परैतिर पुगी भेटी परं तत्त्व त्यो
ल्याएको कलमाक्षरै चरित यो नौलो महाकाव्य हो ॥२॥

संसारः परिवर्तते भ्रमति वा चक्रारपङ्क्तिक्रमात्
बालः स्यात् स शिशुर्युवा च समये वृद्धो भवेत् सम्भ्रमात्
स्यादामं हरितं फलं मृदुरसैः पीतं सुपक्वं स्वतः
क्षुद्रोऽश्वत्थतरुर्भवेद् दलफलैः शाखाप्रशाखावृतः ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

फन्को मार्दछ विश्व माथि तल भै डण्डीसरी चक्रको
सानो त्यो शिशु बालकै अनि युवा बूढो भए भ्कैं न हो ।
काँचो आँप तितो असाध्य अमिलो पाकी गुलीयो हुने
फुच्चे पीपल त्यो अजङ्ग रुख भै हाँगा बिंगा फैलिने ॥३॥

अस्त्यैतत् परमत्रमानवमनः सत्यं न वाऽऽकाङ्क्षति
आशास्ते परिवर्तनं क्रमगतं क्षिप्रं न तद् वाञ्छति
बाल्ये श्मश्रुमुखं निरीक्ष्य पलितं यौने कृते प्राकृते
भूतप्रेतपिशाचराक्षसदशारोगान् वृथाऽऽशङ्कते ॥४॥

यस्तै हो स्थिति मानवीय मनमा साँचो न पच्ने कुरा
खोज्ने रे परिवर्तनै पनि ढिलो चाँडो न रुच्ने पुरा
दाह्री औ शिशुको जुँगा युवकको सेतो कपालै हओस्
भूतप्रेतपिशाचराक्षसदशाकै व्यर्थ शंका गरोस् ॥४॥

लोकोऽयं सुचिराद् गतानुमतिकेध्यस्तो वराकोऽधुना
स्वं धन्यं मनुते परानुसरणे स्वस्थं विवेकं विना
नूत्नाविष्करणान्वितां नवनवोत्साहप्रदां तालिकाम्
स्वीकर्तुं क्षमते न पद्धतिमिमां स्वात्मानुसन्धानिकाम् ॥५॥

डोरोको पछि डोरिदै हिँडिदिने बानी परेकाहरू
अर्काको पछि लाग्न धन्य कहने आफैं न हिड्नेहरू
के सक्थे र सकार्न पद्धति नयाँ स्वात्मानुसन्धानको
आविष्कार नयाँ र पद्धति नयाँ उत्साह उत्थानको ॥५॥

काले स्वार्थपरे जनं क्व नु लभे निःस्वार्थमुत्प्रेरकम्
नीचादुच्चपदद्वयं यदि भवेदुत्थापयेयुर्जनम्
मर्त्या आत्मसमं स्वतः समधिकं प्रोत्थापयेयुः कथम्
दीपः किं सहते स्वयं शतमितश्चान्यस्सहस्राधिकम् ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

स्वार्थी काल छ भेटिने मनुजको निःस्वार्थ उत्प्रेरक
सौ सिंढी तलबाट तान्छ कि भलै दोचार सिंढीतक
आफैं तुल्य अझै बढीकन उसै कस्ले उचालोस् किन
सौवाटै चिमले सहोस् र चिम त्यो हज्जार वाटै किन ॥६॥

पञ्चदशः सर्गः

स्रष्टा भवेन्नानुकृतेः स कर्ता
स चानुकर्तास्ति न सृष्टिकर्ता
इदं हि सीमाङ्कनमस्ति वर्त्मनोः
द्वयोः पराधारितमौलिकात्मनोः ॥१।

गर्थ्यो र स्रष्टा किन नक्कलै पनि
के नक्कलेबाट त सृष्टि हुन्छ नि
यो हो नि सीमाङ्कन साँच्चिकैको
दोटै पराधारित मौलिकैको ॥१॥

दाता भवेन्नैव लघु प्रदाता
लाता भवेन्नैव गुरुस्त्वदाता
इदं हि मूल्याङ्कनमस्ति वस्तुनोः
द्वयोः पराधारितमौलिकात्मनोः ॥२॥

दाता दिने दान हुँदैन तुच्छ
माग्ने लिने दान हुँदैन उच्च

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

यै हो नि मूल्याङ्कन साँच्चिकैको
कसी पराधारित मौलिकैको ॥२॥

करोति धाताऽनुकृतिन्न जातुचित्
स्रष्टुं क्षमः सोऽस्ति नवं नवञ्च यत्
यतोऽनुकर्ता न करोति किञ्चित्
ततः परान् सोऽनुकरोति शश्वत् ॥३॥

स्रष्टा अरुको किन गर्छ नक्कल
नयाँ नयाँ रच्न उ सक्छ सक्कल
त्यो नक्कले सक्छ न सृष्टि गर्न
छ वाध्य त्यो नक्कलमात्र गर्न ॥३॥

आद्यो ददातीह परां समुन्नतिम्
यतः स धत्ते प्रतिभां शुभद्युतिम्
अन्त्योगुणानां विरहात् स तेषाम्
करोति नूनं न हितं परेषाम् ॥४॥

संष्टा सधैं गर्छ बडो समुननति
हुँदा स्वयंमा प्रतिभा चमत्कृति
घटी हुँदा नक्कलमा यही गुण
उस्बाट उत्कृष्ट कुरा बनोस् कुन ॥४॥

पूर्णः पवित्रश्च भवेन्न यावत्
कश्चिच्च किञ्चिन्न करोति तावत्
स्रष्टुं ह्यमेध्यः क्षमते न यस्माद्
भद्रं न कस्यापि करोति तस्मात् ॥५॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

विशुद्ध वा पूर्ण न होस् जहाँतक
हुँदैन है सृष्टि कुनै त्यहाँतक
अपुष्ट होस् वीज उ उम्रदैन
अपूर्णले सृष्टि कसै हुँदैन ॥५॥

सूर्याग्निचन्द्रोदकवायुसिन्धुवत्
प्रसूनशाखा सरधाऽभ्रसिन्धुवत् ।
कृतन्न यावत् जगतो हितं यतः
क्व तद् भवेद् विश्वजनीनमन्ततः ॥६॥

सूर्याग्निचन्द्रै जलवायु सिन्धु भैँ
मौरी र फूलै फल मेघविन्दुभैँ
परोपकारी खँदिलो गुणै न भै
हुन्थ्यो कहाँ धन्य मनुष्य जीवनै ॥६॥

तैर्विश्वकल्याणकरैर्गुणैर्विना
भवन्ति नान्यैरमराः क्वचिज्जनाः
स्पष्टं च गूढं नियमाश्चलन्ति मे
भ्रान्तिं हृचशान्तिं नभयं सृजन्ति मे ॥७॥

विशुद्ध मेरो अटलै छ नीति यो
गर्दैन है भ्रान्ति अशान्ति नीति यो
ती विश्व कल्याण दिने गुणै बिन
हुन्नन् अरूले अमरै कतै जन ॥७॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

षोडशः सर्गः

द्वन्द्वात्मकाख्यं जगदत्र यत् स्थितम्
मया रहस्यात्मकमेव तत् कृतम्
पश्यन्ति केचित् पदमत्र भौतिकम्
स्थानं हि पश्यन्त्यपरे च दैविकम् ॥१॥

जो द्वन्द्वात्मक विश्व सृष्टि हो
मेरै रहस्यात्मक दृष्टिसृष्टि हो
भेट्छन् कसैले सब कार्य भौतिक
भेट्छन् कुनैले सब कार्य दैविक ॥१॥

केचित् किल दैविकीं क्रियाम्
केचित्तु रासायनिकीं प्रतिक्रियाम्
पश्यन्ति केचित् प्रकृतिं तथेश्वरम्
स्थूलात्मसूक्ष्मात्मचयं परे वरम् ॥२॥

क्वै भन्छ हो यो सब चेतनक्रिया
क्वै भन्छ रासायनिक प्रतिक्रिया
देख्छन् कसैले प्रकृतीश्वरद्वय
देख्छन् कुनैले शिवशक्तिचिन्मय ॥२॥

शक्तिं शिवं केपि परे ह्यचकल्पयन्
शक्तिं पदार्थं ह्यपरेऽप्यचिन्तयत्
सूक्ष्मातिसूक्ष्मं वृहतो वृहत् क्वचित्
ब्रह्मात्मकं जीवमयं स्थितं क्वचित् ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

भन्छन् कुनै शक्तिपदार्थ छन् यहाँ
साना ठुला जीव र जन्तु छन् यहाँ
सानो ससानो अनि भन् ठुलो ठुलो
सत्ता र सत् जीवजगत् फराकिलो ॥३॥

सत्तात्मकं स्थावरजङ्गमं क्वचित्
चैतन्यपूर्णं तदचेतनं क्वचित्
चैतन्यमुच्चैरवचेतनं क्वचित्
प्राप्तावतारं वत निष्क्रियं क्वचित् ॥४॥

चराचरै स्थावरजंगमै कनै
चैतन्यवान् वा अवचेतनै कतै
सर्वोच्च चैतन्य तथा अचेतन
कि सक्रियै निष्क्रिय पूर्ण निर्गुण ॥४॥

आदर्शवातायनकाचपत्रवत्
नानातलं भूरितलं तलार्द्धवत्
तद् भौतिकं दैहिकमानसं तलम्
पारे मनोधीवचसान्तलातलम् ॥५॥

आदर्श ऐना किन काचपत्र झैं
समोच्च निम्नोच्च तलत्रिपत्र झैं
भूभौतिकान्तर्मनदेहको तल
मनः परामानस वा परं तल ॥५॥

सर्वञ्च यद् भौतिकरूपमुद्गतम्
गृह्णाति तत् दैविकरूपमद्भुतम्

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

द्वन्द्वात्मकं द्वैतमयं जगद् बृहत्
स्यात् सर्वथैकात्मकमेवत् सकृत् ॥६॥

जो छन् यहाँ भौतिकरूप उन्नत
लिन्छन् ममा दैविक रूप अद्‌भुत
द्वन्द्वात्म द्वैतात्मक सृष्टिव्यष्टि छ
अध्यात्म एकात्म ममा समष्टि छ ॥६॥

शंसन्ति ये नास्तिकतां पुरोगताम्
शंसन्ति येनास्तिकतां पुरोगताम्
शंसन्ति ते नास्तिकतां पुरोगताम्
शंसन्ति ते नास्तिकतां पुरोगताम् ॥७॥

भन्दा कतै "आस्तिकको छ है कम"
सुनिन्छ है "आस्तिकको छ हैकम"
लेख्दा कतै "ईश्वर हुन् न वास्तव"
पढिन्छ है "ईश्वर हुन् न वा स्तव" ॥७॥

शंसन्ति ये नेह स ईश्वरः स्थितः
शंसन्ति येनेह स ईश्वरः स्थितः
शंसन्ति ते नेह स ईश्वरः स्थितः
शंसन्ति तेनेह स ईश्वरः स्थितः ॥८॥

जो भन्दछन् कतै "आस्तिकको छ है कम"
ती भन्दछन् "आस्तिककै छ हैकम"
जो लेख्दछन् "ईश्वर हुन्न वास्तव"
ती लेख्दछन् "ईश्वर हुन् न वास्तव" ॥८॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

सप्तदशः सर्गः

गौरीगौरवगौरवर्णरुचिरा रक्तांशुरक्तांशुका
लक्ष्मीलक्ष्मसुलक्ष्मणा हरितभा नीलांशु नीलांशुका
वाणीवाणसरस्वती रसवती शुक्लांशुशुक्लांशुका
मायैका न्तिगुणा त्रिधा सृजति मे श्रीसुप्रभा सुप्रभा ॥१॥

गौरीगौरवगौरवर्णयुत छन् रक्तांशुरक्तांशुका
लक्ष्मीका शुभलक्षणै बिच बनून् नीलांशुनीलांशुका
वाणीवाणसरस्वती रसवती शुक्लांशुशुक्लांशुका
माया छन् त्रिगुणा त्रिधा विजय हुन् श्रीसुप्रभा सुप्रभा ॥१॥

दिव्यैः प्राज्ञतमेर्महर्षिमुनिभिः साक्षात्कृता संस्तुता
यक्षैः सिद्धगणैः सुरासुरनरैः प्रामाणिकैः प्रस्तुता
श्रीविद्या त्रिपुरा वराभयकरा श्रीयन्त्रमन्त्रस्वरा
त्रैवर्ण्यं त्रिगुणा मसी लिखति मे श्रीसुप्रभा सुप्रभा ॥२॥

सातै दिव्यमहर्षि सप्तमुनिले सम्पूर्ण साक्षात्कृता
यक्षै सिद्धगणै सुरासुरनरैले पूजिता सत्कृता
श्रीविद्या त्रिपुरा वराभयकरा श्रीयन्त्रमन्त्रस्वरा
त्रैवर्ण्या त्रिगुणा मसी रंग भरुन् श्रीसुप्रभा सुप्रभा ॥२॥

गौरीगौरवगौरवर्णरुचिरा रक्तांशुरक्तांशुका
लक्ष्मीलक्ष्मसुलक्ष्मणा हरितभा नीलांशु नीलांशुका
वाणीवाणसरस्वती रसवती शुक्लांशुशुक्लांशुका
सैकाप्युच्च गुणैस्त्रिधा भवति मे श्रीसुप्रभा सुप्रभा ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

गौरीगौरव गौर गौरचन हुन् रक्तांशुरक्तांशुका
लक्ष्मीलक्ष्मण लक्ष्यले भरि रहून् नीलांशु नीलांशुका
वाणीवाणसरस्वती ध्वनि छरून् शुक्लांशुशुक्लांशुका
वीणा झन्कृत होस् त्रिसप्तम सुरमा श्रीसुप्रभा सुप्रभा ॥३॥

पात्रैर्विज्ञतमैः प्रवृद्धकुशलैः प्राध्यापकैर्प्रस्तुता
प्राप्तैरत्यधिकैर्मतैर्बहुमतैरध्यक्षनिर्वाचिता
विद्यादानपरा क्षमाधनकरा निःस्वार्थ सेवास्वरा
पूज्या पूज्यतमैर्गुणैर्भवति मे श्रीसुप्रभा सुप्रभा ॥४॥

विज्ञै पात्रतम प्रवृद्धकुशल प्राध्यापकप्रस्तुता
पाएका वहु इष्ट शिष्ट मतले अध्यक्ष निर्वाचिता
विद्यादानपरा क्षमाधनकरा निःस्वार्थ सेवास्वरा
मूर्धन्या प्रथमा सुधन्य महिला श्रीसुप्रभा सुप्रभा ॥४॥

अष्टादशः सर्गः

ॐ कारमूलं खलु कर्मसाधनम्
ॐ कारमूलं खलु धर्मसाधनम्
ॐ कारमूलं खलु भोगसाधनम्
ॐ कारमूलं खलु योगसाधनम् ॥१॥

ॐ कार हो मूल सु-धर्मकर्मको
ॐ कार हो मूल सु-कार्यकर्मको
ॐ कार हो मूल सु-भोगकर्मको
ॐ कार हो मूल सु-योगकर्मको ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

द्वन्द्वात्मकं तज्जडचेतनाश्रयम्
द्वैतञ्चतच्चेतनमाधिदैविकम्
आध्यात्मिकं ब्रह्मपरं विमर्शनम्
अद्वैततामेति मयि त्रिदर्शनम् ॥२॥

द्वन्द्वात्मकरूपी जड आधिभौतिक
द्वैतात्म वा चेतन आधिदैविक
अध्यात्म ब्रह्मविमर्शदर्शन
अद्वैत भै जान्छ ममा त्रिदर्शन ॥२॥

तत्त्वान्वितं तज्जडचेतनाश्रयम्
गुणात्मकं निर्गुणनिष्क्रियाश्रयम्
योगेशयोगीशपरं विमर्शनम्
अद्वैतवेदान्तमिदं सुदर्शनम् ॥३॥

तत्त्वात्मरूपी जडचेतनाशय
गुणात्म वा निर्गुण निष्क्रियाश्रय
योगेश योगीश परत्रिदर्शन
अद्वैत वेदान्त छ यो सुदर्शन ॥३॥

मद्ब्रह्मणोऽस्मात् कलमात् प्रचोदिता
माया मसी वर्णगुणैस्त्रिरावृता
संसृज्य विश्वान्युपवर्ण्य चिन्मया
मद्धाम्नि विश्राम्यति संहृतक्रिया ॥४॥

म ब्रह्म मेरै कलमात्मयोगले
माया मसी तीन गुण त्रिवर्णले
जगत् रची रंग भरी त्रिवर्णमा
विश्राम लिन्छिन् प्रलयान्तमा ममा ॥४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

ऊनविंशः सर्गः

संसारेऽस्मिन् प्रकृतेः
संसरति सर्गविसर्गचर्या या
साऽद्भुतचेष्टा प्रकृतेः
परमकाव्यकृतिर्ममैवार्या ॥१॥

संसारैमा प्रकृतिको
जुन चल्छ सृष्टिप्रलयको चर्चा
त्यो नौलो कृति प्रकृतिको
मेरो परमकाव्यकृति हो आर्या ॥१॥

काश्चिन्मनस्तरङ्गैः
सृष्टाः कृतयश्च तर्कवचनैस्ताः
काश्चिद्धेतुप्रसङ्गैः
सन्ति त्रिविधा जनैर्ज्ञाताः ॥२॥

केही मनका लहडैले
केही रचें तर्कवचनैले
केही हेतु प्र्सङ्गैले
यिनै तीन थरि छन् चिनेका सबैले ॥२॥

अस्ति ममैका चान्या
मान्या वदान्या गुणैरसामान्या
पुण्या स्वनामधन्या
विबुधशरण्याऽग्रतो गण्या ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

अर्को एक छ अन्यै
मान्यै दानी गुणै असामान्यै
पुण्यै स्वनामधन्यै
विबुध शरण्यै अगाडि नै गण्यै ॥३॥

अज्ञाता नवसृष्टिः
गृष्टिरिव मधुररसवृष्टि संसृष्टिः
त्रिविधतापनुत् कूलम्
बह्वायामानां दृढं मूलम् ॥४॥

अज्ञात नयाँ यो सृष्टि
नव प्रसूत गृष्टि सरि मधुर रसवृष्टि
त्रिविध तापनाशक त्रिशूल
बहु आयामैको जरो मूल ॥४॥

महता मे निर्दिष्टा
मम मूलप्रकृत्या स्वयं सृष्टा
अतिक्राम्यति शैलसिन्धून्
पूर्णात् पूर्णान् वियच्छिरोविन्दून् ॥५॥

मेरो महत्ले निर्दिष्ट गरेको
मेरो मूल प्रकृतिले सृष्टि गरेको
उड्दै नाघ्दै असंख्य गिरिसिन्धु
भेट्छ अकाशको शिरोविन्दु ॥५॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

विंशः सर्गः

ॐ इत्येकाक्षरं धाम
व्योमएकाक्षरं पदम्
सोम इत्येकाक्षरं यत्
तत्त्वं तस्मै नमो नमः ॥१॥

एकाक्षरी ॐ छ नि आदि जस्मा
एकाक्षरी व्योम छ मध्य जस्मा
एकाक्षरी सोम छ अन्त्य जस्मा
सधैं नमस्कार म गर्छु उस्मा ॥१॥

"त्रि अ उ म" अक्षरसङ्गति–निर्गतम्
"वि अ उ म" अक्षर संहति भूषितम्
"स अ उ म" अक्षरसञ्चिति चोदितम्
प्रविजयते प्रणावक्षरमद्भुतम् ॥२॥

"त्रि अ उ म" अक्षर मिल्न गै बनेको
"वि अ उ म" अक्षरले सिंगारिएको
"स अ उ म" अक्षरले उकाशिएको
विजय गरोस् प्रणवाक्षर अद्भुतै त्यो ॥२॥

कस्माद् अकारि कमलासनतः क्वारः
लक्ष्मीपतेर्व्यरचिलक्ष्यपतेर्लकारः ।
मायेशतोऽजनि महेश्वरतो मकारः
स्वाद्यक्षरैरभवदहो कलमप्रकारः ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कस्को लियो नि कमलासनको क्वार
लक्ष्मीश लक्षपतिको लिइयो लकार
मायेश त्र्यम्बक महेश्वरको मकार
यो त्र्यक्षरी कलम व्यक्त भयो अपार ॥३॥

पृथ्व्यन्तरिक्षसुरलोकरसातलस्थानाम्
नानारुचिप्रकृतिवर्णपराँश्च जीवान्
सृष्टिस्थितिप्रलयमुक्तिदहेतुरूपात्
पायात् प्रभुः "स अ उ मः" कलमस्वरूपात् ॥४॥

भू अन्तरिक्ष सुरलोक रसा तलैका
नानारुचि प्रकृतिका जडचैतनैका
सृष्टिस्थिति प्रलयमुक्ति दिने प्ररूप
साक्षात् भयो "अ उ म" नै कलम स्वरूप ॥४॥

ॐ भूर्भुवः स्वरिति तत्सवितुर्वरेण्यम्
भर्गोऽस्य धीमहि सतां शुभकृच्छरण्यम्
यो नो धियो हितकरे पथि जाडचकूपात्
प्राचोदयात् स "अउमः" कलमस्वरूपात् ॥५॥

ॐ भूर्भुवः स्व इति यो सविता वरेण्य
चिद् भर्गको नियत ध्यान गरौं शरण्य
धीज्योतितर्फ मति यो तम वाट सारी
ल्याओस् स्वयं "अ उ म" यो कलमावतारी ॥५॥

अग्निं तमीडे पुरुषं पुरोहितम्
होतारमाद्यं वसुरत्नधातमम्
यज्ञस्य देवं हव्यमृत्विजं प्रभुम्
ॐ काररूपं कलमाकृतिं विभुम् ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

ॐ अग्नि हो प्रथमपूरुष औ पुरोहित
हो आदि होता वसु रत्नधाव्रत
सत् यज्ञका देव र ऋत्विज प्रभु
ॐ काररूपी कलम स्वभू विभु ॥६॥

●

एकविंशः सर्गः

शक्त्यो भान्ति मे लोके दिव्यादिव्याः परात्मिकाः
पूर्णा दश महाविद्याः सृष्टिस्थितिलयात्मिकाः ॥१॥

श्रेष्ठ छन् शक्ति यी मेरा दिव्या परात्मिका
पूर्णा दशमहाविद्या सृष्टिस्थिति लयात्मिका ॥१॥

विद्युल्लेखा शिताधारा लिपिका वर्णिका तुला ।
लेखनी कठिनी सूची तूलिकाक्षर-वर्तुला ॥२॥

विद्युल्लेखा तीक्ष्णधारा लिपिका वर्णिका तुला
लेखनी कठिनी सूची तूलिका वर्ण वर्तुला ॥२॥

प्रधानमाया प्रकृतिप्रभाभिः
चतुर्दशाष्टादशदोर्भुजाभिः
प्रतिष्ठिताभिः परिनिष्ठिताभिः
तन्त्रे च मन्त्रे समधिष्ठिताभिः ॥३॥

प्रधानमाया प्रकृति प्रभावका
दोचार आठदशदेखि भुजा अठारका

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

प्रतिष्ठितै यन्त्र अधिष्ठितै हुने
तन्त्रै र मन्त्रै बिच निष्ठितै हुने ॥३॥

एकात्मिकाभिस्त्रिगुणात्मिकाभिः
चतुर्दशाष्टादशमातृकाभिः
महार्णवे विन्दुतरङ्गफेनवत्
मप्येवमुत्पाद्य विलीयते जगत् ॥४॥

अष्टै र अष्टकादश मातृका हुने
एकात्मिका भै त्रिगुणात्मिका हुने
समुद्रमा विन्दु तरङ्ग फींज झैं
गर्छन् नि सृष्टिस्थिति नाश आफुमैं ॥४॥

●

द्वाविंशः सर्गः

शैलवनोष्ठधरमुद्घाटय हिमदन्तावलिविभाविकीर्य
मेचीकालीभुजौ प्रसार्य भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥१॥

वनपर्वतको अधर खुलाई हिमदन्तावलिज्योति मिलाई
मेचीकाली दुइ भुजा पसारी स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥१॥

उदयाचलगतचेतनज्ञानैरस्ताचलागतजडविज्ञानैः
सज्जीभवितुं देशोन्नत्यै भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥२॥

उदयाचलको चेतनज्ञानले अस्ताचलको अणुविज्ञानले
देशोन्नतिमा दृढ भै लाग्न स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥२॥

भागवतामृतमृदुरसपानैः शिवशुकजनकब्रह्मज्ञानैः
सेवितुमेव दयां दमदाने भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

भागवतामृतरसपानैले शिवशुकजनकआत्मज्ञानले
दानदयादमसेवन गर्न स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥३॥

दुर्जननिग्रहदक्षकराणां सुजनानुग्रहलक्ष्यपराणाम्
कुसुमशनिसमपुरुषवराणां भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥४॥

दुर्जन निग्रहदक्षकरैको सुजनानुग्रह लक्ष परैको
वज्रकुसुमसम पुरुषवरैको स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥४॥

परतर्काङ्कुशच्छेदिमतीनां परधननिःस्पृहमनोगतीनाम्
समयविदां धनधान्यपतीनां भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥५॥

परधननिःस्पृहस्वच्छ मनैको परतर्काङ्कुशभेदि मनैको
समय विज्ञधनधान्य जनैको स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥५॥

ऋषिमुनिसुरनरसंस्कृतिपूर्णे संस्कृतजीवनपद्धतिपूर्णे
देशे सौख्यसमुन्नतिपूर्णे भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥६॥

ऋषिमुनिसुरनरसंस्कृतिपूर्ण संस्कृतजीवनपद्धतिपूर्ण
सौख्य समुन्नति पूर्ण देशमा स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥६॥

नानाधर्मसमन्वयसदने नानामतरुचिवाञ्छितभवने
विश्ववन्धुतापूरितपवने भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥७॥

वैष्णवशैवजैनसमदनमा बौद्ध र सिखको एक भवनमा
विश्वबन्धुतापूर्णपवनमा स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥७॥

तीर्थस्थलमठमन्दिरनिकटे सत्यशिवाञ्चितसुन्दरनगरे
भोगैर्योगैर्मोक्षप्राप्त्यै भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥८॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

मठमन्दिरलेपूर्ण नगरमा सत्य र शिवले रम्य शहरमा
भोगयोगले मोक्ष हुनाकन स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥८॥

कुशलप्रकृत्या चित्रितहासे ऋतुभिः षड्भिः सुकृतावासे
श्यामलपाटलधवलाकाशे भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥९॥

कुशलप्रकृतिको चित्र हासमा छ ऋतुको नै मित्र वासमा
श्यामल पाटल धवल अकाशमा स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥९॥

वहुभाषाणमुद्गमूले शिल्पकलानां सङ्गमकूले
उद्यमसंयमनियमदुकूले भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥१०॥

बहुभाषाको उद्गम मूलमा शिल्पकलाको सङ्गम कूलमा
संयम नियमोद्यम दुकूलमा स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥१०॥

कलमाक्षरचरिताऽमृतगानैर्युगलाक्षरचरितामृतपानैः
महाकाव्यद्वयसंस्कृततानैर्भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥११॥

कलमाक्षरचरितामृत गाई युगलाक्षरचरितामृत प्यायी
महाकाव्य दुइ संस्कृत तानी स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥११॥

स्मृतिपतिधृतिपतिचितिपतिसदने
सृतिपतिस्थितिपतिमृतिपतिसदने
सुरपतिनरपतिपशुपतिसदने
भवतां भव्यं स्वागतमस्तु ॥१२॥

सृतिपतिधृतिपतिचितिपतिगृहमा
स्मृतिपतिस्थितिपतिमृतिपति गृहमा
सुरपति नरपति पशुपति गृहमा
स्वागत गर्छौं स्वागत गर्छौं ॥१२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

त्रयोविंशः सर्गः

देवा वैदिकमन्त्रपाठविधिना यज्ञार्थमामन्त्रिताः
आगच्छन्ति निजोपचारवसनाभूषाऽयुधैर्भूषिताः
आहूताः प्रणतर्जनैः स्तुतिनुतिध्यानैश्च भक्त्या धिया
वा यान्तीत्थमनौपचारितकतया पूजादिषु स्वेच्छया ॥१॥

द्यौता वैदिकमन्त्रले सविधि भै यज्ञार्थ आमन्त्रित
उर्दीमा सरि आउँछन् निज अलंकारादिले भूषित
पूजामा स्तुति भक्ति चिन्तन गरी निम्त्याउँदा भक्तले
लिन्छन् भाग अनौपचारिक बनी आफू खुसी भेषले ॥१॥

दैवाधीनमिदं जगत् सकलमित्येतत् सदा गीयते
मन्त्राधीनतमा हि देवनिवहा इत्थञ्च सङ्कीर्त्यते
मन्त्रो ब्राह्मणनिघ्न इत्यविरतं ग्रन्थेषु सन्दृश्यते
तस्माद् ब्राह्मण देवतेति च मया शास्त्रेषु संलिख्यते ॥२॥

दैवाधीन छ है जगत् सकल यो भन्ने सुनैको थियो
मन्त्राधीन रहन्छ देवगण यो चर्चा सुनैकै न हो
मन्त्र ब्राह्मणको अधीन छ भनी सद्ग्रन्थमा देखियो
मैले ब्राह्मण देव हुन् भनिकनै शास्त्रादिमा लेखियो ॥२॥

नैव क्वापि मया निषिद्धमितरद् वेदेभ्य एतादृशम्
तर्कव्याकृतिकाव्यकोषसहितं भैषज्यकं ज्यौतिषम्
मीमांसाद्वयसांख्ययोगगहनं वेदान्तवैशेषिकम्
गोरक्षाकृषिशिल्पवास्तुकरणं दत्तं मयाऽवश्यकम् ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

मैले रोकिन वेद पढ्न कहिल्यै छोडेर यज्ञैकन
तर्कव्याकरण स्ववैद्य गणित ज्योतिष्क ग्रन्थैकन
गोरक्षाकृषिवास्तु शिल्प र गृहस्थापत्यावार्ता अरू
वाणिज्य व्यवसाय उद्यम सयौं व्यापार धन्दाहरू ॥३॥

वेदव्याकृतिदर्शनादिपठने मन्दा यदीत्थं जनाः
तेष्वेवाभिरुचिप्रसारणमहो कार्यं कथं वाऽधुना
प्रमाण्यं श्रुतिशास्त्रतो निजकुलाचाराः क्रिया शाश्वती
भाषैकाऽवनिमण्डले प्रसरतात् सा संस्कृते भारती ॥४॥

न्यायव्याकरणादि पढ्न जब भो बोधो सबैको मति
तिन्मा नै रुचि चाख सोख अब लौ भर्ला र कस्ले कति
वेदैको गरियोस् प्रमाण कुलकै आचार होस् पूजित
फैलोस् विश्वसमग्रमा अमरवाक् मेरो पुनः संस्कृत ॥४॥

ज्ञातारो यदि सन्ति नैव बहवो वक्ष्यन्ति ते कम् क्व किम्
कर्तारो यदि नैव सन्ति बहवः कुर्वन्ति कस्मै क्व किम्
स्वल्पत्वे ह्युभयोस्तथैव विषया स्युः सीमितास्ते स्वतः
तेषां दिक्षु पुनः प्रसारणमहो स्याद् दुष्करं सर्वतः ॥५॥

जान्ने छैन भने कतै त कसले के पो बताओस् किन ?
गर्ने छैन भने कतै त कसले के पो गरोस् लौ किन
दोटै छन् कम लौ जहाँ विषय ती हुन्छन् स्वयं सीमित
चारैतर्फ फिजाउने अब कहाँ कस्ले गरी विस्तृत ॥५॥

प्राज्ञोऽज्ञोऽपि विषामृते विधिवशात् सम्मीलिते यः पिवेत्
नो जानेऽस्य शुभाशुभा परिणतिः सा कीदृशी वा भवेत्

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

दृष्टन्नैव न वा श्रुतं तदमृतेत्थं विषं वारितम्
सद्वैद्यैरनुभूतमेव हि विषं सिद्धं विषस्यौषधम् ॥६॥

विद्वान् होस् किन मूर्ख होस् अमृतमा खाए मिसाई विष
को जान्ने कुभलो भलो असर के त्यस्को हुने प्रायशः
देख्यो वा न सुन्यो कतै अमृतले ठचाम्मै हरेको विष
वैद्यैको अनुभूत सिद्ध विषको हो औखती त्यै विष ॥६॥

भूयात् प्राथमिकेऽनिवार्यमखिले विद्यालये स्वालये
निम्ने माध्यमिके तथोच्चनिलये तद्विश्वविद्यालये
शाखायां शिखरे दले त्वचि न वा पुष्णाति सिक्तो भृशम्
दद्यात् पुष्पफलानि संस्कृततरुर्मूलाभिषिक्तोऽनिशम् ॥७॥

निम्नै माध्यमिकै र माध्यमिकमै वा विश्वविद्यालयै
सम्मै होस् अनिवार्य संस्कृत घरैमा अन्य कार्यालयै
टुप्पो डाँठ र पातमा मलजलै हाल्नू विकामै छ नि
दिन्छन् संस्कृत वृक्षले फल मिठा सिच्दा जरैमा अनि ॥८॥

स्वर्गः पुण्यपलोदयोस्ति नरकं पापोदयं क्ष्मातलम्
पुण्यापुण्यफलोदयं तदुभयाभावोः पवर्गोऽस्त्यलम्
सा विद्या जनि भुक्तिमुक्तिफलदा सेव्या नरैस्तत्परैः
वाण्येका मम संस्कृता विजयते कोऽर्थः प्रयत्नान्तरैः ॥८॥

स्वर्गै मिल्छ नि पुण्यले नरक नै होस् पापले भूतल
मिल्ने पुण्य र पापले दुइ विना मिल्नेछ मोक्षैफल
विद्याले जुन भुक्ति मुक्ति फल होस् त्यै इष्ट हो मर्त्यको
मेरो संस्कृत पूर्ण हो अरु कुरामा लाग्नु नै व्यर्थ हो ॥८॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

चतुर्विंशः सर्गः

सव्याप्तिर्व्यतिरेकितान्वयपरा सद्धेतु पक्षा–
सभावाचातुर्यपदार्थकार्यकपटव्यापारदसाप्रभा
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिवद् रुचिरसामान्या तुरीयाश्रिता
व्योमाद्यौघ विरागतापदमना वृत्तिर्विदेहान्विता ॥१॥

सव्याप्ति व्यतिरेक अन्वय हुने सद्हेतुपक्षा
सभावाचातुर्य पदार्थ कार्य कपट व्यापार दक्षा
शुभा जाग्रत् स्वप्न सुषुप्ति भ्रैं रुचिरसमांन्या तुरीयाश्रिता
व्यौमाद्यौघ विरागतापदमनावृत्तिः विदेहान्विता ॥१॥

दण्डानुग्रहसन्धिविग्रहगुणा भेदप्रभेदावृता
पञ्चाष्टत्रिषडेकसप्तचतुरङ्गाग्रानुपार्श्वान्विता
न्यासव्याससमासवृत्तिफलदा श्रेष्ठोपमन्योक्तिषु
नीतिव्याकृतिदर्शनोक्ति नियति व्यङ्ग्चोक्तिवामोक्तिषु ॥२॥

दण्डानुग्रहसन्धिविग्रह हुने भेदै अभेदै स्थित
पञ्चाष्टन्तिषडेकसप्त पछिका चौ अङ्ग पार्श्वान्वित
न्यासव्याससमासवृत्तिफलकी छन् श्रेष्ठ अन्योक्तिमा
नीतिव्याकृतिदर्शनोक्ति नियति व्यङ्ग्चोक्तिवामोक्तिमा ॥२॥

अष्टोक्तियोगो निगमोक्तियोगः
दशोक्तिरात्मागमसम्प्रयोगः
चतुर्दशोक्तिर्विवुधोक्तियोगः
अष्टादशोक्तिः कलमोक्तियोगः ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

अष्टोक्ति आठै निगमोक्ति वेद हो
दशोक्ति तन्त्रागम उक्तिभेद हो ।
चतुर्दशोक्ति स्मृतिशास्त्र भेद हो
अष्टादशोक्ति कलमोक्ति भेद हो ॥३॥

वसुकाष्ठाभुवनविद्यायुगसंख्यैर्विलोमानुलोमगुणिनैर्ग्रथिता
प्रतिभास्वरा विजयते अष्टोत्तरशतोक्तिमालानवर
साशाला प्रथिता ॥४॥

वसुकाष्ठाभुवनविद्यायुगसंख्यक अनुलोमविलोमक्रमग्रथित
प्रतिभास्वरा विजय गरोस् अष्टोत्तरशतोक्तिमालानवरसाशाला
प्रथित ॥४॥

पञ्चविंशः सर्गः

संस्कृतं हि मनुष्याणां मान्या मातृभाषा
मातुर्मातामहीनाञ्च ज्येष्ठा मातृभाषा ॥१॥
संस्कृतं हि संस्कृत सौ शुद्धा मातृभाषा
या शिक्षते शुद्धाशुद्धे यया शुध्यति भाषा ॥२॥

संस्कृत हुन् मानिसको मान्य मातृभाषा
बज्यै जिजुबज्यैहरुकी जेठी मातृभाषा ॥१॥
संस्कृत नै संस्कृता छन् शुद्ध मातृभाषा
सिकाउने शुद्धाशुद्धि सुध्याउने भाषा ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

मातुः कोष्णादङ्काच्छीतां मृत्युशय्यां यावत् कृत्वा
अग्रेसर्तुं शिक्षते नः शाश्वद् वीराग्रणीर्भूत्वा ॥३॥
पूर्वाशातः पश्चिमाशाम् उत्तराशातो दक्षिणाशाम्
शिक्षतेऽदः पदे पदे स्थातुं गन्तुं मध्ये वाऽसाम् ॥४॥

आमाको न्यानो काखै देखिन् चीसो चीसो च्यानै सम्म
सिकाउँछिन् संस्कृतैले शूरो वीराग्रणी बन्न ॥३॥
पूर्वबाट पश्चिमसम्म दक्षिणदेखिन् उत्तरसम्म
संस्कृतैले सिकाउँछिन् हिड्न बढ्न लक्ष्यै सम्म ॥४॥

शिक्षते नः वारं वारं क्रीडाकर्तुश्चतुरञ्चलम्
राष्ट्रध्वजं प्रोच्चैः कृत्वा स्वर्णपुटप्राप्त्याकलनम् ॥५॥
शिक्षते नः संस्कृतं हि क्रीडाच्छलेन स्वास्थ्याधानम्
बाह्याभ्यन्तरप्रकृतिषु शास्ति निधाय समतामानम् ॥६॥

संस्कृतैले सिकाउँछिन् खेलाडीको चतुरो चाल
नयाँ कीर्तिमानै राखी स्वर्ण कचौरा जित्ने चाल ॥५॥
रातदिन घामछाँया जंगल पाहाड आउन जान
संस्कृतैले सिकाउँछिन् खेलखेलमा राख्नै शान ॥६॥

नक्तं दिनं धर्मच्छायाशैलवनेषु गमनागमनम्
रक्षति नः संस्कृतं हि भूतं भविष्यं वर्तमानम् ॥७॥
उच्चैर्नीचैःस्तरे स्थाने कृत्वा समं विभाजनम्
स्थापयते संस्कृतं हि धर्मविज्ञानयोः सन्तुलनम् ॥८॥

प्रकृतिको बाहिरभित्रै राखी सम्म सन्तूलन
संस्कृतले नै थामेकी छन् भूत भविष्य वर्तमान ॥७॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

जडचेतनको विधिविधानमा गर्दै तुल्य विभाजन
कायम राख्छिन् संस्कृतैले ज्ञानविज्ञानमा तुल्यमान ॥८॥

कुञ्जाद् दरीगृहाद् उच्चैः प्रेमघृणाद्वन्द्वात्
प्रोच्चैःउत्थापयति संस्कृतं नः प्रोच्चैस्तारापुञ्जात्
प्रोच्चैः ॥९॥

जातिधर्मभन्दामाथि क्षेत्रियसीमाभन्दा माथिमाथि
लान्छिन् संस्कृतैले तेरो मेरो भन्दा माथि ॥९॥

संस्कृतं हि मनुष्याणां मान्या
मातृभाषामातुर्मातामहीनाञ्च ज्येष्ठा मातृभाषा ॥१०॥

संस्कृत हुन् मानिसकी मान्य मातृभाषाबज्यै बडाबज्यैहरुकी
जेठी मातृभाषा ॥१०॥

●

षड्विंशः सर्गः

पूर्वं प्रागासमेकोहममितसमये जन्मतः कर्मणोऽपिज्येष्ठः
श्रेष्ठो वरिष्ठो विशदगुणगणैस्तत्परब्रह्मणोऽपिसृष्टा
लोकाः सलीलं विविधविधास्ते मयैव प्रशस्याः
जीवात्मानोऽप्यनेकेऽसमरुचिरुचिराः देवदैत्यामनुष्याः ॥१॥

पैल्हेदेखिन् थिएँ मैं अगणित गुणले जन्म वा कर्मभन्दा
जेठो बाठो र टाठो स्वगत गुणहरूले त्यो परब्रह्मभन्दा
लीलाद्वारा बनाएँ थरिथरि कृतिका लोक मैले प्रशस्य
जीवात्मा ती अनेकौं खग मृग र किरा दैत्य द्यौता मनुष्य ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

साकाराः सन्ति केचिद् वियति कतिपये ते निराकाररूपाः
नानाकाराः मयैवाप्रतिहतगतिना निर्मिताभिन्नरूपाः
सीमाहीनं समन्तात् ततिशतवितन्न्युब्जपात्रप्रमाणम्
आस्तीर्णं छादनं तन्मणिवलयनभोमण्डलं वा वितानम् ॥२॥

कोही साकार नै छन् अगणित तिनमा छन् निराकार केही
छन् नानाकार मेरा अविरल गतिले सृष्ट आकार केही
फैंलेको चौदिशामा सय सय खरबौं कोश घोप्टो कचौरोझैं
सीमाहीन आकाश छ मणिवलयाकार यो गोल घेरो ॥२॥

वृत्ते तस्मिन् विशालेऽवधिविधिपरिधिव्यासशून्ये मया तत्
न्यस्तं तत्त्वं हि शास्त्रै किमुत निगदितं निर्गुणं निष्क्रियं तत्
नानाकारप्रकारा ग्रहगणभगणा योजयित्वाऽनुरूपाः
न्यस्ताः प्रज्ज्वाल्य नीले नभसि किल मया तोरणेषु प्रदीपाः ॥३॥

त्यै घेरामा न अट्ने निरवधि परिधि ब्रह्मलाई त्यसैले
हुन् शास्त्रैले भनेका कि त ठहर गरी निर्गुणै निष्क्रियै नै
नाना आकारका ती भगणग्रहगणै तोरणैमा खुलाई
नीलो आकाशमा नै भरर भरिदिएँ रत्नदीपै मिलाई ॥४॥

रेखारेखाभिराराद् ऋजुकुटिलतमाः कल्पयित्वा सुबद्धाः
स्थूलाःसूक्ष्माः खगोला वियतिबहुविधाः सन्ति सूत्रे निबद्धाः
नानावर्णप्रचाराः समविषममरवाः स्रग्धराः सुप्रसाराः
कोणे कोणे सचित्राः कुशलकृतिकलाः सन्ति चित्रप्रसाराः ।४॥

रेखाले तानि रेखा सरल कुटिल दुबै जेलिदी कल्पनाले
साना ठूला खगोलै वरिपरि भरिए बाँधिई योजनाले

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

नानावर्णै र रङ्गै बिच झलमल भै स्रग्धराका गृहैमा
ओल्टे कोल्टे भरी छन् कुशलकृतिकला शिल्पका संग्रहैमा ॥४॥

द्यावाभूमीसमस्ता वितलतलचयास्ते मयैवाऽभिसृष्टाः
पारावाराः समुद्रा जलधिवसुधयस्ते मयैव प्रकृष्टाः
सङ्ख्यातीताग्रगण्या निरुपमरचनाः सन्ति ये गोलकेषु
श्रेष्ठो ज्येष्ठो वरिष्ठोऽगणित भुजबलोऽहं गरिठोऽस्मितेषु ॥५॥

सिङ्गै आकाश पृथ्वी भुवनवलय हुन् कार्य मैले रचेका
ती पारावार जस्ता जलिधि वसुधि हुन् शिल्प मैले कुँदेका
संख्या भन्दा परैका निरुपम रचना जत्ति छन् गोलकैमा
जेठो, बाठो र टाठो अतुल भुजबली मैं छु एक्लो सबैमा ॥५॥

●

सप्तविंशः सर्गः

किं भवानि न परेषु वरीयान्
गर्वितेषु बलवत्सु गरीयान्
ये मयाऽत्र विजिताः समरे ते
पातितास्तमसि पङ्किलगर्ते ॥१॥

के म छैन बलियो अरुभन्दा
शेखिवाल धतुरेहरुभन्दा
युद्धमा जिति जितीकन फाली
खाडलै तिर दिएँ नि खसाली ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

आर्द्रशुष्कघनकोमलकल्कात्
सृसष्टरत्र रचताऽद्भुताकल्पात्
वीजजीवजडचेतनतानाम्
तद्धि मिश्रणमनेकविधानाम् ॥२॥

ठोस कोमल भिजे न भिजेको
कल्कले छ सब सृष्टि रचेको
बीज जीव जड चेतनताको
यो छ मिश्रण अनेकपनाको ॥२॥

शैलपुञ्जनवकुञ्जवनानि
वृक्षपत्रतृणपुष्पफलानि
सिन्धुनिर्भ्भर निपातजलानि
पार्थिवानि मम सन्ति धनानि ॥३॥

शैलपुञ्ज नवकुञ्ज वनैमा
वृक्षपातफलफूल तृणैमा
सिन्धु निर्भ्भर तलाउ जलैमा
सृष्टि भो प्रकट दिव्य पलैमा ॥३॥

दैत्यदानवसुराश्च नराश्च
भूचराजलचराः खचराश्च
सञ्चरन्ति परितो द्रुततालैः
स्वागताः कलमचुम्बकजालैः ॥४॥

दैत्य दानव र देव नरैको
भूचरै जलचरै खचरैको
फौज घुम्छ छरितो गति चाली

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

स्वागता मधुर चुम्बकवाली ॥४॥

अष्टाविंशः सर्गः

क्वाऽपक्वविल्वाम्रधियां परेषाम्
कथा न मादृक् क्वचिदस्ति तेषाम्
मृत्युः सन्देशोऽपि गुहागृहान्ते
प्रकम्पते सैन्यशतैर्दिनान्ते ॥१॥

काँचो फलैं झैं जनको कुरा के ?
अरू म जस्तो छ कि क्वै भुरा के ?
ती सैन्य झैं डंक सयौं दिनान्तमा
मृत्यु स्वयं काम्छ गुहागृहान्तमा ॥१॥

महाबलानामयथाबलानाम्
कथा क्व तेषां दलवत्खलानाम्
हृताधिकाराः पुरुषा यथेमे
नमन्ति यादौ पदवीप्रदौ मे ॥२॥

दलै दलैका बदलै दलैका
कुरा भयो के सखलै खलैका
ती खोसिएका खस झैं चमेरा
ढोग्छन् झुकी पाउ रमेर मेरा ॥२॥

उत्पत्तिनाशौ परिवर्द्धनं वा
शान्तिः पुरस्तात् परिवर्तनं वा
निर्दिश्य नाटचं भवरङ्गमञ्चे

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

स्वयं प्रहृष्यामि नवप्रपञ्चे ॥३॥

सृष्टिस्थिति ध्वंस विवर्तनैको
शान्ति-व्यवस्था परिवर्तनैको
निर्देश दी नाटक रङ्गमञ्चमा
म रम्छु आफ्नै कृतिको प्रपञ्चमा ॥३॥

अणोरणीयान् महतो महीयान्
मयात्र सीमासमयो गरीयान्
न्याधायि यस्तं प्रविलङ्घ्यकोपि
क्षमेत गन्तुं न खगाधिपोपि ॥४॥

सानो र सानो र ठूलो निकै ठुलो
मैले ठडयाएँ जुन साँधको किलो
सक्तैन नाघी पर जान क्वै पनि
उड्ने छिटो ती गरुडै भए पनि ॥४॥

•

ऊनत्रिंशः सर्गः

प्रसीदति मयीश्वरेऽभ्युदयमेति लोकः
सदाविवृद्धिमुपयान्यभूनि भुवनानि सत्संपदाविभान्ति
दिवसा निशाः परममञ्जुलाः प्रोज्ज्वलाः
सुखे च परमे सुखं श्वसितिमुत् प्रफुल्लोत्पलाः ॥१॥

हुनेछ म खुसाउँदा उदय लोक्को सर्वदा
समृद्ध जगतै हुने दिनदिनै बढी सम्पदा
हुने दिन र राति ती परममञ्जुल

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

प्रोज्ज्वलस्वयं परमसौख्यमा सुख हुने प्रफुल्लोत्पल ॥१॥

मयि प्रकुपितेऽवला नहि चलन्ति सर्वाः क्रियाः
जडो भवति मारुतः क्षयति जीवलोको भिया
समस्तजनजीवनं नलभते श्रियं क्ष्मातले
भवो भवति भस्मसात् स्मर इव त्रिनेत्रानले ॥२॥

झनक्क म रिसाउँदा अचल कर्मचेष्टा हुने
चराचर डराउने जल र वायु टक्कै हुने
भसक्क भइ काम झैं भुवन डढ्छ नेत्राग्निले
न जीव न त जन्तु नै सुख र शान्ति होस् त्रासले ॥२॥

विवर्तपरिवर्तने उभयथा क्रियेते मया
बुधो भवति वालिशोऽनृतमृतं मयाश्चामयाः
सितोऽप्यसित आशुगो भवति मन्दगः सोऽप्यलम्
स्थलं जलमुपर्यधः खतलमाशु पृथ्वीतलम् ॥३॥

विवर्त परिवर्तनै दुइ तहै म गर्ने सधैं
बुधै पनि जडै हुने सत् असत् मयै आमयै
उ स्वच्छै मलिनै हुने अनि छिटो होस् ढिलै
थलै जल र माथि नै तल खतल पृथ्वी तलै ॥३॥

महोच्चशिखरान् गिरीनतिगभीरनीरोदधौभुवः समतलाः
शिलोच्चयविशालशैलावधौप्रणेतुमयथाऽ-
न्यथाऽकलयितुं क्षमो हं कथाः

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

तथास्ति न च भूमिका भुवि यथा भवेयं वृथा ॥४॥

अजङ्ग चचुरा चुलीकन समुद्र गैह्रा गरूँ
थली समयलै गराकन त लेक अग्ला गरूँ
व्यथा अनि कथा भनूँ गरिगरी यसोको उसो
छुटचो र कुन भूमिका हुनै मबाट भन्छौ त्यसो ॥४॥

विचित्रमुपचित्रये कुशलचित्रकारैर्यथा
छविं समुपवर्णये निपुणवर्णकारैर्यथा
इदं मम कृतेऽखिलं सुकरमस्ति कार्यं बृहत्
कियत् सुकरमित्यलं क्व खलु पृच्छनात् कः सकृत् ॥५॥

भरूँ विविध चित्रमा कुशल रङ्ग शिल्पी सरि
गरूँ सुरुचि वन्दना त्रिगुण वर्णमाला सरि
म गर्छु सजिलै सबै कठिन काम संसारको
कहाँ छ सजिलो भनी मसंग सोध्न सक्ने छ को ? ॥५॥

त्रिंशः सर्गः

पूर्वं परेशादहमेव केवलः
सुविस्तृते व्योम्न्यभवं सुनिश्चलः
अन्त्ये लयान्ते प्रतिसंहृताञ्चलः
तथाऽवशिष्याम्यहमेव केवलः ॥१॥

त्यो ब्रह्म भन्दा अगि नै सुनिश्चित
आकाशमा व्याप्त थिएँ म विस्तृत

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

लयान्तमा सृष्टि समेटि निश्चल
मैं मात्र बाँकी रहनेछु केवल ॥१॥

कर्तुं पुनः सृष्टिलयाङ्चालनम्
सत्पात्रसंलापकथाङ्गचालनम्
नाटचेऽभिनेतुं प्रकृतेरिदं जगत्
मयाऽवतारोधियते पुनः सकृत् ॥२॥

पुनः खुलोस् नाटक सृष्टि ध्वंसको
सत्पात्र संवाद कथा प्रसङ्गको
चलोस् जगत्को फिर रङ्गमञ्चन
म फेरि लिन्छू अवतार कञ्चन ॥२॥

ज्ञातं मया नैव भयात् क्वचिद् भयम्
सदा मयाप्तो नियतौ जयः स्वयम्
भूतो भविष्यामि न दुर्बलः क्वचित्
विलोकये नैव सुदुष्करं क्वचित् ॥३॥

मानें न मैले भयबाट क्यै भय
मिल्यो मलाई निज भाग्यमा जय
भएँ न हुँला कमजोर लौ कतै
गाह्रो कुनै काम मलाई छैन है ॥३॥

वृत्तेतिवृत्ते घटनाः पुरा कृता
मया युगेभ्यः शतशोपि सञ्चिताः
ऐतिहचपृष्ठेषु विशिष्यवर्णिताः
सुवर्णलेखेषु मया समुद्धृताः ॥४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

ऐतिह्यवार्ता घटना पुराना
मैले युगौं देखि लिए निशाना
प्राग्वृत्त पृष्ठै बिच छन् सुरक्षित
सुवर्ण लेखै बिच छन् समुद्धृत ॥३॥

एलोराख्ये वाप्यजन्ताभिधाने
दुर्गाख्ये वा पाण्डुसेराभिधाने
प्रागैतिह्ये कन्दरे वादिवासे
शङ्कूत्कीर्णं भिन्तिचित्रं चकासे ॥५॥

एलोरामा होस् अजन्ता गुफामा
दुर्गामा होस् पाण्डुसेरा गुफामा
प्राक्कालैका आदिवासी चरित्र
खोपें मैले भित्र नै भित्तिचित्र ॥५॥

प्राचीर खारी जलदुर्गमं वा
दुर्गान्तया प्रस्तरदुस्तरं वा
वज्रैस्तुराषाडिव सङ्ग्रान्ते
क्षणाद् धरासात् क्रियते मयान्त्ये ॥६॥

प्राचीर खाडी जल दुर्गमैका
दुर्गे गुफा प्रस्तर प्रस्तरैका
युद्धान्तमा इन्द्र सरि स्ववज्रले
म ढाल्छु भैंमा शतधार चक्रले ॥६॥

न विद्यतेऽन्तो मम जीवनामाम्

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कार्यो मयान्तोऽखिलजीवनानाम्
विस्मृत्य किं मां हृदिशं हृदीशम्
वदन्त्यनादिं तमनन्तमीशम् ॥७॥

मेरो कहाँ अन्त्य छ जीवनैको
म गर्छु अन्त्यै सब जीवनैको
बिर्सी मलाइ मुटुकै हृदीश नै
भन्छन् छ ईशै उ अनादि अन्त्य नै ।

जिव्हा अनेका यदि मे लसन्ति
ते दुर्गुणाः क्वापि न मां स्पृशन्ति
जपामि कर्णे न, वदामि नाऽसत्
दशामि नान्यं प्रतिशोधवद्वत् ॥८॥

जिब्रा त मेरा यदि धेर छन् यहाँ
छुन्नन् कसै दुर्गुणले कुनै ममा
काने खुसी गर्छु न भ्कुट बोल्छु म
न डस्छु साटो न त फेर्छु पोल्छु म ॥८॥

गाढोऽस्ति नित्यं किल मे प्रभावः
क्षणे क्षणे दीव्यति मेऽनुभावः
प्राकाम्यसिद्धिर्मम सावधिक्ये
चकारस्त्यलं शोचिषि चाकचिक्ये ॥९॥

लाग्ने कडा नित्य प्रभाव मेरो
जाग्ने खडा भै अनुभाव मेरो

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

प्राकाम्य हो सिद्धि अजेय मेरो
झलल्ल बल्नेछ नि लक्ष्य मेरो ॥९॥

दयो दयो यत्र भवेत् क्षणे मे
नयोन्नयो धन्यजनं प्रणेमे
आख्यानकी गायति कीर्तिगाथा:
दौवारिकी सेवति पुण्यनाथा ॥१०॥

मेरो दयाको जब हुन्छ सङ्गति
मनुष्य भेट्छन् अनि पूर्ण उन्नति
आख्यानकी भै शुभ कीर्ति गाउँछे
द्वारे बनी निर्गुण भक्ति पाउँछे ॥१०॥

एकत्रिंशः सर्गः

यदा मेऽग्रधारा भ्रमन्त्युल्लिखन्ति
तदान्तर्बहिर्वा खगोला द्रवन्ति
इतः सृष्टिकार्यं ततोध्वंस कार्यम्
युगादौ युगान्ते मयैवास्ति कार्यम् ॥१॥

जसै घुंछ मेरो टुँडो लेख कोर्दै
खगोलै सबै रिङ्छ गुड्दै दगुर्दै
यता सृष्टि हुन्छ त्यता ध्वंस हुन्छ
मबाटै युगैको शुरू अन्त्य हुन्छ ॥१॥

चरा वाऽचरा वा नरा वानरा वा
शरा वा शरावाः सरा वासरा वा

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

ध्रियन्ते म्रियन्ते मदिच्छानुरूपम्
प्रियन्ते ह्वियन्ते मदाज्ञानुरुपम् ॥२॥

चलै निश्चलैको नरै वानरैको
शरै वा शरावै सरै वासरैको
बल्यो वा निभ्यो ज्योति मेरै हँसीले
जियो वा मऱ्यो फौज मेरै खुशीले ॥२॥

महाकाल चण्डो महाकाल दण्डः
मदर्थेऽस्ति जीर्णो यथा वस्त्रखण्डः
त्विषा विद्विषा वा मया स्पृष्टमात्रः
स कालोपि भस्मीभवेद् दग्धगात्रः ॥३॥

महाकाल जस्तो महाकाल दण्ड
म ता ठान्छु भुत्रो लुंडो वस्त्र खण्ड
कतै तेजले नै छुँदा सम्म मात्र
उ कालै छ डढ्ने वनी भस्म गात्र ॥३॥

जलेशाऽतपेशान्मुखा द्वन्द्वमूलाः
अमी वारुणा वाऽऽरुणा नष्टकूलाः
प्रभाते च सायं दिने वा निशायाम्
समारोपिताश्चेत् प्रकाशैस्तुलायाम् ॥४॥

जलै तेजकै नाइके द्वन्द्वमूल
सबै आरुणै वारुणै नष्ट कूल
दिनै होस् कि रातै कि साँझै सवेरै
हुने भेटिंदा तेजको साथ मेरै ॥४।

महाद्रेर्हिमाद्रेर्हिमानीव शीताः
भवेयुः प्रकामं प्रतापाद् विभीताः

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

प्रतिष्ठा मदीयाऽतिशेतेऽविनीतान्
सगर्वा नखर्वान् विधत्ते विगीतान् ॥५॥

हिमाली चुलीका कडा वर्फ जस्तै
चिसा काँठ जस्तै चिसा स्याँठ जस्तै ।
प्रतिष्ठा छ मेरो खसाल्ने हठैको
कडा गर्व उद्दण्ड शेखी शठैको ॥५।

प्रधानं हि निर्देशनं मेऽनुसृत्य
प्रधानं सृजत्या कृतीर्मानुकृत्य
तमिस्रां तमिस्रां स्नुषा नौत्पुषाऽलम्
प्रभाते प्रभा तेऽवते रश्मि वालम् ॥६॥

लिई नित्य निर्देश मेरो प्रधान
सधैं सृष्टि गर्छे उ मेरी प्रधान
उषा पाउ ढोग्छे निशा तामसीको
लिई काख वालार्क त्यै रूपसीको ॥६॥

प्लवङ्गैः पतङ्गैर्मतङ्गैर्विहङ्गैः
अनङ्गैरपाङ्गैः कुरङ्गैश्च मृङ्गैः
मदग्रे तु हित्वा तुरङ्गप्रयातम्
धृतं वादरात् किं भुजङ्ग प्रयातम् ॥७॥

प्लवङ्गै पतङ्गै मतङ्गै विहङ्गै
अनङ्गै अपाङ्गै कुरङ्गै र भृङ्गै
म देखेर बिर्सी तुरङ्ग प्रयात
कि लिन्छन् उतर्सी भुजङ्गै प्रयात ॥८॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

द्वात्रिंशः सर्गः

प्रीणाम्येतान् सुपुरुषवृषभान् स्तुत्यचारित्र्ययुक्तान्
शक्तान् भक्तान् निजजननभुवोर्द्वन्द्वदोषैर्विमुक्तान्
उच्चादर्शैः सकल जनपदं भूषयन्तः शुभांशुम् ।
पुष्णन्त्यन्ये परहित मनसो ये न लोभं जिघांसुम् ॥१॥

प्यारो गर्छु प्रिय सुजन कनै स्वच्छ चारित्र्ययुक्त
सेवा गर्ने स्वजनम जननीको बनी दोषमुक्त
आदर्शैले झलल भुवनै जो सिंगार्छन् चुल्याई
जो पोस्दैनन् परहित मनले लोभ झैं दुष्टलाई ॥१॥

सर्वे धन्या उपकृतिकुशला देशभक्ताः प्रशक्ताः
प्रज्ञावन्तः श्रुतमननयुताश्चिन्तका वा विरक्ताः
शूरा वीराः समरसमरता दर्शने चाऽनुरक्ताः
विज्ञातारो नव नव विषयान्वेषका नित्यरक्ताः ॥२॥

धन्यै हुन् ती उपकृतिकृति झैं राष्ट्रका शक्त भक्त
टाठा बाठा पठन मननले पूर्ण धीमान् विरक्त
तत्त्वान्वेषी समरसमरै सिंह झैं शुर वीर
ज्ञाता ध्याता नवनव विषयै खोज गर्ने सुधीर ॥२॥

कर्तारो वाऽनवरतरता विज्ञ निर्देशका वा
विद्वांसो वाऽध्ययनरतधियः शान्तदान्तस्वाभावाः
कुर्वेऽहन्तान् सकलभुवनविख्यातनामाभिरामान्
श्लाघ्यान् सर्वोपरि सुपरिचिताभ्यन्तरात्माभिरामान् ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

धर्ता कर्ता दृढ टिकिरहने उच्च निर्देश गर्ने
धीमान् विद्वान् सुनि गुनि रहने शान्त व्यक्तित्व भर्ने
जो छन् सोभ्का क्षितिजन ठूला नाउँ सारै चलेका
सर्वे सर्वा तिनिकन संधै गर्छु शोभा खुलेका ॥३॥

प्रागैतिहचे प्रकृतगिरि शिलापत्रके चाश्मपत्रे
पृथ्वीगर्भे जलधितलगुहाकन्दरे ताडपत्रे
ताम्रे पत्रे सुरजतफलके भूर्जपत्रेऽसिपत्रे
तेषां नाम स्वयमपि तु मया लिख्यते स्वर्णपत्रे ॥४॥

प्राक् ऐतिहच प्रकृत गिरिशिला पत्र वा खड्ग पत्र
भूगर्भैका तल सुरुङ् गुफापत्र वा ताडपत्र
तामो काँसो स्फटिक र सुना चाँदिका पत्रभित्र
आफैं लेख्छु द्युति चहकिलो नाउँ तिन्को चरित्र ॥४॥

●

अथत्रिंशः सर्गः

निन्दाम्येतान् परुषकुपुरुषान् दुष्टदुर्वृत्तमूर्तान्
नीचान् क्रूरान् निजजननभुवो वञ्चकाँश्चाति धूर्तान्
तीर्थक्षेत्राण्यपि मलिनतमैर्दूषयन्तः स्वरैर्ये
पापं कुर्वन्त्यसृगुपरचितैः सापराधैः करैर्ये ॥१॥

धिक्कार्छु ती खल जनकनै दुष्ट दुर्वृत्त धूर्त
धोखा दिन्छन् स्वजनन जननीलाइ जो क्रूर वृत्त
गर्छन् तीर्थै कन मलिन जो पाप पूर्ण स्वरैले
हत्या गर्छन् गरिव निमुखालाइ खुनै करैले ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

निन्दाम्येतान् स्वरचितसमयं ये न रक्षन्त्यभीक्ष्णम्
प्रोद्यच्छन्ति प्रियवचसि जने ये च खड्गं सुतीक्ष्णम्
ये मेषाजाजिनपरिपिहिताश्चित्रका वा श्रृगालाः
दम्भस्तम्भाकपटयतिनिभा ये विडालाः करालाः ॥२॥

धिक्कारै होस् प्रण शपथको पालना जो न गर्ला
खड्गै ताक्ला प्रणत जन कनै प्राण दानै न गर्ला
जस्ले ओढ्ला छल कपटले श्याल झैं मिर्ग छाला
हो पाखण्डी ठग र शठ जो साधु कण्ठी विराला ॥२॥

ये वा जाल्माः कितवसहचराश्छद्मवेशा नृशंसाः
ये वा जिह्वा विकटकपटिनो घातका मृत्युदंशाः
दण्ड्याः सर्वेऽपि परिषदि मयाऽऽकृष्य कृष्णां सुरेखाम्
तेषां नामोपरि परिविवृतां दुर्यशश्चित्रलेखाम् ॥३॥

जो छन् झूटा वचन चलनका मृत्यु झैं डस्न खोज्ने
जो छन् जूका सरि छुरि धसी रक्त नै चुस्न खोज्ने
तिन्को खोटो पतित चरितमा दोषको चित्रलेखा
तानी दिन्छू घृणित नियतको दण्ड कालो कुरेखा ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

चतुस्त्रिंशः सर्गः

एकं द्वे त्रीणि चत्वारि च कलमकृते पञ्च षट् सप्त वा किम्
अष्टाष्टौ वा किमेतन् नव दश च तथैकादशं द्वादशं किम्
काले काले जनानां नियतिपरिणतिं ख्यापकं वस्तु तत् किम्
शास्त्रे किं वा शुभाङ्के श्रुतिनयनमिते सप्तविंशत्यभिख्यम् ॥१॥

एकै दो तीन चारै कलमकृत कुरा के नि पाँचै छ सातै
के बुझ्ने आठ नौले अनि पछि दश एघार औ बाह्र जस्तै
बेला बेला सबैको जनममरणको ज्ञानको वस्तु हो के
आँखैको स्थान बस्ने श्रुति विषय लिने हो नि सत्ताइसै के ॥१॥

एकं द्वे ब्रह्म माया त्रय इति च गुणास्ते युगाः स्युश्चतुर्धा
पञ्चप्राणाश्च वाणाः षडृतुरिपुगणाः सप्त नद्योऽष्ट नागाः
अङ्का खेटा नवैते दिश इति च दशैकादशख्यातरुद्राः
आदित्या द्वादशैते त्रिगुणित भगणाः सप्तविंशत्यभिख्याः ॥२॥

एकै दो ब्रह्म माया त्रिगुणित गुण हुन् चार हुन्छन् युगैले
पाँचै छन् प्राण तत्त्वै छ ऋतु रिपु नदी सात आठै गजैले
नौ हुन् अङ्कै ग्रहै ती अनि त दश दिशा रुद्र एघार हुन्छन्
बाह्रै आदित्य हुन्छन् त्रिगुणित नव नक्षत्र सत्ताइसै छन् ॥२॥

कोटिज्याचापमन्दोच्चयति निरयणाः सायना वक्रमार्गाः
घटचो भुक्ताश्च भोग्यः पलविपलयुताः संयुता वा विभक्ताः
शुद्धेष्टग्राहचकालाः सचलनकलनाः स्पष्टदृष्ट ग्रहाऽढचे
शस्ता अस्तोदयाङ्कैश्चलफलपलभा भग्रहा ज्यौतिषाख्ये ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कोटि ज्या चाप मन्दोच्चयति निरयणै सायनै वक्र मार्गे
भुक्तै भोग्यै घडीका पलविपल पला संयुतै वा विभक्तै
शुद्धेष्ट ग्राहचकालै चलन र कलनै स्पष्टदृष्ट ग्रहैमा
लग्नै अस्तोदयैका चल फल पलमा छन् ग्रह ज्योतिषैमा ॥३॥

पञ्चत्रिंशः सर्गः

यथा यथाऽदिशन्ति मे
स्पृहा विचारभावनाः
तथा तथाऽविशन्ति मे
नवीनवेश कल्पनाः ॥१॥

जता जता हिंडे पसे
स्पृहा विचार भावना
उता उता घुसे बसे
नवीन भेश कल्पना ॥१॥

न चात्र कापि वञ्चना
न कापि वा प्रतारणा
स्थिताद्भुतापि योजना
सुनित्य सत्य चोदना ॥२॥

यहाँ न ता छ वञ्चना
न ता छ क्यै प्रतारणा
छ यो अगम्य योजना
छ सत्य नित्य धारणा ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

यथाऽस्महं प्रवर्तकः
तथाऽस्महं गवेषकः
धियश्च शिल्पशास्त्रयोः
धियश्च मोक्ष शास्त्रयोः ॥३॥

बनें जसै प्रवर्तक
भएँ त्यसै गवेषक
अशेष शिल्पशास्त्रको
विशेष मोक्ष शास्त्रको ॥३॥

मया व्यधायि यत्नतः
चिरन्तन प्रयत्नतः
त्रिकाण्ड वेदवन्दना
त्रियज्ञ याग साधना ॥४॥

सँधै म राख्छु यत्नले
चिरन्तन प्रयत्नले
त्रिकाण्ड वेद वन्दना
त्रिलोक यज्ञ साधना ॥४॥

षडङ्गशास्त्रदर्शनम्
विधिक्रिया प्रदर्शनम्
प्रवृत्तिमार्गशोधनम्
निवृत्तिमार्गबोधनम् ॥५॥

षडङ्ग शास्त्र दर्शन
विधिक्रिया प्रदर्शन

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

प्रवृत्तिमार्ग शोधन
निवृत्तिमार्ग बोधन ॥५॥

मुमुर्षुरस्तु वा जनः
युयुत्सुरस्तु वा जनः
बुभुक्षुरेतु वा जनः
मुमुक्षुरेतु वा जनः ॥६॥

मुमूर्षु नै रहोस् जन
युयुत्सु नै रहोस् जन
बुभुक्षु नै रहोस् जन
मुमुक्षु नै रहोस् जन ॥६॥

प्रयोगवाँश्च बोधवान्
भवेत् कथं विरोधवान्
द्वयं कथं विरुध्यताम्
कथं द्वयञ्च युध्यताम् ॥७॥

प्रबोधवान् प्रयोगवान्
बनोस् र को विरोधवान्
विरुद्ध होस् र को कहाँ
टिकोस् र युद्धमा कहाँ ॥७॥

अहं तु वज्रमुष्टिभिः
स्फुरत्स्फुलिङ्गवृष्टिभिः
नसिप्रहृत्य दुर्गतान्
करौमि विग्रसंज्ञितान् ॥८॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कडा स्फुलिङ्ग वृष्टिले
प्रचण्ड वज्र मुष्टिले
प्रहार नाकमै गरूँ
र विग्र नामका गरूँ ॥८॥

सुवर्णवर्णमुद्रिका
विपण्यपण्यसाधिका
क्षणान्मया प्रकल्प्यते
क्षणान्मया निलम्ब्यते ॥९॥

सुवर्ण वर्ण मुद्रिका
वजार भाउ साधिका
छिटै गरूँ प्रकल्पन
छिटै गरूँ निलम्बन ॥९॥

भयङ्कराद् भयङ्कराः
महास्त्रशस्त्रसङ्गराः
महोग्रतापकारका
महोग्रशैत्यकारकाः ॥१०॥

भयानकै भयङ्कर
असाध्य ताप कारक
महास्त्र शस्त्र सङ्गर
असाध्य शैत्य कारक ॥१०॥

यथाणुपिण्डगोलकाः
यथार्द्रपिण्डगोलकाः

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

भवन्ति मन्दवीक्षणाः
यथाग्ररोचिरिङ्गणा ॥११॥

कणाणु पिण्ड गोलक
जलार्द्रै पिण्ड गोलक
छ पिल्पिले दियो सरि
झिलिक्क जून् किरी सरि ॥११॥

यदाऽह्वयामि तर्जनैः
प्रकाण्डचण्डगर्जनैः
शिता भवन्ति मे शिखाः
ययोर्ध्व रोचिषः शिखाः ॥१२॥

गरूँ जसै प्रतर्जन
प्रकाण्ड चण्ड गर्जन
धिपिक्क हुन्छ है शिखा
यथा लयाग्निका शिखा ॥१२॥

असङ्गताच्च सङ्गतात्
खरास्त्रशस्त्रसञ्चयात्
महामहाभयङ्करीम्
मम प्रहार चातुरीम् ॥१३॥

महास्त्र शस्त्रै नै डटुन्
भयानकै भयंकर
बठ्याईं जाल चक्कर
मबाट नै हुने खरो
प्रहार रोक्न सक्छ को ? ॥१३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

क्षमेत कः पुरःस्थितः
क्षमेत कोऽग्रतः स्थितः
विरोद्धुमत्रसङ्गरे
निरोद्धुमत्रपेऽध्वरे ॥१४॥

विरुद्ध टिक्न सक्छ को
कि युद्ध झिक्न सक्छ को
विना झुकी विना हटी
लडाकु टिक्छ को डटी ? ॥१४॥

षट्त्रिंशः सर्गः

महाऽऽयुध क्षताङ्कितम्
भवेत् क्षणात् तिरोहितम्
विशल्यशल्ययोगतः
सुधौषधप्रयोगतः ॥१॥

महास्त्रका ठूला खत
सकिन्छ मेट्न निश्चित
विशल्य शल्य योगले
सुधौषधि प्रयोगले ॥१॥

ममाभियोगलाञ्छनम्
क्षमेत किं व्यपोञ्छनम्
जनाननोपहासतः
सनातनेतिहासतः ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

मबाट लाग्छ दाग जो
सकिन्न पुछ्न मेट्न त्यो
जना–ननोपहासको
सनातनेतिहासको ॥२॥

●

सप्तत्रिंशः सर्गः

तीक्ष्णा दृष्टिः स्वच्छं ज्ञानम्
विप्रेभ्यस्तद् दत्तं दानम्
शिक्षादीक्षाभिः प्रख्याता
तेषां बुद्धिः पूर्णा जाता ॥१॥

तीखो आँखा संग्लो ज्ञान
सुम्पें विप्रैलाई दान
शिक्षादीक्षा गर्दै शुद्धि
पूर्णै पारें तिन्को बुद्धि ॥१॥

चातुर्वर्ण्यान् सृष्ट्वाऽहं तान्
शास्त्राधिष्ठान् धर्मग्रन्थान्
विप्रान् कुर्वे कर्माध्यक्षान्
कुर्वे विप्रान् धर्माध्यक्षान् ॥२॥

चालू राखी चारै वर्णै
शास्त्रै विद्या धर्म ग्रन्थै
विप्रैलाई धर्माध्यक्षै
पारें मैले कर्माध्यक्षै ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

अन्याजीव्यर्थे स्वादूनि
मूलान्युन्मूल्यन्तेऽमूनि
स्वार्थार्थं वाऽसद्वर्गार्थम्
प्रोत्साहचन्ते ते भ्रष्टार्थम् ॥३॥

ऐंजेरू झैं गर्दै भूल
सन्मार्गैको मासे मूल
अन्यायीको हेरी लक्ष्य
सामन्तीको लागी पक्ष ॥३॥

किन्त्वैतादृङ्मिथ्यावेशैः
स्वार्थः सिद्धो धूर्तोद्देश्यैः
सोहं मुख्यो न्यायाधीशः
स्वार्थं सोढुं तादृङ् नैशः ॥४॥

झूटा स्वार्थी यस्तै उस्तै
ठग्छन् पैसा यस्तै उस्तै
त्यो बेला भै न्यायाध्यक्ष
ढाल्छु अन्यायीको लक्ष्य ॥४॥

धूर्तानाँस्तान् मिथ्याचारान्
कुर्वे दग्ध्वा भस्माकारान्
पूर्णास्तिक्यं वाऽविष्कृत्य
तन्नास्तिक्यञ्चाविष्कृत्य ॥५॥

मैले खोस्दा भ्रष्टास्तिक्य

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

मैले पोस्दा त्यो नास्तिक्य
धूर्तैको त्यो मिथ्याचार
भैगो चाडै भस्माकार ॥५॥

पूर्वं मुक्तामालापूर्णम्
पश्चान् विद्युन्मालापूर्णम्
वर्त्मास्ते मे घोरं शान्तम्
सर्वं कार्यं स्याद् दृष्टान्तम् ॥६॥

कैल्हे मुक्तामाला हुन्छ
कैल्हे विद्युन्माला हुन्छ
मेरो बाटो चर्को शान्त
जम्मै चेष्टा हो दृष्टान्त ॥६॥

●

अष्टत्रिंशः सर्गः

उष्णाग्निं शीतं कर्तुम्
प्रोच्चैर्वर्गं नीचैः कर्तुम्
प्रात्साहचन्ते राजन्याः
प्रोत्साहचन्ते वैश्या धन्याः ॥१॥

तातो ज्वाला चीसे होस्
अग्लो कान्लो होचो होस्
भन्दै क्षेत्री भड्काएँ
वेश्यैलाई झन् उड्काएँ

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

सम्पाद्यैवं स्वाचारान्
कृत्याऽकृत्यान् धर्माचारान्
कुर्वेऽहं तान् ब्रह्मर्षीन्
सद्राजर्षीन् सत् कर्मर्षीन् ॥२॥

छर्दै स्वाचारैको शिक्षा
भर्दै धर्माचारैको दीक्षा
पारे ज्ञानी ब्रह्मर्षि
राजर्षि ध्यानी कर्मर्षि ॥२॥

उन्मत्ता भ्रष्टाचारा,
स्वेच्छाचारास्त्यक्तव्रीडाः
रुष्टा दुष्टा दुर्वीराः
पापाचाराः कामक्रीडाः ॥३॥

भै उन्मुक्त भ्रष्टाचारी
भै दुर्वृत्त स्वेच्छाचारी
मिथ्याचारी त्यक्तव्रीड
पापी दोषी कामक्रीड ॥३॥

दुर्वृत्ताः पुत्रा मेऽन्यान्
पुत्रान् निन्दन्त्यज्ञानन्त्यान्
बाह्यान् तुच्छान् प्रत्याख्यातान्
कृच्छ्रानस्पृश्यान् भीतान् ॥४॥

मेरै छोरा बाठा दाइ
हेप्छन् लाटा कान्छालाई
बाह्य तुच्छै प्रत्याख्यात
निन्द्य अछूतै साना जात ॥४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

ऊनचत्वारिंशत् सर्गः

करोमि तान् द्विजोत्तमान् वरान्
प्रभान्वितान् सुसंस्कृतान् परान्
परन्तु तैर्विनिन्दिता हिताः
श्रमेषु दीनदुर्गताऽऽहिता ॥१॥

बनइँदा तिनी द्विज
सुसभ्य संस्कृताग्रज
घृणा गरे गरीबमा
परिश्रमी गरीबमा ॥१॥

दृशा कृशावलाः पृथक् कृताः
कृशाः कृषीवलाः पृथक् कृताः
शठैरनायि घोरयातनाम्
जडो वृषाश्ववत् प्रताडनाम् ॥२॥

किसान ती लघारिए
लुरा भुरा पछारिए
कडा चुटाइमा परे
गधा र गोरु झैं मरे ॥२॥

शुभावहापि सत्कथा तथा
शठैः कृताऽयथाऽन्यथा वृथा
तदा स्वयं मया हितात्मना
क्षणान्निराकृता कुभावना ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

भलो ठूलो कथा पनि
कुपुत्रले गरे खुनी
मबाट भो उसै क्षण
कुभाव दुष्ट ध्वंसन ॥३॥

भुवः सशैलसिन्धुकाननाः
जनास्तथा जडाश्च चेतना
विहाय मां दिवीतरे भुवि
परिभ्रमन्ति जन्ममृत्युभिः ॥४॥

अचेत वा सचेतन
सशैल सिन्धु कानन
मदेखि भिन्न छन् सबै
अधीन जन्म मृत्युकै ॥४॥

चत्वारिंशः सर्गः

स्वयं मया तदा सुपाठिता
हिता निरुक्तिभिः स्वसंहिता
मयाऽपसार्य श्रृङ्खला घनाः
कृताः स्वतन्त्रतोज्ज्वलाऽननाः ॥१॥

सिकाइ दी स्वयुक्तिले
स्वसंहिता निरुक्तिले
हटाइ जेल नेल त्यो
गरें स्वतन्त्र मेलको ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

शनै मुमुर्षुमुर्च्छिता जनाः
वृताः कृताः पुनः सचेतनाः
ततो मया दयाऽपसारिता
कुनीतिरीतिभीतिकारिता ॥२॥

मुमूर्ष मूर्च्छना हट्यो
प्रजा सचेत भै उठ्यो
कुरीति भीति भङ्ग भो
अभीति नीति सङ्ग भो ॥२॥

इमे जना मयाऽत्मसात् कृताः
समे समर्चिताश्च सत्कृताः
पुरा निलम्बितावलम्बिताः
तिरस्कृताः पुनः पुरस्कृताः ॥३॥

प्रजा प्रबुद्ध भै गए
बरिष्ठ श्रेष्ठ भै गए
स्वनाम धन्य भै गए
अमान्य मान्य भै गए ॥३॥

क्षणादनाय्यहो महोन्नतिम्
शुभां सुलक्षणां पदोन्नतिम्
अपाऽहृताः पुनः समर्पिताः
प्रशस्यमानवाधिकारिताः ॥४॥

कुदानवाधिकार त्यो
टिकेन दाग मेटियो
गुमेन फेरि भेटियो
स्वमानवाधिकार त्यो ॥५॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

एकचत्वारिंशत् सर्गः

य इह समुपगच्छेन् मां विरोद्धुं सगर्वम्
प्रबलमपि पदार्थं खण्डशस्तम् भिनद्भिः ।
यदपि समुपतिष्ठेन् मां निरोद्धुं हचखर्वम्
शकल सकलमेतच्चूर्ण पेषं पिनष्मि ॥१॥

यदि नजिक सरोस् ता गर्न मेरो विरोध
प्रबल उस युवाको लाख टुक्रा म पार्छु
यदि निकट बढोस् ता गर्न मेरो निरोध
रहर उस युवाको चूर्ण धूलो म पार्छु ॥१॥

य इह भवतु सज्जः प्रोद्यतो मे विरोधे
तमपि सकल मुच्चैर्वायवे तापयामि
य इह भवतु रागादुद्यतो मे विरोधे
तमपि सकलमुच्चैर्वाष्परूपे धमामि ॥२॥

यदि चुरि फुरि गर्ला मैं संगै जुध्न लड्न
अति गरम हवाले सेकि सुख्खा म पार्छु ।
यदि अति फुइँ गर्ला मै कनै रोक्न छेक्न
गरम तरल ग्यांसैले फुकी शेखि झार्छु ॥२॥

उपकृतिकुशलानां पालनं सन्नराणाम्
अपकृति निपुणानां ध्वंसनं पामराणाम्
शतधृतिपरिपुष्टा सा सुराणां प्रवृत्तिः

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

दितिसुतकरिदुष्टा साऽसुराणां कुवृत्तिः ॥३॥

उपकृति चतुरा ती सन्तलाई उकास्छु
अपकृति छिचरा ती शन्डको बीउ मास्छु
शतधृति कन पोस्ने दैवको वृत्ति पाल्छु
दिति सुत कन पोस्ने आसुरी वृत्ति फाल्छु ॥३॥

पठनमननबोधास्तत्परीक्षाफलानि
चयनवयनशोधादर्शनान्युज्ज्वलानि
समविषमसमाना वाऽसमाना समस्या
जनिधृतिमृति मोक्षा मालिनी सा तपस्या ॥४॥

पठन मनन गर्ने त्यो परीक्षा फलैको
चयन रचन गर्ने जाँगरी त्यो बलैको
सम विषम समाधानै हुने ती समस्या
जनम मरण मोक्षै मालिनी ती तपस्या ॥४॥

तदुभयमपि जाने साधु वाऽसाधु कृत्यम्
न च विगुणगणो मां वाधते वीतकृत्यम्
अकृशकृश धनानां स्थूलसूक्ष्मायनानाम्
परिगणन वितृष्णोऽहं तटस्थो जनानाम् ॥५॥

दुइ किसिम बुझेको छु दुबै पुण्य पाप
अवगुण गरि हाल्लान् के र मेरो अफाप
अतनु तनु धनैमा स्थूल सूक्ष्मै पनैमा
न छ लिनु दिनु मेरो बस्छु छुट्टै पनैमा ॥५॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

द्वाचत्वारिंशः सर्गः

अहं सन् मे रूपं स्थिरगति यथार्थं भवति तत्
तथा ज्ञेया छायाऽप्यविकलित रूपेयमसकृत्
स्फुटाकारा छाया प्रतिनिधितया भाति सततम्
अपुष्टाऽस्पष्टा वा विलयमुपयात्येव निभृतम् ॥१॥

म हूँ सत् मेरो यो झलक असली स्पष्ट रहने
सतै मेरो छाया अविकल भई व्यक्त रहने
सफा स्पष्टै छाया प्रतिनिधि भई टिक्दछ सधैं
अँध्यारो वा फिक्का छवि अलप भै जान्छ नि त्यसै ॥१॥

यथाऽभासोऽध्यासो मतिचितिपदे भेदरहिते
सभेदश्चाभेदः पुनरुभयथा भेदसहिते
यथा नानापुष्पेषु च सुरभिगन्धामृदुकणाः
यथा तोयाधारेष्वमितपृषतां वुद्बुदगणाः ॥२॥

कतै फुर्ने भास्ने चिति विच सयौं भेद सहित
अभेदै भेदै भै दुइ दुइ थरै भेदरहित
भए झैं फूलैमा मृदुसुरभि वास्ना अणु कण
तलाऊमा जस्तै विपुल जलका बुद्बुद कण ॥२॥

यथा विद्युत्यन्त्रे मसृणतमधाराप्रहरणम्
यथा चित्रे चित्रार्पितविविधवर्णप्रचरणम्
यथा नानारूपाकृति बहुलता मे प्रकृतिषु
यथा नानाभावाञ्चितरस कथाः काव्य कृतिषु ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

यथा विद्युत् यन्त्रै बिच नियत धाराप्रहरण
यथा चित्रैमा ती घन विरल रङ्गप्रसरण
यथा नाना साना कृति बहुलता झैं प्रकृतिमा
यथा मेरा ध्वन्यात्मक सरलता काव्यकृतिमा ॥३॥

मया सृज्यन्ते तेऽनिशममितवादा नवतमाः
समाजाख्याः साम्याः श्रम कृषकवादा गुरुतमाः
तथा साम्राज्याख्या जनगणसमूहा जनपराः
विकाशाख्या द्वन्द्वात्मकसहकृता भौतिकपराः ॥४॥

म रच्ने नै गर्छु दिन दिन नयाँ वाद अमित
स्वरूपै वा साम्यै श्रम कृषक सामाजिक हित
समूहै कम्यूनै जन गण र साम्राज्य परक
विकासै वा द्वन्द्वात्मक परक भौतिक तक ॥४॥

मनोविज्ञानोत्था विकृतिपरका यौनपरकाः
प्रतीकाश्चामूर्ता विषयपरका वस्तुपरकाः
यथार्थाख्याश्छायानुकृतिपरकाव्यक्तिपरकाः
रहस्याख्यावादाः स्फुटमति यथार्थाभिपरकाः ॥५॥

यथार्थै वा छायानुकृति पर वा व्यक्ति परक
रहस्यै वैचित्र्यै गहन अति याथार्थ्य परक ॥५॥

अहं वा मे विम्बप्रतिफलित विम्वाऽयतगतिः
स्वयं वा मे द्वन्द्व प्रतिकृतिकृतिः सच्छविततिः
अहं वा मे भावप्रकटनपराऽदेश रचना
स्वरूपं वा वर्णाश्रमसमुचिता वेशरचनाः ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

स्वयं मेरो विम्ब प्रति र प्रतिबिम्ब प्रति गति
स्वयं मेरो द्वन्द्व प्रतिकृति र छाँया छवि गति
स्वयं मेरो भाव प्रकटन र आदेश रचना
स्वयं मेरो वर्णाश्रम उचित् सत् वेश रचना ॥६॥

●

अथश्चत्वारिंशः सर्गः

यज्ञाः सर्वेपि सविनियोगाः
  इष्टिर्यागा वृहदुपयोगाः
बाह्याश्चान्तः शुचिरुपवासाः
  सर्वा शुद्धिः सुकृतभवा सा ॥१॥

यज्ञै यागै सविनियोग
इज्या इष्टि ऋतु उपयोग
वाह्यान्तर्का शुचि उपवास
सर्वाशुद्धि स्वहित निकास ॥१॥

इज्याश्चान्द्रायण नियमाश्च
  प्रायश्चित्तं प्रशमदमाश्च
श्रद्धाः पाठाः विवुधसमर्चाः
  पूजाः पर्वोत्सवहरिचर्चाः ॥२॥

निष्ठा चान्द्रायण नियमादि
प्रायश्चित्त प्रशम दमादि
पाठ श्रद्धा विवुध समर्चा
पूजा पर्वोत्सव हरि चर्चा ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

यात्रा तीर्थाटनभजनानि
　　देवीदेवस्थलगमनानि
सर्वञ्चैतत् सकलजनानाम्
　　नित्यं कार्यं विषयगतानाम् ॥३॥

यात्रा तीर्थाटन गमनादि
देवी देव स्थल भजनादि
भक्ति श्रद्धा पूर्ण जनैका
नित्य कर्म हुन् धर्म धनैका ॥३॥

सर्वेषां तत् स्थितमनिवार्यम्
　　स्वल्पानामिति नो परिहार्यम्
द्वारं मे नो भवति पिनद्धम्
　　किञ्चित् कञ्चित् त्यजति न बद्धम् ॥४॥

मानिसको हो सब अनिवार्य
छैन कसैको पनि परिहार्य
मेरा ढोका बन्द हुँदैनन्
रोक्ने छेक्ने कोइ हुँदैनन् ॥४॥

नीतिर्बद्धा रहसि मयैषा
　　पाल्या प्राज्ञैः कृतसमयैः सा
नम्रावेस्ति व्यथयति नाऽन्यान्
　　मत्तावष्टिभ्रमयितुमन्यान् ॥५॥

बाँधें मैले यो दृढ नीति
विद्वान् पालन गरुन् सरीति
नम्रा जान्दिन कत्ति पिरोल्न
मत्ता खोज्छे नित्य विथोल्न ॥५॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

चतुश्चत्वारिंशः सर्गः

दम्भैर्भरिता अधुना दिवसाः
विज्ञाप्ति युते यं वेला विरसा
अणुगोलानां श्लाघां कुरुते
सार्द्रैर्गोलैः स्पर्द्धां कुरुते ॥१॥

दम्भपूर्ण छन् अहिले दिवस
विज्ञापनका बेला बिरस
एटमबमको फूर्ति निकाल्छन्
हाइड्रोजनको धाक निकाल्छन् ॥१॥

विज्ञानेनाऽश्चर्यं लब्धम्
त्रैविध्यं मे प्रकृतेः सिद्धम्
तच्च यथेदं लघु प्रोटोनम्
एलोक्ट्रोनं गुरु न्यूट्रोनम् ॥२॥

भेटे वैज्ञानिकले साभार
मेरो प्रकृतिको तीन प्रकार
हो रे पैल्हो एलेक्ट्रोन
दोस्रो प्रोट्रोन तेस्रो न्यूट्रोन ॥२॥

एलेक्ट्रोनं भद्र ममानि
स्वल्पे राशौ भवति न हानिः
प्रोट्रोने स्याद् भूरि महत्ता
सङ्खेया स्यात् तेषां सत्ता ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

एलेक्ट्रोनको राम्रो बानी
धेर थोरले न हुने हानि
प्रोट्रोनको छ रे खास महत्त्व
तिनकै संख्यामा छ नि तत्त्व ॥३॥

न्यूट्रोनं गुरु स्वल्पं बलवत्
  भित्वा कुरुतेऽत्र नवं शश्वत्
भौतिकविद्भिर्लब्धं सत्यम्
  तुष्टोऽस्मस्मिन् कार्ये नित्यम् ॥४॥

न्यूट्रोन ज्यादै थोरै हुन्छन्
तै पनि सारै गह्रुंगो हुन्छन्
हान्छन् ठोक्छन् अणुकन फोर्छन्
यसरी नयाँ अणु पैदा गर्छन्
भौतिकविद्ले तथ्य निकाल्दा
खुशी छु म तिन्को बुद्धि नियाल्दा ॥४॥

उषसि मया तत्सत्ययुगस्य
  ज्ञानं दत्तं तेभ्यो मेऽस्य
प्रापुर्विज्ञास्तथ्यं तत्त्वम्
  निः शङ्कं तद् भवति महत्त्वम् ॥५॥

आदि सृष्टिको आदि उषामा
प्रथम उज्यालो पूर्व दिशामा
ऋषिमुनिहरू कन गर्ने ध्यान
मैले दिएं जब आफ्नो ज्ञान ॥५॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

तूष्णीं क्षणमपि वसति न तत्त्वम्
कर्मविहीनं भवति न सत्त्वम्
त्रिभिर्गुणैर्मे प्रकृतेर्नित्यम्
वलाद् युज्यते कर्मणि सत्त्वम् ॥६॥

कर्म विनाका सत्त्व हुँदैनन्
एकै छिन पनि चुप बस्दैनन्
मेरो प्रकृतिका तीन गुणैले
जीव बाँधिएका छन् कर्मैले ॥६॥

बहुसङ्ख्यायाम् लघुसङ्ख्यायाम्
सङ्गच्छन्ते गुणा यथाऽस्याम्
कल्पन्ते ते निजानुरूपम्
प्रकृतिं कर्मफलं तद्रूपम् ॥७॥

धेरै थोरै जुन मात्रामा
गुण जब जुट्छन् निजयात्रामा
गर्छन् सृष्टि निज अनुरूप
कर्म प्रकृति फल सोही रूप ॥७॥

तमसा रजसा सत्त्वगुणेन
पिहितं सकलं विश्वमनेन
सृष्टयादौ सन्तिहितञ्चैतत्
किन्तु नवं नवमस्ति सदैतत् ॥८॥

तमले रजले सत्त्व गुणैले
विश्व टन्न छ नि तीन गुणैले
आदि सृष्टिको यो रचना नै
हुने सधैंको नयाँ नयाँ नै ॥८॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

सदृशं सत्त्वेनैलेक्ट्रोनम्
    रजसा तुल्यं तत् प्रोट्रोनम्
तमसा तुल्यं तत् न्यूट्रोनम्
    विश्वे त्रयमिदमस्ति विकीर्णम् ॥९॥

सत्त्व सदृश छन् एलेक्ट्रोन
रजः सदृश छन् यी प्रोट्रोन
तमः सदृश छन् ती न्यूट्रोन
व्याप्त यिनै छन् हर अणु कोण ॥८॥

स्थूलं किं वा सूक्ष्मं किं वा
    स्वच्छं किं वा तुच्छं किं वा
स्पष्टञ्चैतद् व्यथते नाऽन्यम्
    वष्टि जडः किल जडयितुमन्यम् ॥१०॥

ठूलो के हो सानो के हो ?
ऊँचो के हो नीचो के हो ?
स्पष्ट छ यो स्फुट अर्थ बताउन
मूर्खै खोज्छ अरू मूर्ख बनाउन ॥९॥

सपदि कृतं वा कृतं पुरैव
    सत्यं सत्यं भवति सदैव
तुदति कुतो वः कुज्झटिकैषा
    नुदति कुतो नो पज्झटिकैषा ॥११॥

पहिल्यैको होस् अहिल्यैको होस्
सत्य सत्य छ नि जहिलेको होस्
व्यथा गरोस् अनि कुज्झटिका किन ?
व्यथा हरोस् न त पज्झटिका किन ? ॥११॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

पञ्चचत्वारिंशः सर्गः

ज्ञानं सिद्धान्तरूपं बहुविधविषयज्ञापकं सूत्रमूलम्
विज्ञानं साधनाख्यं व्यवहृति कुशलं सिद्धिसाध्यानुकूलम्
तल्लक्ष्यं विश्वशान्तिप्रणयनमचलं मन्त्रयन्त्रप्रयोगात्
कार्यं कार्यं स्वतन्त्रं बहुलजनहितं ज्ञानविज्ञानयोगात् ॥१॥

ज्ञान छ यो सिद्धान्त रूपको, बहु विषयैको बोध उ गर्छ
मुख्य विषयमा मूलरूपको सूत्र रूपले शोध उ गर्छ ।
साधन रूप विज्ञान छ है यो सत्य व्यवहारमा कुशल उ गर्छ ।
कार्य सिद्धि वा लक्ष्य प्राप्तिकै साध्य वस्तु अनुकूल उ गर्छ ॥
लक्ष्य छ है यो विश्वशान्तिको भ्रान्ति विनाको भाव क्रान्तिको
मन्त्र तन्त्र मय यन्त्र बलैको थुप्रो लाउँछ अमृत फलैको ॥
स्वतन्त्ररूपले उद्यम गर्नु बन्धु रूपले बहु हित गर्नु
ज्ञान विज्ञान ताल मेलमा इनाम जित्न खेल खेलमा ॥१॥

ज्ञानं स्वाप्तप्रमाणं नवनवविषयान्वेषणार्थानुरोधात्
विज्ञानं वस्तु धर्माद्यनुभवजनकं साम्यवैषम्ययोगात्
व्यापारो वृद्धि रूपः शतशतगुणितो मूललाभांशयोगात्
लक्ष्यं लक्ष्याभिलक्ष्यं बहुजनहितकृज्ज्ञानविज्ञानयोगात् ॥२॥

ज्ञान स्वात्मप्रमाण प्रचुरतम नयाँ खोज गर्नाकनै हो
विज्ञान व्याप्त धर्मानुभव विषयको साम्य वैषम्य भै गो
व्यापार प्राप्ति नै हो सय सय गुनको मूल लाभांशबाट
राम्रो हो लक्ष्य राख्नु बहुजनहितको ज्ञान विज्ञानबाट ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

एरोप्लोनमुवाच पुष्पकमहो रामायणे वर्णितम्
दिव्यां दृष्टिमुवाच टेलिभिजनं तां भारते वर्णिताम्
शस्त्रास्त्राणि जगुस्तथैटमवमाराकेट्मिसैलादयः
विज्ञानं न विरोधि तथ्यकथनाज्ज्ञानस्य धर्मस्य तत् ॥३॥

एरोप्लेन कहन्छ पुष्पक थियो हो सत्य रामायण
दिव्यै दृष्टि कहन्छ टेलिभिजनै साँचो महाभारत
शस्त्रास्त्रै पनि भन्दछन् अणुवमै राकेट् मिसाइल ठिकै
सो विज्ञान विरोध गर्छ न कतै त्यै धर्मकै शास्त्रकै ॥४॥

यच्छास्त्रेणविवाहकर्म कथितं गहर्चं सगोत्रेऽयनम् ।
विज्ञानेन निषिद्धमेव निकटे तद् रक्तसंबन्धनम्
शास्त्रं पापभयात्तथाऽऽमयभयाद् विज्ञानमध्यादिशत्
विज्ञानं न विरोधि गुह्यकथनाद् ज्ञानस्य धर्मस्य तत् ॥५॥

जस्तो शास्त्र निषेध गर्दछ बिहा गर्नै सगोत्रादिमा
सो विज्ञान निषेध गर्छ नजिकैको रक्त सम्बन्धमा
शास्त्रैको भय पाप, रोग भय हो आपत्ति विज्ञानको
सो विज्ञान विरोधि हैन कहिल्यै त्यो धर्मको ज्ञानको ॥५॥

बाह्यान्तर्जगतोः शरीरमनसोर्बुद्धेर्विवेकस्य वा
स्थूलं सूक्ष्मतरं प्रभावमखिलं लाभाऽपलाभौ तथा
ज्ञात्वा यद् विहितं निषिद्धमपि चेदाध्यात्मिके भौतिके
विज्ञानं न विरोधि तत्त्वकथनाद् धर्मस्य शास्त्रस्य मे ॥६॥

बाहयान्तर् जगतै शरीर मनको पाण्डित्यको बुद्धिको
सूक्ष्मस्थूल सबै प्रमाण निफनी त्यो लाभको हानिको

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

खारेका विधि छन् निषेध पनि छन् है ज्ञान विज्ञानका
सो विज्ञान विरोधि हैन कहिल्यै सत् धर्मको शास्त्रको ॥६॥

चत्त्वार: पूरुषार्था जगति निगदिता धर्मकामार्थमोक्षा:
प्राप्तव्या: पूरुषैस्तैर्नरजनुषि सदा लक्ष्यलक्ष्यार्थलक्ष्या:
ज्ञानं विज्ञानयुक्तं हरति तदशुभं वासनावीजरूपम्
ज्ञानं मे मोक्षरुपे विरमति सकलं कर्मविज्ञानरूपम् ॥७॥

चारै हून पूरुषार्थै कलम विहित यी धर्मकामार्थमोक्ष
प्राप्तै नै गर्नुपर्ने यस नर जुनिमैं लक्ष्य लक्षार्थलक्ष
विज्ञानैले छिमल्ने कलुष हरि दिने वासना वीज रूप
मेरो मोक्षात्म ज्ञानै विच विलय हुने कर्म विज्ञानरूप ॥७॥

●

षट्चत्वारिंशः सर्गः

ज्ञानं लब्धं मेऽच्छं यदा नूतनेन
सम्प्राप्तं गुर्वाकर्षणं चारु तेन
विश्वं तस्यान्वेषणं स्वीचकार
कार्ये तस्यात्यर्थं प्रशंसां चकार ॥१॥

जैले मेरो गुह्य ज्ञान न्यूटनलाई मिलेथ्यो
उस्ले गुरुत्वाकर्षण आविष्कार गरेथ्यो
उस्को त्यस्तो कामलाई दुनियाले रुचाएथे
उस्को ठूलो खोजलाई विद्वान् सबले सह्राएथे ॥१॥

सृष्टचादौ मया दत्तं ज्ञानं मुनिभ्य:
सर्वे जाता धन्या: प्रबुद्धा जनेभ्य:

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

स्रष्टा ब्रह्मा ज्ञानी वशिष्ठो वरिष्ठः
विश्वामित्रो व्यासोऽभवत् कर्मनिष्ठः ॥२॥

सृष्टि उषामा मेरो ज्ञान ऋषिले जैल्हे भेटेका थे
तीनै लोकमा तीनै ज्ञानी वैज्ञानिक भै कहलाए थे
आदि महाकवि स्वयम्भू ब्रह्मा भए ज्ञानी वशिष्ठ
विश्वामित्र र व्यासै पनि ब्रह्मर्षि र कर्मनिष्ठ ॥२॥

प्राबद्धा ग्रन्थास्तैः पुराणानि तानि
मन्त्रास्तन्त्रं यन्त्रं मनोदर्शनानि
सिद्धान्तास्ते चाविष्कृता भूरिसर्गाः
पश्चात्तैः सम्यक् शिक्षिताः शिष्यवर्गाः ॥३॥

निघण्टु निरुक्त र भाष्य बनाए तिनले वेद पुराणलाई
मन्त्रै तन्त्रै यन्त्रै साथै धर्म नीति र दर्शनलाई
पहिले धेरै सिद्धान्तै र मार्ग र मतको गरे सिर्जना
अनि पछि शिष्यैलाई सीप तालिमको पनि गरे योजना ॥३॥

बाह्यं कार्यं तच्चाङ्कुरास्तेऽपि सर्वे
मूले लीयन्ते कारणे वाऽत्मगर्भे
मृत्पात्रं सर्वं लीयते मृत्तिकायाम्
वारि प्रालेयं द्रूयते दीर्घिकायाम् ॥४॥

पर्वत जंगल खोला फाँट बाह्य कार्य जे जति हुन्छन्
आफ्नै मूल र वीज रूपका कारणमा नै लय भै जान्छन्
माटाका सब भाँडा अन्त्यमा फुटिकन माटामा मिल्छन्
हिउँका ठूला ढिक्का पग्ली गली पानी मै आखिर मिल्छन् ॥४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

तद् वारि प्रत्यावर्तते वाष्परूपे
वाष्पं तद्भूयो वायवीये स्वरूपे
वायुः शीघ्रं संलीयते व्योमरूपे
व्योमाकाशो भूयः प्रधानरूपे ॥५॥

सारा पानी तेजले तातो उडी बाफको रूप लिनेछ
बाफ सबै आखिर विस्तारै ग्यास वायुको रूप लिनेछ ।
सबै ग्यांस वा वायु आकाश व्योम इथरमा लीन हुनेछ
व्योम आकाश इथर सारा माया प्रकृतिको रुप लिनेछ ॥५॥

सा माया वृत्तिर्वा रुचिः स्वात्मरुपे
सर्वे जीवात्मानः परब्रह्म स्वस्वरुपे
परब्रह्मापि संलीयते प्रलयान्ते मयीह
संवर्तान्ते सर्गान्ते शिष्ये मयैवाहं मयीह ॥६॥

प्रधान माया प्रकृति सबै यो आत्मामा नै लीन हुनेछ
त्रिगुण साम्य माया आत्मा परब्रह्मा लीन हुनेछ
परब्रह्म परमात्मा पनि आखिर मैमा लीन हुनेछ
यसरी जम्मै सृष्टिकार्य पनि ममा मिलेर लीन हुनेछ ॥६॥

अन्त्या सत्ताऽहं प्राणिनाञ्चाखिलानाम्
पूर्णाधारोऽधिष्ठान रूपोऽखिलानाम्
एतत् सर्वं संहाररूपं व्यनक्ति
सृष्टेर्वैलोम्यं वैपरीत्यं व्यनक्ति ॥७॥

मै हुँ सारा जड चेतनको चरम परम पद एकै सत्ता
पूर्णाधार निरञ्जन निरुपम सच्चिदानन्द कैवल्य महत्ता

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

यी सारा विधि विविध प्रक्रिया संहार क्रमको इंगित गर्छन्
सृष्टिको उल्टो विलोम क्रम वा प्रलय क्रमको सूचित गर्छन् ॥७॥

द्रव्यं भूतं वा भ्रान्तिरेवाऽस्ति सर्वम्
व्याप्तं तृष्णाजालं प्रहेयञ्च सर्वम्
किञ्चित् किञ्चिच्चाकर्षणं तद् विभर्ति
नानावर्णा वृष्टिर्यथाऽऽपो विभर्ति ॥८॥

भ्रान्ति मात्र हो भान परेको द्रव्य पदार्थमय भौतिक सृष्टि
मृगतृष्णा भैं भ्रम फैलाई ढाकिदिने त्यो निर्मल दृष्टि
जस्तै नाना रंगको वृष्टि सबको दृष्टि तानी लिन्छ
त्यस्तै नाना वर्णको सृष्टि सबको दृष्टि तानी लिन्छ ॥८॥

किन्त्वहं निर्द्वन्द्वरुपः प्रवीरः
प्राचामाकर्षाणामुद्गमो गभीरः
ज्योतिः खद्योतानां यथा मधुमक्षिकाणाम्
भास्वन्नानावर्णा यथा कीटकानाम् ॥९॥

किन्तु म यौटा मात्र छु वीर निरुपम धीर शूर प्रवीर
सारा सारा आकर्षणको हूँ स्रोत म आफैं गुरु गम्भीर
जूनकिरी र पुतलीलाई विविध चम्किलो ज्योति जस्तै
कीट पतंग फटचाङ्ग्रा निम्ति विविध चकिलो बत्ती जस्तै ॥९॥

मन्दः सुमधुरः शब्दो यथाकुरङ्गाणाम्
मन्दः स्वादुर्गन्धो यथा देववृन्दवृन्दारकाणाम्
मूलञ्चैकोहं विस्तृतं विततं प्रेमराशेः
मूलं गभीरं सुवीरं तन्महास्नेहराशेः ॥१०॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

मीठो सुरिलो शब्द ध्वनिले मृग गणलाई ताने जस्तै
मीठो मधुरो सुरभि गन्धले देव गणलाई ताने जस्तै
मै नै हुँ त्यो मूल आधार हृदय पगाल्ने प्रेमराशिको
त्यो मै नै हूँ मूल विन्दु स्नेह अँगाल्ने स्नेह राशिको ॥१०॥

तत्त्वानि प्रकाममाकृष्टानि मयेत्थम्
जीवा धावन्ते ते प्रयतन्ते सवेगं मयीत्थम्
सर्वे तारापुञ्जा ग्रहास्तेपि खगोललोला:
धावन्त्येते मां समुद्दिश्य विलोलकल्लोला: ॥११॥

तत्त्वैलाई तान्छु आफैं तिरै मै
जीवात्मा ती तानिने हुन् ममा नै
तारापुञ्जै जो ग्रहै गोलकै छन्
गुड्दै उड्दै मै तिरै दौडिने हुन् ॥११॥

किं जातं यद् भूमौ फलं प्रापतत् तत्
वृक्षादेकं भो कथ्यते किं त्वयाऽन्यत्
क्वास्ते सा शक्तिर्वैश्वदेवी क्षितौ किम्
मत्पार्श्वे वा यत: सा समुत्पन्नाऽऽकृतौ किम् ॥१२॥

के आश्चर्य त बोटबाट फल त्यो यौटा त भैंमा झऱ्यो
भेट्नू छोड्नु थियो खस्यो तल गिऱ्यो के भन्न बाँकी रह्यो
पृथ्वी मै छ कि शक्ति त्यो उसकनै अर्कै कसैले दियो
मै भित्रै छ कि त्यो मबाट उहिल्यै पृथ्वी स्वयं जन्मियो ॥१२॥

नानाभूतानां जङ्गमस्थावराणाम्
श्रेष्ठोऽहं गाढाकर्षणं भूधराणाम्

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

हार्दस्नेहार्द्रो नूतनो मे सुतोऽस्ति
तत्त्रुटचाखाने कौतुकं मे कुतोऽस्ति ॥१३॥

सारा जंगम स्थावरै जड जगत् वा चेतनैको पनि
हुँ आकर्षण शक्ति केन्द्र म सबै तारा ग्रहैको पनि
त्यो वैज्ञानिक न्यूटन प्रिय छ है छोरो उ मेरै अनि
मेरो आशय छैन दोष उसको खोजी उधिन्ने गनी ॥१३॥

●

सप्तचत्वारिंशः सर्गः

कदाचित् सृज्यन्तेऽतिविपुल पदार्थाः खलु मया
भृशं लम्बा जीवा निरतिशयलम्वावधि मयाः ॥
शतं वर्षा वर्षा अनवरतसायाह्नसमयाः
सहस्त्रञ्चाव्दानामविरलितपूर्वाह्नसमयाः ॥१॥

रचें मैले कैल्हे अतिशय ठूला वस्तु पहिले
निकै लामा प्राणी अधिक वयका जीव कहिले
सयौं वर्षे वर्षा समय युगका सांझ समय
हजारौं वर्षैका झलमल विहानी पख सय ॥१॥

समालक्ष्यं गाढाञ्जनचयतमिस्रालयनिशाः
परार्द्धाः वर्षाः प्रोज्वलतरणि पूर्णाश्वदिवसाः ।
सदाऽऽर्द्राः शैत्यार्ता अतिशयखरोष्णाः षड्तवः
सुदीर्घाः कृष्णादुर्दिनगहनवर्षाऽवृतभुवः ॥२॥

कतै लाखौं वर्षे तम सम अँध्यारा लय निशा
परार्द्धे वर्षैका झलमल उज्याला दिन दिशा

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

भिजेका चीसा क्वै अनल सरि पोल्ने ऋतुहरू
धुवाँ झैं धुम्मेका अरिसरि झरीका युगहरू ॥२॥

पदार्थाः स्थेयांसोऽप्यमितयुगपर्यन्तमभितः
सुदीर्घा वा जीवा अपरिमितकालावधिभृतः ॥३॥

निकै टिक्ने खप्ने वन चहुर लामा परिधिका
सयौं लामा प्राणी अधिकतम लामा अवधिका ॥३॥

●

अष्टचत्वारिंशः सर्गः

कदाचित् सृज्यन्ते मसृणतमसूक्ष्माणुनिचयाः
पदार्था जीवा वा क्षणिकतमजीवातुविषयाः
भृशं ह्रस्वाभागाः परमलघवोंऽशा लघुचयाः
भृशं सूक्ष्मा लेखाः सुललित कलाः सूक्ष्मविषयाः ॥१॥

रचें मैले कैल्हे अधिक मसिना नै कणहरू
निकै छोटा झीना क्षणिक अणुका नै क्षणहरू
निकै साना गोला ललित लघु टुक्रा लघु चय
निकै झीना रेखा सुललितकला सूक्ष्म विषय ॥१॥

स्फुरत् सूक्ष्मं ह्रस्वं त्वरितगतिविद्युत्प्रसरणम्
कृशं क्षिप्रं चञ्चत् सततगतिधाराप्रहरणम्
क्वचित् सूक्ष्मा ह्रस्वा विधिनियममार्गा जनिभृताम्
क्वचित् सूक्ष्मा जन्मोपचयविलयाः सूक्ष्मजगताम् ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कतै झीना झिल्मिल् झलक बिजुलीका प्रसरण
कतै छोटा सर् सर् पवनगति धाराप्रहरण
कतै छोटा छोटा विधि नियम कीटाणु दलका
कतै छोटा जन्म स्थिति मरण सूक्ष्माणु दलका ॥२॥

क्वचित् सूक्ष्माः रेखाः सरलकुटिलावृत्तपृशतः
क्वचित् सूक्ष्मः कालः पलविपलमात्रार्द्धसहितः ॥३॥

कतै झीना धर्सा ऋजु कुटिल रेखा भुजहरू
कतै छोटा बेला पल विपल आधा पलहरू ॥३॥

●

ऊनपञ्चाशत् सर्गः

श्रुत्वान्तर्ध्वनिगतशङ्खवेणुनादौ
निः श्वस्याम्युपलिखितौ मया युगादौ
एकोऽसौ सुविदितमुख्यवेदराशिः
ज्ञानाब्धिः स्वरिव विराण्महाघनाशी ॥१॥

अन्तस्को सुनिकन शंख वेणु नाद
निः स्वासै लिई लेखिदिए युगादि वाद
साङ्गोपाङ्ग विपुल वेद एक राशि
ज्ञानैको ढुकुटि महान् अधर्म नाशी ॥१॥

विव्यस्तास्तदनु मया विभज्य वेदाः
त्रैगुण्या विविधविषयाः श्रुतिप्रभेदाः

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

ख्यातास्ते त्रिचतुरपञ्चषट्प्रभेदाः
शाखाकाण्डविततमण्डलाः प्रभेदा : ॥२॥

धेरै नै पछि भाग वेदको लगाएँ
त्रैगुण्य प्रचुर रूप वेद नै बनाएँ
तीनै चार र पाँच छ प्रसिद्ध वेद
शाखा काण्ड अध्याय मण्डल प्रभेद ॥२॥

प्रारम्भे किल लिखितास्त्रयोपि वेदाः
संसृष्टास्तदनुजनाः सयज्ञभेदाः
साङ्गाः सम्परिलिखिताश्च पाठिताश्च
शिष्येभ्यः प्रणतजनेभ्य आहिताश्च ॥३॥

वेदैका सकल अङ्गको प्रसार गर्ने
सिर्जे यज्ञसंगै प्रजा प्रचार गर्ने
यज्ञैमा उपवीत विप्रकनै सिकाएँ
लेखैरै उपनीत शिष्यकनै पढाएँ

वारंवारमिह लिखामि पाठयानि
शिष्यास्ते सदसि पठन्त मङ्गलानि
भूयोऽहं प्रपिपठिषामि मण्डपेषु
शिष्यास्तेऽपि पिपठिषन्ति मण्डलेषु ॥४॥

बारम्बार म लेख्छु पढ्छु मण्डलैमा
शिष्यैले पनि पढ्छन् स्वमण्डलैमा ॥४॥

भूयोऽहं समभिलिखानि पाठयानि
शिष्यास्ते पुनरनिशं पठन्ति तानि

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

चक्रन्तद् भ्रमति सदैव मण्डलेषु
गच्छत् तद् विरमति नैव कुण्डलेषु ॥५॥

लेखेरै म त गाउँछु अनेक चोटि
शिष्यैले पनि गाउँछन् अनेक चोटि
घुम्दै गो जुन चक्र मण्डलैमा
घुम्ने हो कहिं थामिदैन कुण्डलैमा ॥५॥

विद्वांसो य इह विदुर्विमर्शिनीं मे
स्वीकुर्वन्त्य सकृदिमां प्रहर्षिणीं मे
तस्मात्ते सदसि कृता मया स्वतन्त्राः
सर्वज्ञा विविधमखेष्वमोघ मन्त्राः ॥६॥

विद्वान् जो श्रवण गरी विमर्शिणी यो
स्वीकार्छन् मनन गरी प्रहर्षिणी यो
तिन्लाई म त गरि दिन्छु है स्वतन्त्र
सर्वज्ञ क्रतु मखमा अमोघ मन्त्र ॥६॥

मूर्खा मप्यसहमतिं प्रदर्शयन्ति
स्पष्टार्थानपि विपरीततान्नयन्ति
ये वेदान् मम लिखितानधीत्य नित्यम्
यत् प्रोचुः श्रुतिरिति ते विदुर्न सत्यम् ॥७॥

पाखण्डी जति अति नै विरोध गर्छन्
स्पष्टार्थे न लिइ त्यसै अनर्थ गर्छन्
ती मेरा लिखित वेद नित्य पढ्छन्
तथ्यै न बुझी श्रुति भनी अनर्च गर्छन् ॥७॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

पञ्चाशः सर्गः

भूमा भवत्यत्ति जुहोति दीव्यति
सुनोति भद्रं तुदते रुणद्धि सः
तनोति पुण्यं कलमः कृपावशः
क्रीणाति वा चोरयति व्यथाततीः ॥१॥

भूमा 'भू' ले हुन्छ अस्तित्व लिन्छ
त्यस्तै 'अद्'ले खान्छ 'हू' ले त होम्छ
'दिव्'ले क्रीडा गर्छ खेल्छ प्रकाश छ
'सू'ले जन्मै दिन्छ 'तुद्'ले त दुख्छ ॥
'रुध्'ले रोक्ने तान्छ 'तन्'ले खिचिन्छ
'क्री'ले किन्ने 'वि+क्री' ले विक्रि गर्छ
'चुर' ले णिच् भै चोर्छ वा हर्छ खूप
यस्ता हुन्छन् दश गणी धातु रूप ॥१।

भावं भावयते बुभूषति भवो बोभूयते स्वात्मना
सङ्कल्पैरुत बोभवीति कलमो बोभोति पुत्रीयति
कण्डूयत्यनिशं शिरो व्यतिलुनीतेऽभिक्षिपत्यञ्जसा
भावे कर्मणि भूयते हरिपदं संस्तूयते स्मर्यते ॥२॥

भावोस् भाव भलो पुनः हुन अभ्भै खोजोस् र इच्छा गरोस्
होस् संकल्प गरोस् गरोस् कलम होस् होस् पुत्र जस्तै गरोस्
माथा फेरि कन्याइ रौं उ उखलोस् आक्षेप फ्याँकोस् बकोस्
होओस् भाव र कर्ममा हरि पदै संभ्भोस् भजोस् औ तरोस् ॥२॥
कश्चर्कर्ति चरीकरीति भुवनं बर्भर्ति दन्दह्यते
कस्तोतोर्ति नरं विवृत्स्पतिवरं दोदोर्ति पम्फुल्यते

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

को दोधोर्ति च चङ्खनीतिजलधिं मोमोर्ति शाशूयते
कश्चञ्चर्ति जञ्जनीति कलमो जागर्ति शाशय्यते ॥३॥

कर्ता को छ र फेरि फेरि गरियोस् भर्ना भरोस् वा बलोस्
तर्ता को छ तरोस् वरोस् वरण होस् फाँडोस् र फूलोस् फलोस्
धर्ता को छ धरोस् समुद्र नि खनोस् काटोस् र छाँटोस् मरोस्
हर्ता को छ हरोस् चुनोस् (बुनोस) कलम होस् ब्यूँझोस् निदाई रहोस् ॥४॥

लात्रं लुत्रं कलत्रं नबलमिति पदं तन्नपुंसि प्रयुक्तम्
जाया पत्नी वधूश्च त्रयमिति सबलं तत् स्त्रियां सन्नियुक्तम्
कामं त्रस्तेन दारा इति तदतिवलं पुंसि भूम्नि प्रयुक्तम्
विद्वन् कस्ते विवेकः किमवसरपटोश्चाटुकारित्वमात्रम् ॥४॥

लात्रं लूत्रं 'कलत्रं' पद निरबल यो के न. पुं. मा खसाल्यौ
जाया पत्नी बधू यी समबल पद के लिङ्ग स्त्रीमा बसाल्यौ
देखी तर्स्यौ कि दारा पद अतिबल यो पुं. बहुत्वे उचाल्यौ
विद्वन् के छयान तिम्रो कि त चतुर चमेरो बनी जात फाल्यौ ?॥४॥

संज्ञासुप्तिङ्गुरुलघुपदैः कारकान्तैः कृदन्तैः
वाक्यैर्व्यस्तैः समसनयुतैः सन्धिभिस्तद्धितान्तैः
अर्थैः स्त्रीप्रत्ययविलसितर्व्यङ्ग्यवाच्यैः स्वसौधात्
मन्दाक्रान्ता कलमकविता मुञ्चतेऽसौ रसौघान् ॥५॥

संज्ञा सुप् तिङ लघु गुरु पदै कारकान्तै कृदन्तै
वाक्यै व्यस्तै समस्तै पद पति हितको सन्धि औ तद्धितान्तै
अर्थै स्त्री प्रत्यय चुलिइने व्यग्ङ्य लक्ष्यार्थकैको
मन्दाक्रान्ता कलम कविता बाँध खोल्छिन् रसैको ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

एकपञ्चाशः सर्गः

पाणिनीयं सूत्रं कात्ययन वृत्तिं पाताञ्जल भाष्यम्।
त्रिमुनि व्याकरणं विजयते गिरिश गौरी कृतं सताण्डवं सलास्यम् ॥१॥

पाणिनीयसूत्रवृत्ति पातञ्जल महाभाष्यै
त्रिमुनि व्याकरण श्रेष्ठ छ गौरीगौरीशनृत्य सरि सताण्डवै सलास्ये
॥१॥

कोऽभूत् कोऽत्र बभूव कोऽभवदितः पूर्वं भवत्यद्य कः
कः पश्चाद् भविता भविष्यति भवेद् भूयाद् भवत्वस्तु कः
को नाना कलमाद् भवाति विलये को वाऽभविष्यत् कुतः
कैर्ज्ञाताः कलमाक्षरे मम महाकाव्ये लकारा दश ॥२॥

को भो को भइ गो भयो र पहिले को हुन्छ ऐल्हे छ को ।
को होला पछिको हुनेछ र हवस् होओस् हओस् होस् र को
को टिक्ला कलमै विना प्रलयमा हुन्थ्यो त के के हुँदा
कल्ले बुझ्छ दशै लकार भरि छन् मेरो महाकाव्यमा ॥२॥

तस्मिन् कालेऽभूत् समीचीनमेव
लट् लिट् लुट् लृट् लोट् लिङौ लङ् लुङौ लृङ्
गुप्तो लुप्तः पञ्चमो लेट्लकारः
छन्दोमात्रे गोचरोऽलञ्चकार ॥३॥

पैल्हेको त्यो कालमा ठीक नै थ्यो
लुट लिट् लुट लृत् अंक नौ ठीक नै थ्यो

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

पाचौं अन्तर्ध्यानको लेट् लकार
वेदैमा थ्यो छन्दमै निर्विकार ॥३॥

तस्मिन् शुभे पाणिनिसूत्रकाले
तस्मिंश्च कात्यायनवृत्तिकाले
तस्मिश्च पातञ्जलभाष्यकाले
तादृक् क्रमोऽभूदुचितो लकाले (रे) ॥४॥

श्रीपाणिनीको त्यस सूत्रकालमा
कात्यायनैको उस वृत्तिकालमा
पातञ्जलैको उस भाष्य कालमा
ठीकै थियो त्यो क्रम नौ लकारमा ॥४॥

काव्येऽस्मिन् मे वाऽधुना नुत्नकाले
युक्तो नाऽसौ प्रक्रमः स्याल्लकारे
काले पूर्वे माऽपरे व्यत्ययः स्यात्
इत्यर्थं वा मे त्रिकाले क्रमः स्यात् ॥५॥

मेरो महाकाव्य र नूत्नकालमा
हुन्थेन राम्रो क्रम त्यो लकारमा
उल्टो र पाल्टो न रहोस् भनी ल मा
मैले बसालें क्रम यो त्रिकालमा ॥५॥

आदौ लुङ् लिट् लङ् बभुर्भूतकाले
मध्ये लट् मे वर्तमानेऽस्ति काले
पश्चात् लुट् लृट् लृङ् भवेयुर्भविष्ये
आज्ञार्थे लोट् लेट् विधौ सम्भवार्थे ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

पैल्है लुङ् लिट् लङ् भए भूतकाल्मा
बिच्मा लट् नै हुन्छ यो वर्तमान्मा
आज्ञा इच्छामा हुने लोट् त्रिकाल्मा
विध्यर्थे लेट् वेदमा सर्वकाल्मा
विध्याशीस्मा लिङ् हुने सर्वकालमा
अन्त्ये लुट् लृट् सम्भविष्ये भविष्ये
त्यस्तै लृङ् होस् सम्भविष्यत् भविष्ये ॥ ७॥

किं पञ्चमोदशसु छन्दसि मात्र गोचर ।
गुप्तोऽथ लुप्त इतरत्र स लेट् लकार ।
अन्यैर्न च क्वचन पूर्वमितः प्रयुक्तः
किं वा मयैव कविना प्रथमं प्रयुक्तः ॥८॥

दशौं मध्ये पाचौं भइकन त वेदै बिच सधैं
परी देखा अन्तै कहिं न सुनिने लेट्कन उसै ।
गरेनन् लेखैमा कित अगि प्रयोगै त अरुले
कि ता मेरै भैगो प्रथम उपयोगै र अहिले ॥८॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

द्वापञ्चाशः सर्गः

मेधा मेधातुराद्यादितिदिति जनुषां वाऽसुराणां सुराणाम्
मान्यामान्याधिमान्यामितमित वचसां वातुराणाम् तुराणाम्
दीना दीना नदीना सित सित धवला श्रद्धधाना दधाना
वीरा वीरा प्रवीरा कलम कलमया भासमाना समाना ॥१॥

मेधा मेधातृ आद्या अदिति दिति सुता देव औ दानवैकी
मान्या मान्या अमान्या घटि बढि कहने रोगी भोगी सबैकी
दीना दीना नदीना असित सित बनून् मातृ श्रद्धा प्रधानै
वीरा वीरा अवीरा कलम कलमकी भासमानै समानै ॥१॥

हित्वा हित्वाऽमराणामुपरिपरिणतं कारणानां रणानाम्
स्मृत्वा स्मृत्वा विशीर्णं मधुमधुमधुना प्रेक्षणानां क्षणानाम्
चित्वा चित्वा सुकाव्ये प्रणवनवरसान् भास्वराणां स्वराणाम्
सानौ सा नौति कीर्तिः कलकलकलमं वासराणां सराणाम् ॥२॥

लेऊ लेऊ सुरैका उपरि परि दिने कारणैका रणैका
देऊ देऊ इशारा मधु मधु मधुमा प्रेक्षणै को क्षणैका
ल्याऊ ल्याऊ न काव्यै बिच रस रस नौ भास्वरैका स्वरैका
पर्नू पर्नू पदैमा कलम कलमको वासरैका सरैका ॥२॥

लङ्का लङ्कार्यलङ्का दशदशभुजरक्षोदसास्यैर्दशास्यैः
शङ्का शङ्का विशङ्कामलमलमिति ते वानरास्यैर्नरास्यैः
छायाच्छायातिदूरान्मुदमुदयगिरेर्भानवे भा नवेऽस्याः
मायामायाति माया (सु) शरकलमकलमं मानवे मा नवेस्याः ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

लंका लंकारि घेर्छन् दश दश मुखको वीस हातै सहातै
शंका शंका न लेऊ संग सगै वटुली वानरै वा नरै नै
छाया छाया त छायो उपवन वनमा भानु भै भानु भैं मा
माया माया पलायो कलम कलमको मानवैमा नवैमा ॥३॥

अथ:पञ्चाशः सर्गः

मर्त्यैः सौख्यसमृद्धदेव निलयः स्वर्गः सदा प्रार्थ्यते
किं तृष्णाक्षयजन्यमक्षयसुखं तत्रापि तैः प्राप्यते
तेषां कामुकता विलासपरता वा स्वैरिताऽसंयमः
स्वर्वेश्या वरमुर्वशीति सृजति स्वर्गेपि वेश्याऽऽश्रमः ॥१॥

मान्छेले सुखले समृद्ध सुरको त्यो स्वर्ग खोज्छन् यहाँ
तृष्णाको क्षयमा हुने सुख भने भेट्लान् न भेट्लान् त्यहाँ
बोकी कामुकता विलासपरता उच्छृङखले गर्भमा
स्वर्वेश्या प्रिय उर्वशी भनि रचे वेश्यालयै स्वर्गमा ॥१॥

कन्यां रूपवतीं दरिद्रकुलजां धूर्तोदितैर्नाटकैः
व्याजैर्देवशिलार्पणादिकुटिलैर्वैवाहिकै रूपकैः ।
प्रत्याख्यानमपास्य सर्वपुरुषैर्भोग्यां विधाय स्वतः
धिग् देवालय एव लम्पटजनैर्वेश्यालयः स्थापितः ॥२॥

कन्या रूपवती दरिद्र कुलकीलाई कुराले छली
द्यौताका संगमा विवाह गरिदी धूर्तै मिली स्वार्थ ली
इच्छा होस् कि नहोस् करै सित खुला भोग्या रखौटी गरी
लौ देवालयमैं रचे अधमले वेश्यालयै हे हरि ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

धर्माध्यक्षवरैरधर्मपरकैः सा देवदासीकृता
सभ्यम्मन्यतमैरसभ्यपुरुषैः सा देवकी घोषिता
नैषा क्वापि विवाहिता पतिगृहे पत्नीपदे पूज्यते
सापत्याऽपि बलात् परकृतैर्दोषै वृथा निन्द्यते ॥३॥

धर्माध्यक्ष हुने अधर्मि पशुकी त्यो देवदासी भई
उल्टै सभ्य हुने असभ्य नरकी त्यो देउकी नै भई
त्यस्को हुन्न कतै विवाह कहिल्यै पत्नी न बन्छे कसै
अर्काकै हठले संधै विवश भै भोग्छे उपेक्षा त्यसै ॥३॥

रम्यां तां गृहकर्मशिल्पनिपुणां योग्यां वधूं सुस्मिताम्
श्वश्रूर्यौतुककारणेन मरणे दुःखे दहत्याश्रिताम्
सा दीना च तिरस्कृता पितृगृहे पत्युर्गृहे निन्द्यते
किं भाग्येन शठेन वञ्चितसुखा दास्येऽपि न स्थाप्यते ॥४॥

राम्री औ घरकाज गर्न चतुरी-सोझी बुहारी कन
सासू नित्य सताउँछे निहुँ झिकी भो दाइजो रे कम
वैंसैमा विधवा भई, न घरमा त्यो माइतैमा पनि
रुन्छे कर्म फुटी अलच्छिनि बनी टिक्छे न दासी बनी ॥४॥

आख्यातो निगमागमेषु च शिवः शक्त्या विनाऽऽस्ते शवः
नारी स्नेहमयीं विना सरति नो संसार यात्रोत्सवः
हित्वा मातरमस्ति कः स्वपितरं निश्चित्य वक्तुं क्षमाः
कैरन्यैर्जननीं विना विरचितो निःस्वार्थ सेवा क्रमः ॥५॥

शास्त्रैले शिवजी कनै शव भने देखी बिना शक्तिको
नारीको बिन पूर्ण हुन्न नरको गार्हस्थ्य यात्रा निको

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

आमाले बिन तोक्न सक्छ कसले साँचो पिता यै भनी
आमाले बिन गर्न सक्छ कसले निःस्वार्थ सेवा पनि ॥५॥

पूज्यार्हा निजमातृजातिरधमैरानायि पण्ये कृते
पूजार्हा निजभातृजातिरधमैर्वेश्यालये नीयते
सेवार्हा भगिनी सुता कुलवधूर्विक्रीय विस्थाप्यते
किं वाच्यं पुरुषाधिपत्य निवहेऽसद् द्यूत मद्याऽवृते ॥६॥

पूज्या श्री निज मातृ जाति कन ता बेच्छन् बजारै लगी
पूज्या श्री ञनिज मातृ जाति लुटिने वेश्यालयैमा पुगी
छोरी या बहिनी स्वयं कुल वधूलाई त बेच्छन् भने
के भन्ने पुरुषाधिपत्य युगमा रक्सी जुवा मात्तिने ॥६॥

चतुःपञ्चाशः सर्गः

स्वर्गे किं सुचरित्रता किमु सदाचारः क्वचित् प्राप्यते
इन्द्रः केन पराक्रमेण स सहस्राक्षः सुरैः कीर्त्यते
निर्दोषाऽपि छलात्कृता किमु शिलात्वं स्त्रीत्यहल्यागता
इन्द्रः किन्तु पुमानिति स्वपुरुषैर्नीतः सहस्राक्षताम् ॥१॥

के राम्रो सुचरित्र आचरण हो त्यो स्वर्गमा पाइने
पाए के पुरुषार्थमा किन सहस्राक्ष लौ इन्द्रले
के निर्दोष छलात्कृता हुन् पुगिन् स्त्री भै अहल्या शिला
इन्द्रैलाई पुमान् भनी कि त दिए हज्जार आँखा ठूला ॥१॥

का नारी स्वयमात्मना व्यभिचरेत् पुंसोऽपराधं विना
नार्येका व्यभिचारिणी कथमहो दोषैर्न लिप्येत ना

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

स्त्री दण्डचा पुंश्चली निगडितःस्यात् स्त्रीचलः किं न ना
शास्त्रं दुर्बलघातकं कथमहो ग्राहचं भवेद् वाधुना ॥२॥

नारी लौ कसरी स्वयं पतित होस् पापी नरैको विना
नारी नै व्यभिचारिणी बनिरही दोषी नरै हुन्न ना
स्त्री दण्डचा यदि पुंश्चली त नहुने के स्त्रीचलै दण्डच र !
यस्ता दुर्बलघातृ ऐन नियमै मान्ने कुरा के छ र ? ॥२॥

हिंसा न श्रुतिसम्मता वलिपशोर्मेधः क्व वोधाद् ऋते
ज्ञातव्यं पितृमातृमेध इति किं सेवार्थकार्याद् ऋते
स्वार्थान्धैः पिशितासनैः श्रुतिवचः किं वाऽन्यथा गृहचते
कस्माद् घ्नन्ति शठा पशून् बलिमिषाद् भो भोजनानां कृते ॥३॥

हिंसा के श्रुतिमान्य हो र पशुको के मेध वध्यार्थ हो ?
के बुझ्ने पितृमातृमेध पदले सेवा न भै वध्य हो ?
स्वार्थी मांसरुचि स्वतन्त्र जन नै बंग्याउँछन् शास्त्र त्यो
मार्छन् है पशु स्वार्थले बलि भनी चौटा ठूलो खान त्यो ॥३॥

कालेनाऽथ कृतान्तकेन शिथिला धर्मव्यवस्था कृता
धर्मान्धैरथधर्मनिन्दकजनैर्नैकादशी वञ्चिता
सर्वे सन्ति जनाः प्रतिष्ठितपदे मांसाशिनो घातुकाः
तेषामेव कृते भवन्ति वधिका निन्द्या कथं हिंसकाः ॥४॥

कालैले कलिको घुस्यो शिथिलता धर्मै व्यवस्था पसी
के को नास्तिक आस्तिकै पनि कुनै भन्दैन एकादशी
खाने काम घटे त मासु सजिलै घट्ने छ मार्ने पनि
दोषै के छ र लाउने नि बगरेलाई कसाई भनी ॥४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

शास्त्रं शोषक पोषकं क्व नियमः स्वार्थातिपातं विना
धर्म व्याध इति प्रवञ्चनवचः किं मान्यते प्राणिना
वेश्याऽनन्य पतिव्रतेति वचनं सम्भाव्यते क्वाधुना
पूजार्हा गणिकेति धूर्तवचनं किं मान्यते ज्ञानिना ॥५॥

हो के शोषक पोषक प्रकृति नै प्रामाण्य त्यो धर्मको
व्याधा धार्मिक यो प्रवञ्चन नभै के व्यङ्ग्य हो कर्मको
वेश्या पूर्ण पतिव्रता भनि कहाँ मान्ने र यो धूर्तता
पूज्या हो पुरकी वधू भनि कहाँ मान्ने र यो मूर्खता ॥५॥

स्वेच्छाचारपरं पुरातनवचः किं गृह्यते वाऽधुना
वाक्यं चाटुपटोर्वटो ननु मया किं मान्यते स्वामिना ॥६॥

मान्ने के गरि धूर्तको वचन यो ठाडै स्वयं घोषित
भ्रष्टाचार विचार यो कलमले गर्दैन है पोषित ॥६॥

●

पञ्चपञ्चाशः सर्गः

कालोऽयं परिवर्तते प्रतिपलं रात्रे दिनेऽब्दे युगे
योऽतीते नियमो बभूव स कथं प्राप्यो भविष्ये युगे
पुंसां नैव, हतस्त्रियां किमधिकं दानं हि धर्मायते
कन्यादानमसाम्प्रतं किमधुना हेयं न वा त्यज्यते ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

घुम्ने काल गुडेर रात दिन भै मैन्हा र वर्षै पछि
बीतेका दिनमा थियो नियम जो भेटिन्छ त्यो के पछि
पुत्री कै किन दान, दान न हुने लौ पुत्रको नै किन ?
पुत्री दान छ पुण्य, पुण्य न दिने त्यो पुत्रदानै किन ? ॥१॥

सत्यं सत्ययुगे हिता षडधिका वा द्वादशोना क्रमात्
कन्यादानविधौ श्रुतिस्मृतिविदां पूर्वं रजोदर्शनात्
काले किन्तु कलौ युगे स च विधिर्न्यायान् निषिद्धः स्वतः
दण्डयो बालविवाह ऊनवयसां स्त्रीणाश्च पुंसां कृतः ॥२॥

सत्यै हो युग सत्यमा छ घटिमा बाह्रै बढी वर्षकी
कन्यादान सुयोग्य थी ऋतुमती बन्नू अगी हर्षकी
ऐल्हे यो युग कालमा नियम त्यो खारेज भो ऐनले
रोक्यो वाल विवाह वर्ष न पुगी गर्नै त कानूनले ॥२॥

कालेऽस्मिन् ननु शिक्षिता च युवती षाष्टादशाब्दाधिका
अर्थोपार्जनगृहचकार्यनिपुणा योग्याविवाहोत्सुका
मूका गौरिव किं सहेत विवशा सा स्वात्मदानं वृथा
कन्यादानमनर्थकं किमधुना त्याज्यं न वा सर्वथा ॥३॥

नारी यो युग कालकी युवति जो लेखी पढी बेसरी
आफ्नै सीप र आय आर्जन गरी बस्छे भएरै दरी
लाटी गाइ बनी सहोस् र कसरी चुत्थो दया दान त्यो
कन्या दान भएछ काम न दिने है गोरु जस्तो बुढो ॥३॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

षट्पञ्चाशत् सर्गः

स्वसंविधानेन विनिश्चितायाः
अष्टादशाब्दोर्द्धवयः स्थितायाः
शिल्पोच्च शिक्षादिविभूषितायाः
व्यापार सेवाऽऽर्जितजीविकायाः ॥१॥

स्वसंविधानै बिच तोकिएकी
अठार वर्षै बढि भै सकेकी
शिक्षा र सीपै बिच्च शोभिएकी
स्वतन्त्र आयै गरि उक्सिएकी ॥१॥

पितुर्गृहे जातरजस्वलायाः
कालात्ययान् नार्हति दानकर्म
स्वयं वरायाश्च पतिंवराया
श्रेष्ठो हि गान्धर्व विवाह धर्मः ॥२॥

उमेर नाघेर रजस्वलाको
हुँदैन कालात्यय दान कर्म
स्वयंवराको र पतिंवराको
हो श्रेष्ठ गान्धर्व विवाह धर्म ॥२॥

देवस्थानमुपेत्य तीर्थनिकटे सम्पूज्य देवान् प्रियैः
नैवेद्यैर्विविधैर्मिथो विनियमैर्मालाप्रसादैः शुभै :
हुत्वाग्निं मखसाक्षिणं वरवधूदाम्पत्पदं सौख्यदम्
गान्धर्वं हि विवाहकर्ममहितं कालेऽधुना साम्प्रतम् ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

देवंस्थान गएर पूजन गरी ढोगेर द्यौताकन
टीका चन्दन ली प्रसाद दुइले माला लगाई कन
साक्षी अग्नि गरी गरी शपथ नै आजन्म साथी हुने
गर्नु बेस स्वयंवरै छ अहिले बेला युगै स्वाउने ॥३॥

●

सप्तपञ्चाशः सर्गः

कार्या स्वामिमृते रलीकवचनाद् वाऽन्त्यक्रिया किं नहि
पत्या वा परपूरुषेणा विधवो द्वाहच्या कथं नापदि ? ॥१॥

झूटो नै पतिमृत्युको खबरले अन्त्य क्रिया हुन्न र ?
स्वामी सङ्ग र अन्य सङ्ग विधवाको के बिहा हुन्न र ? ॥१॥

संस्कारे ननु षोडशप्रकृतिके आद्यस्तथैवान्तिमः
अन्येनैव न चात्मना भवति किं वा स्वात्मनाप्यन्तिमः
ज्ञानाज्ञानवशाद् भवेद् यदि गृहे किं वा प्रवासेऽन्तिमः
संस्कारेण मृतः स जीवति कथं संलुप्तवर्णाश्रमः ॥२॥

संस्कारै विच सोह्र नै प्रकृतिको त्यो आखिरी अन्तिम
आफैंबाट र अन्यबाट पनि के त्यो हुन्न भै व्युत्क्रम
गल्तीले अनजानमै यदि भए संस्कार त्यो अन्तिम
भै जाँदा किरिया मऱ्यो उ त मऱ्यो बाँच्दैन लुप्ताश्रम ॥२॥

जाताशौचविधिक्रियः स रहितो नाम्नाथवर्णाश्रमात्
संस्कारान् पुनराप्नुते नवनवान् गर्भादिकान् जातकान्
षष्ठीपूजनराशिनामकरणैश्चुडाक्रियो द्वाहकान्
इत्थं जीवित एव कल्पितमृतः सोऽप्यन्त्य संस्कारवान् ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

वाटामा परदेशमा अनि सुनेमा मृत्यु झूटै भ्रम
भो संस्कार विहीन नाम गुणले भो नष्ट वर्णाक्रम
संस्कारै अव लिन्छ फेरि उ नयाँ त्यो गर्भधानै पनि
छैटी जातक राशि नामकरणै चूडा विवाहै पनि ॥३॥

सा पत्नी विधवा कृशा च मलिना वा श्वेत वस्त्रालये
पश्चाज्जीवितमेव तं पतिमपि प्राप्नोति कालात्यये
कस्मात् संघटते तयोर्विघटितः सम्बन्ध इत्थं कृते
काले शास्त्रविधानतोऽति कठिने को वा विधिर्युज्यते ॥४॥

पत्नी छन् विधवा गरेर किरिया सेतो लुगामा रूँदै
भेटेमा पछि जीवितै पति कहाँ हुन्थ्यो र बस्नै सँगै
पैल्है कै त विवाहबाट न दुबै बस्न सक्छन् सँगै
त्यस्तै नै न पुनर्विवाह हुन गै ती बस्न सक्छन् सँगै ॥४॥

सा नारी विधवा नरः स च मृतः साम्यं कुतो लभ्यते ।
किं पूर्वेण परेण केन विधिना सा तेन सङ्गच्छते
नो पूर्वेण विनष्ट लुप्ल विधिना सा तेन सङ्गच्छते
तद्वन्नापि परेण नासित विधवोद्वाहे विधानं स्मृतेः ॥५॥

पैल्हे कै त विवाहबाट न दुवै ती बस्न सक्छन् सँगै
त्यस्तै नै न पुनर्विवाह हुन गै ती बस्न सक्छन् सँगै ॥५॥

स्वान्त्र्यं यदि सङ्गमे भृशमनाचारः क्व वास्ते विधिः
शास्त्रे हन्त विडम्वनाऽल्पमतिभिर्ज्ञातो न धर्म्यो विधिः ॥६॥

भो स्वातन्त्र्य भने दुराचरण नै बढ्ने कहाँ हो विधि ?
कस्तो शास्त्र विडम्वना किन अझै विद्वान् न खोज्ने विधि ? ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

एकस्याऽनृतकर्मणा कथमहो दण्डचोऽपरः कः क्रमः
निर्दोषं हि मिथोऽनुस्कमिथुनं कः स्याद् वियोक्तुं क्षमः
वाक्यं स्वार्थपरं प्रभुः स कलमः कोऽन्धः प्रमाणेनार्चति
पत्या वा परपूरषेण विधवो द्वाहचा कथं नापदि ॥७॥

गल्ती गर्दछ एउटा त अरूले त्यो दण्ड भोग्ने किन
निर्दोषी दुइ छुट्टिने ठहर दी अन्याय गर्ने किन
स्वार्थी द्वेष विचारमा कलमले पत्यार मान्ने किन ?
ढोगी कट्टरका कुरा कलमले के निम्ति मान्ने किन ? ॥७॥

"आकर्ण्याऽप्यमृतं मृतं यदि कृतं यस्यौर्द्धदेहादिकम्
जीवन्नेव समागतो यदि चरेत् स्मार्तोत्मशुद्धचादिकम्
कुम्भे तं विनिमज्य गोमय घृताभ्यक्तं समुद्धृत्य तम्
प्रायश्चित्तनिमित्तकं कुशजलैस्तं स्नापयित्वा भृशम् ॥८॥

ज्यूँदैको सुनि लौ मर्‍यो भनी क्रिया अन्त्येष्टि भैगो भने
बाँचेरै यदि फर्किए घिउ घसी हालेर घ्याम्पो विषे
झिक्नू वाहिर स्नान आदि गरनू ती जातकामादि नै
प्रायश्चित्त गरोस् उ शास्त्रविधिले औ अग्निको स्पर्शले ॥८॥

संस्कारम्पुनरेव कारयतु ताँस्तान् जातकर्मादिकान्
अग्न्याधानमयो त्रिरात्रमथवा तद्द्वादशाहव्रतम्
स्नात्वा तां पुनरुद्वहेत हि निजां भार्यामभावे तथा
अन्यां वा वनितां सुखं परिणयेत् शास्त्राऽविरुद्धं हि तत् ॥९॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

प्रायश्चित गरोस् उ शास्त्रविधिले औ अग्निको स्पर्श नै
बाह्रै नै दिन तीन रात कि व्रतै स्नानै गरी शुद्ध भै
पत्नीलाई विवाह गर्नु उ नभए अर्की कसैलाइ नै ॥
लोग्ने सङ्ग र अन्यसङ्ग विधवाको के बिहा हुन्न र। ॥९

श्रध्द्राभक्तियुते गवेषणकृते न प्राप्यते किं विधिः ?
प्राप्तो निर्णय धर्मसिन्धुसहिते हेमाद्रिके तद् विधिः ॥१०॥

श्रद्धाभक्ति लिएर खोजीन गए भेटिन्न के त्यो विधि
भेट्छौं निर्णय धर्म सिन्धु र अरु हेमाद्रिमा त्यो विधि ॥१०॥

आपद्धर्म इति स्थिते च विहिते प्राप्यो विधिः किन्ननु
आशौचादि विनिर्णय प्रकरणेष्वित्याह वृद्धो मनुः
कार्या स्वामिमृतेश्रुतेऽनृत गिरा वाऽन्त्य क्रिया किं न हि
पत्या वा पर पूरुषेण विधवो द्वाहचा कथं नापदि ? ॥१४॥

आपत् काल र धर्म आपत पनि त्यै शास्त्रमैं छैन र !
खोजे निःस्पृह भावले त स्मृतिमा विध्वंश भेटिन्न र !
झूटो नै पति मृत्युको खवरले अन्त्येष्टि के हुन्न र
स्वामी सङ्ग र अन्य सङ्ग विधवाको के बिहा हुन्न र ? ॥१४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

अष्टपञ्चाशः सर्गः

पुरा मे ग्रन्थानां विषयगतसम्पादनविधौ
मया न्यस्ता सुक्तिः क्वचिदिह पदादौ निरवधौ
यथेमां कल्याणीं प्रियहितकरीं वाचमुचिताम्
वदान्युच्चैर्नृभ्यस्त्रिभुवनजनेभ्यः परिचिताम् ॥१॥

स्व मेरा ग्रन्थैको विषयगत सम्पादन हुँदा
निकै लेखें मैले श्रुतिमधुर सूक्ति प्रकटित
यथेमां कल्याणीं प्रिय हित सुवाणी बहुहित
भनूँ साँचो वाणी त्रिभुवन जनैमा परिचित ॥१॥

बुधेभ्यो विप्रेभ्यो निखिल भुजजेभ्योऽनवरतम्
तथार्येभ्यः शूद्रेभ्य इति निकृतेभ्यश्च सततम्
परेभ्यः स्वेभ्यो वा परहितपरेभ्यश्च सकलाम्
जनेभ्योऽन्येभ्योऽन्यग्रह गणगतेभ्योऽप्यविकलाम् ॥२॥

बुधै विप्रैलाई क्षितिपति र क्षेत्रीकन पनि
तथा वैश्यै शूद्रै पतित निकृतै ती कन पनि
पराई नाताका अति परपरैका जनकन
बसेका टाढाका ग्रह बिच र तारा स्थितकन ॥२॥

परं पश्चात् काले कलिमति तथा घोषितबुधैः
वरं दिव्यं ज्ञानं श्रुतिषु निहितं पूर्वविबुधैः
न देयं वाहचेभ्यस्तदिति च यदुक्तं हठपरैः
कृतश्चोद्घोषाणां मम किमु विरोधो भ्रमपरैः ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

युगौं पश्चात् विद्वान् कलिवश स्वयं घोषित बने
खुला दिव्य ज्ञान श्रुतिनिहित बिर्सीकन भने
अरूलाई दिन्नौं जब कठिन ईर्ष्या हठ गरी
प्रतिज्ञा मेरो के गलत भनि ठाने भ्रम परी ॥३॥

●

ऊनषष्ठितमः सर्गः

धन्यास्ते ये चैकताम्पालयन्ते
निःस्वार्थं वा मानवार्थं यतन्ते
कुर्वेऽहं तान् स्वर्णपीयूषकम्बून्
द्वन्द्वातीतान् शुभ्रनक्षत्रविन्दून् ॥१॥

जो जो मान्छन् एकता धन्य छन् ती
सेवा गर्ने मानवैको सधैं ती
भर्छु तिन्मा स्वर्ण पीयूष पात्र
निर्द्वन्द्वै नै गर्छु नक्षत्र गात्र ॥१॥

जाने सर्वान् सद्गुणान् प्राणिनिष्ठान्
नोपेक्षे तान् व्यस्तरूपान् समस्तान्
आदौ सृष्टं तन्मया गूढपद्यम्
स्तोकं राशिः स्वल्पमाढचञ्च गद्यम् ॥२॥

बुझ्छू सारा प्राणिका सद् गुणै ती
संझी राख्छू क्यै न बिर्सी क्षणै ती
लेखे पैल्हे एउटा गूढ पद्य
धेरै थोरै त्यस्पछी व्यक्त गद्य ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

पश्चात् सृष्टा लेखकाः शास्त्रकाराः
सर्वे कालद्योतका भाष्यकाराः
शाखाकाराः संहितासूत्रकाराः
व्याख्याकाराष्टिप्पणीवृत्तिकाराः
टीकाकाराः सार संक्षेपकाराः
पञ्जीकाराः क्रोडपत्रादिकाराः ॥३॥

पश्चात् सिर्जे ती वृहत् शास्त्रकार
देशै कालै चम्किला भाष्यकार
टीकाकारै सार संक्षेपकार
पञ्जीकारै क्रोडपत्रादिकार॥३॥

आद्यो ब्रह्माऽभूद् वशिष्ठः स्वंभासः
बाल्मीकिर्वा व्यासदेवश्च भासः
जीवो ज्ञो वा काश्यपो नारदश्च
विश्वामित्रो याज्ञवल्क्यो मनुश्च ॥५॥

पैल्हा ब्रह्मा हुन् वशिष्ठ स्वभास
काव्यै कर्ता वाल्मिकी व्यास भास
शुक्राचार्य अनि गौतम नारदादि
ब्रह्म ज्ञानी याज्ञवल्क्य मनु आदि ॥५॥

कालीदासो भारविर्वा सुवन्धुः
श्री हर्षो वा शूद्रको भट्टिवन्धुः
प्रख्यातो वा नाटके भव्य भूतिः
गद्यस्रष्टा वाणभट्टो विभूतिः ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कालिदास कवि भारवि सुवन्धु
श्री हर्ष मुरारि शूद्रक भट्ट वन्धु
गद्यस्रष्टा वाग्भटै वाणभट्ट॥६॥

दण्डिर्माघो वा मुरारिर्घटश्च
कौटिल्यो वा वर्द्धनो मम्मटश्च
काव्यज्ञौऽसौ श्री जगन्नाथनामा
क्षेमेन्द्रो वा सोऽम्बिकादत्तनामा ॥७॥

दण्डीमाघ भवभूति खर्पर घट
क्षेमेन्द्र कौटिल्य मम्मट वाग्भट
काव्यज्ञ श्री जगन्नाथ महान्
त्यस्तै अम्बिकादत्त व्यास विद्वान् ॥७॥

अर्यालो वा लक्ष्मणो हेमराजः
सूरिश्चन्द्रो गौतमः शेषराजः
रामः कृष्णो माधवो व्राह्मणश्च
शक्तिश्चूडा पुंहरिः श्री गुणश्च ॥८॥

अर्यालै वा लक्ष्मणौ हेमराज
चन्द्रै सूरी गौतमै शेषराज
राम कृष्ण माधव व्राह्मण
शक्ति चूडा नरहरि दधिराम गुण ॥८॥

धन्याः सर्वे संहिता शास्त्रकाराः
धन्याः सर्वे काव्यसाहित्यकाराः
धन्याः सर्वे नाटचसङ्गीतकाराः
धन्याः सर्वे विश्ववन्धुत्वकारः ॥९॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

धन्यै छन् ती संहिताशास्त्रकार
धन्यै छन् ती काव्य साहित्यकार
धन्य स्नेही नाटच सङ्गीतकार
धन्य प्रेमी विश्ववन्धुत्वकार ॥९॥

धन्याः सर्वे यावना नाटचकाराः
धन्याः सर्वे रोमना नाटचकाराः ॥१०॥

धन्यै छन् ती ग्रीसका नाटचका
धन्यै छन् ती रोमका नाटचकार ॥१०॥

गोथेर्नित्सेर्होमरो मिल्टनोऽर्थी
अर्नाल्ड मोर्लोः सेक्सपियः स्मिथ् डरोथीः
तोल्स्तोयो वा गोर्किमायाकवस्कीः
दान्तेर्मोपाशाँ च चेखव् मनस्वी ॥११॥

नित्से गोथे होमर मिल्टन महारथी
अर्नाल्ड मोर्लो शेक्सपीयर डरोथी
तोल्सतोय गोर्की मायाकोवस्की
दाँते मोपाशां चेखव् मनस्वी ॥११॥

ईब्सन् वट्लट् जर्ज हक्स्ले च ज्याक्सन्
रोवर्ट फोस्टर यिट्स हेनरी च जोन्सन्
वडर्स्वर्थष्टेनिसन् कीट्स शेली–
र्नव्याः प्रैधाञ्चक्रिरे काव्यशैलीः ॥१२॥

इब्सन् बट्लर जर्ज हचाक्स्ले र ज्याक्शन
रावर्ट फोष्टर यीट्स हेनरी र जोनसन

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

वर्डस् वर्थ औ टेनिसन् कीट्स र शेली
ले फैलाए नै नयाँ काव्य शैली ॥१२॥

अब्दुल् फैजल् खूसरु ओमरश्च
ली पोर्ल्यू शून् गालिवो हस्रतश्च
पेशीकाजू वा तकाया इवूरुं
जुनीचोरी काफुनागा शिगेरु ॥१३॥

अब्दुल फैजल खुसरु ओभरै औ
ली पो ल्यू शून् गालिवै हसरतै औ
पेशी काज वा तकाया इवूरु
जूनी चीरी काफुनागा शिगेरु ॥१३॥

कावागुजी ओशिनारी इजीमा
यूनीसूके पूकि द्यो वा मिकीमा
पुत्राश्चान्ये ये प्रियाः सन्ति धन्याः
वागासारैर्गामपुष्यन् वदान्याः ॥१४॥

कावागुजी ओशिनारी इजीमा
यूनी सूके पूकि द्यो वा मिकीमा
मेरा पुत्रैं छन् नि प्यारै र धन्य
वाग् वर्षाले भूमि पोष्छन् वदान्य ॥१४॥

चन्द्रौ चोभौ तौ शरद् बंकिमाख्यौ
पन्तोऽज्ञेयः प्रेम चन्द्राऽमृताख्यौ
हर्योद्याख्यो वा निराला रवीन्द्र
गुप्तो वर्मा वा प्रसादः कवीन्द्र : ॥१५॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

दोटै चन्द्रै हुन् शरद् बंकिमै ती
पन्त अज्ञेय अमृतै प्रेमचन्द्रै ती
हरि ओद्य निराला महादेवी रवीन्द्र
गुप्त वर्मा जोशी प्रसाद कवीन्द्र ॥१५॥

अन्ये चाऽन्ये मे सुताः सन्ति धन्याः
काव्यासारै मीमसिञ्चन् वदान्याः ॥१६॥

मेरा छोरा छन् अरू नै वदान्य
वाग्धाराले विश्व सिंच्छन् सुधन्य ॥१६॥

यद्यप्यन्यैः कल्पितः पद्यसर्गः
प्रारभ्यादौ भानुना राजमार्गः
मोतीरामो भानुकेतुं बबन्ध
मित्रैः सार्द्धं काव्यसेतुं बबन्ध ॥१७॥

गर्थे पैल्हे धेरले पद्य सर्ग
खोले साँच्चै भानुले राजमार्ग
मोती नै हुन् भानुको ध्येय भर्ने
मित्रैद्वारा काव्यको खेति गर्ने ॥१७॥

मोतीकृष्णे भानुरामायणञ्च
यन्त्रागारे चाकरोत् मुद्रणञ्च ॥१८॥

छापाखाना खोलि त्यो खाल थाप्ने
साना ठूला भानुका ग्रन्थ छाप्ने ॥१८॥

स्वाँरः शम्भुर्गौतमो लेखनाथः
सूरी रामो वा समः सोमनाथः

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

भिक्षुर्भीमो देवकूटो रिमालः
सिद्धिर्मल्लो माधवो वा धितालः ॥१९॥

स्वाँरै शम्भु र गौतम लेखनाथ
रामै चक्रै औ समै सोमनाथ
भिक्षु भीम देवकोटा रिमाल
सिद्धि मल्ल जोशी माधव रिजाल॥१९।

ताना कृष्णो दौलतश्चन्द्रकान्ता
गोमाप्रेमामञ्जरीपारिजाताः
पृथ्वी सिंहो वा महेन्द्रो रवीन्द्रः
शुक्रः पन्ना सिद्धिदासः कवीन्द्रः ॥२०॥

ताना कृष्ण दौलत चन्द्रकान्ता
गोमा प्रेमा मञ्जरी पारिजात
पृथ्वी सिंह महेन्द्र रवीन्द्र
शुक्र पन्ना सिद्धि दास कवीन्द्र ॥२०॥

केदारो वा चिद्धरश्चित्रकारः
धूः स्वाँ दुर्गा चेश्वरः कंसकारः
ज्योतिः प्रज्ञा मोहनो मानवश्च
नेवा पासा वा पिवा श्रामणश्च ॥२१॥

कर्माचार्य चित्तधर केदार
धूँ स्वाँ दुर्गा ईश्वर कंसकार
ज्योति प्रज्ञा मोहन मानव
नेवा पासा वा पिवा श्रामण ॥२१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

सेवापूर्णा जातिजागर्ति पूर्णा
दीनार्तेषु प्रेम वात्सल्यपूर्णा
शोकोत्सेका स्तोकछिन्ना लता वा
भावोद्रेका चाँदनी रञ्जना वा (चन्द्रिका) ॥२२॥

सेवा पूर्णा जाति जागर्ति पूर्णा
दीनै आर्तैमा सदा प्रेम पूर्णा
दु:खी देखी खिन्न छिन्ना लता वा
राष्ट्रप्रेमी रञ्जना चाँदनी वा ॥२२॥

भूर्यत्साहः सृष्टगीतप्रवाहः
जी.शाहो वा राजते नीरशाहः
बी.वी.शाहः शैशवाद् गीतकारः
डी.वी.शाहो गुप्तसाहित्यकारः
गीति स्रष्ट्रा अजनवी शाह-शाहः॥२३॥

उत्साहैले ल्याइ गीत प्रवाह
लेख्छन् है जी.शाह औ नीर शाह
बी.वी शाहै गीति साहित्य लेख्छन्
साना डी.वी. शाह छन् गीतकार
गुप्ती नाउँ अजनवी शाह लेख्छन्
लेख्दैछन् है गीत नाना प्रकार ॥२३॥

येऽन्ये चक्रुः स्वच्छसाहित्यचर्चाम्
ते चाऽकुर्वन् वाङ्मयैर्मे समर्चाम्
शङ्कोच्छेदे ने कुठारा भवन्ति
तप्तायस्वत् सिक्थकं द्रावयन्ति ॥२४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

जस्ले गर्छन् स्वच्छ साहित्य चर्चा
तिन्ले गर्छन् भव्य मेरै समर्चा
राख्छु तिन्लाई शिरोविन्दु माथि
माथै माथि स्वर्गको सिन्धु माथि ॥२४॥

कुर्वेऽहन्तान् शीर्षविन्दून् तथोच्चैः
प्रोच्चैः केचिद् भान्ति केचिन्महोच्चैः
ख्याति प्राप्ताः शालिनी श्री धराश्च
कायाकल्पैर्निर्जराश्चामराश्च ॥२५॥

शंका हुस्सू नास्नमा सूर्य हुन्छन्
मैनै गाल्ने तेजिला घाम हुन्छन्
हुन्छन् शोभा शालिनी श्री कुलीन
काया कल्पैले जरामृत्यु हीन ॥२५॥

षष्ठितमः सर्गः

सदसदपि सुरुचिकथनमिह भवति
स निकृतिमिव विमलकृतिमनुभवति
वरमचलधृतिमिह न च परिभवति
क इह परमपदकलममभि भवति ॥१॥

सत असत कथन सुरुचिकर वन छ
उ त विकृति सम सुविमल कृति अनुभव छ
अचलधृति पर कुपरिभव नगर छ
कउन परम पद कलम अपकर छ ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

भ्रमणं सफलं क्रमणं सफलम्
वचनं सफलं रचनं सफलम्
चयनं सफलं वयनं सफलंम्
कलमाचरितं सकलं सफलम् ॥२॥

हिंडनू बढनू सब हो सफल
कहनू रचनू सब हो सफल
बुननू भरनू सब हो सफल
कलम करोस् जो सब हो सफल ॥२॥

सुमतिपवित्रा स्वकरखनित्रा
ज्वलति सवित्रा रघुकुलपित्रा
नवनवचित्रा स्वरलयचित्रा
कलमचरित्रा कुसुमविचित्रा ॥३॥

सुमति पवित्र विमल चरित्र
घट घट चित्र स्वरलय मित्र
नव नव चित्र स्वरलय भित्र
कुसुम विचित्र कलम चरित्र ॥३॥

कविपरिषदि नीयते गीयते भ्राजते राजते नैव वाङ्माधुरी
क्वयति वयते न दक्षापि सूत्रैः पदैः सूनृतैः काव्यवासांसि वेमातुरी
सदसि विजयते न तावत् तथा निर्व्यथा सर्वथा सत्कथा क्वापि षाण्मातुरी
प्रविशति कलमाकृतिमूर्ध्नि यावन्न सा चण्डवृष्टि प्रयातातुरी चातुरी ॥४॥

कवि सदन के पुगोस् गाउँदै भूमदै

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

धन्य होली न वाङमाधुरी
न कवित कपडा बुनोस् वा रचोस् सूत्रभैं
पदैले काव्य वा वस्त्र वेशमाथुरी
तब तक विजयी न बन्ला कतै सर्वथा
निर्व्यथा सत् कथा हन्त षाण्मातुरी
जब तक कलम स्वयं शीर्षमा न घुसोस्
चण्ड वृष्टि प्रपातातुरी चातुरी ॥४॥

ऋतमनृतं वा जल्पनमुच्चै-
र्भवति सुकरमिह जनमुखमुखरम् ।
हितमहितं वा कल्पनमुच्चैः
स्वरुचि रचितमिह भवति सुखकरम् ॥
क्रौञ्चपदाख्यं दीर्घपदाख्यं
भवति सुलभमिह न च कलमकृतम् ।
मन्थननीतं सन्नवनीतं
वितरति तरति न नवरसममृतम् ॥५॥

कल्पन जस्तो हित अहित त्यो स्वरुचि
रचित बनि सक्छ न सुखकर
जल्पन चर्के सय अरू झूठ बन्छ
सुकर सब जन मुख मुखर
क्रौञ्च पदा हो दीर्घपदा यो
गरछ न दिन छन् नव रस अमृत
मन्थन नीत त्यो नवनीत
प्रकट छ न सहज कलम कृत ॥५॥

नवरसमधुरैः पदैरुदग्रा
मणिगणगुञ्जितकिङ्किणीक्वणाग्रा

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

ललितललितभावझङ्कृताग्रा
कलमकृता कवितास्ति पुष्पिताग्रा ॥६॥

नव रस पदले बनी उदग्रा
मणि गण गुञ्जन धुँधुरु स्वराग्रा
मधुर ललित भाव झंकिताग्रा
कलम कृता कविता छ पुष्पिताग्रा ॥६॥

एकषष्ठितमः सर्गः

समर्पणं सत्यगुणाभिनन्दनम्
सत्पात्रसंलापकथाभिवन्दनम्
सुसंस्कृतं संस्कृतबुद्धिमन्तम्
सन्तं भजे तं कलमं लिखन्तम् ॥१॥

यो हो समर्पण र सत्य कथाभिनन्दन
सत्पात्र संलपन पूज्य गुणाभिनन्दन
सत् संस्कृत प्रिय र संस्कृत बुद्धिमान
लेख्ने घुमी कलमलाई गरुँ प्रणाम ॥१॥

स्तुतिः सदा मानवताहितस्य
दिव्यस्य सङ्गीतसुधार्पितस्य
प्रस्तौति शुद्धां किल राजनीतिम्
बहुच्छलां नेच्छति कूटनीतिम् ॥२॥

यो हो स्तुति प्रवल मानवता हितैको

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

संगीत दिव्य गुण पुर्ण सुधार्पितैका
चाहन्छ त्यो सरल निर्मल राजनीति
चाहन्न त्यो कुटिल धूमिल कूटनीति ॥२॥

स वाञ्छति प्रोच्चतमान् गुणान् सदा
स वष्टि शान्तिं भुवनेषु सर्वदा
त्रिष्वेकतां वाञ्छति निर्जरेषु ताम्
जनेषु वा वष्टि तथैकतां शुभाम् ॥३॥

चाहन्छ जुनकिरिको प्रिय जून बत्ती
चाहन्छ त्यो पुतलिको प्रिय मैन बत्ती
चाहन्छ त्यो अधिक उच्च गुणै सबैमा
चाहन्छ त्यो भुवन शान्ति क्षणै सबैमा ॥३॥

समग्रतां वष्टि नरेषु स प्रियाम्
स द्वेष्टि हानिं कुरुचिं पशुप्रियाम्
स वष्टि तं वर्गसमन्वयं हितम्
सुसङ्गतं सङ्घटनं हिते रतम् ॥४॥

चाहन्छ त्यो अमरमा प्रिय एकता नै
चाहन्छ त्यो मनुजमा स्थिर एकता नै
चाहन्छ त्यो सुदृढ वर्ग समन्वयै होस्
चाहन्छ त्यो सुगठ संघ समन्वयै होस् ॥४॥

स जायते वा म्रियते स्वराष्ट्रके
स वक्ति वा चिन्तयते स्वराष्ट्रके
सदोद्यतः प्रोन्नतकार्यकारणे

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

सदोद्यतः शान्तिसुधाप्रसारणे ॥५॥

चाहन्छ देश हित निति उ मर्न बाँच्न
चाहन्छ देश हित निम्ति उ जोश साँच्न
ऊ लागि पर्छ जन उन्नति कार्यमा नै
ऊ लागि पर्छ जन शान्ति सुकार्यमा नै ॥५॥

सदोद्यतो मानवताप्रसारणे
सदोद्यतोऽसौ नवसृष्टिधारणे
लिखत्यहो वक्ति हितार्थमेव सः
सौन्दर्य सौदार्यमितार्थमेव सः ॥६॥

ऊ डट्छ है मानवता प्रचारमा
ऊ डढट्छ है मानवता प्रसारमा
ऊ बोल्छ सौहार्द हितार्थ देशको
ऊ लेख्छ सौन्दर्य मितार्थ देशको ॥६॥

संयोजनं संरचनं स वाञ्छति
मैत्रीञ्च विश्वस्फुरितां स वाञ्छति
ददाति निःस्वार्थधिया ददाति सः
ददाति निर्लेपधिया ददाति सः ॥७॥

चाहन्छ त्यो संरचन प्रबन्धन
चाहन्छ त्यो शान्ति सुधा निबन्धन
ऊ दिन्छ निःस्वार्थ विचार दिन्छ
ऊ दिन्छ निर्लेप विचार दिन्छ ॥७॥

स वाञ्छति प्राज्यजनार्थतन्त्रम्

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

स निन्दति क्रूरमनात्मतन्त्रम्
स निन्दति भ्रष्टकुभृत्यतन्त्रम्
स निन्दति व्याकुलमश्वतन्त्रम् ॥८॥

माया ऊ गर्छ गतिलो जन तन्त्रलाई
माया ऊ गर्छ खँदिलो गण तन्त्रलाई
निन्दा उ गर्छ मति भ्रष्ट कुतन्त्रलाई
निन्दा उ गर्छ अतिदुष्ट श्वतन्त्रलाई ॥८॥

सर्वेषु कालेषु जनान् स रक्षति
सर्वास्ववस्थासु नरान् स रक्षति
नित्यं प्रफुल्लः स सदा मनोज्ञः
नित्यं स्मितास्यः स सदा रसज्ञः ॥९॥

रक्षा उ गर्छ निज राष्ट्र विपत्तिकालमा
रक्षा उ गर्छ निज जाति विपत्तिकालमा
नित्यै प्रफुल्ल उ रहन्छ गुणज्ञ देखी
नित्यै प्रसन्न उ रहन्छ कृतज्ञ देखी ॥९॥

विराजतेऽन्तर्वहिरात्मतेजसा
विराजते चोर्द्धमधः शुभौजसा
स्तुतिः सदा मानवताहितस्य
दिव्यस्य सङ्गीत सुधा चितस्य ॥१०॥

समर्पणं सत्य गुणाभिनन्दनम्
सत्पात्र चारित्र्य कथाभिवन्दनम्
सुसंस्कृतं संस्कृत कार्यवन्तम्

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

सन्तं भजे तं कलमं भ्रमन्तम् ॥११॥

यो हो समर्पण र सत्य कथाभिवन्दन
सत्पात्र संलपन सत्य गुणाभिनन्दन
सत् संस्कृत प्रिय र संस्कृत बुद्धिमान
लेख्ने घुमी कलमलाई गरूँ प्रणाम ॥११॥

सुसंस्कृतं संस्कृत भाववन्तम्
सन्तं भजे तं कलमं लिखन्तम् ॥१२॥

●

द्वाषष्टितमः सर्गः

स्वस्मिन् मे विरचय्य ता नवनवाः सूक्ष्मा नवव्यक्तयः
भुत्वा पाठकः लेखक कविकलाकारः समालोचकः
स्वात्माऽन्वेषक मार्गदर्शकवरः शोधप्रबन्धात्मकः
संस्थास्थापकदीक्षितः कुलपतिः श्री विश्वविद्यालयः ॥१॥

आफैं भित्र रचेर नौ थरि नयाँ व्यक्तित्व भै लेखक
आफै पाठक भै स्वयं कवि कलाकारै समालोचक
आत्मान्वेषक मार्गदर्शक महाशोधप्रबन्धाशय
संस्था स्थापक स्वात्मभू कुलपति श्री विश्वविद्यालय ॥१॥

ग्राहचाभ्यन्तरबाहचकालकुशलः कार्यार्थसम्पादकः
दक्षः शोध महाप्रबन्ध कृतिवित् पञ्जीकरः शासकः
प्रस्तोता सुपरीक्षकः स्वनियमैर्निर्धार्य मूल्याङ्कनम्

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

दीक्षान्ते स्वमहोत्सवे स्वपदवीः प्रादात् समाल्यार्पणम् ॥२॥

ज्ञाता भित्र र बाहिरी समयको कार्यार्थ सम्पादक
विद्वान् दक्ष महाप्रबन्ध कृतिविद् पञ्जीक्रिया शासक
प्रस्तोता सुपरीक्षक स्वविधिले तोकी स्वमूल्यांकन
दीक्षान्तोत्सवमा दिएँ स्वपदवी गर्दै स्वमाल्यार्पण ॥२॥

●

अथः षष्ठितमः सर्गः

विश्वं पश्यति मानवो निजमुखं नैव स्वयं पश्यति
नित्यं पश्यति पश्यति स्ववदनं चेद् दर्पणे पश्यति
दृष्ट्वाऽस्यं कृतिदर्पणेषु बहुधा कृत्वा स्वमूल्याङ्कनम्
दीक्षान्ते स्वमहोत्सवे स्वपदवीः प्रादात् समाल्यार्पणम् ॥१॥

संसारै कन देख्छ मानिस कठै देख्दैन आफ्नै मुख
आफ्नो त्यै मुख देख्छ हेर्छ यदि गै ऐना विषे सन्मुख
ऐना झैं कृतिमा स्वयंकन कसीलाई किटी कीमत
दीक्षान्तोत्सवमा स्वयं स्वपदवी अर्पे स्वमाल्यांकित ॥१॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

चतुःषष्ठितमः सर्गः

वन्देऽहं शिवमेव निःस्पृह तमं देवाधिदेवं परम्
स्थाणुं ताण्डवचण्डनृत्यं विरतं शान्तं समाधिस्थिरम् ॥१॥

वन्दे निःस्पृह देव देव शिवमा वन्दे महादेवमा
वन्दे ताण्डव नृत्यका पछि समाधिस्थ स्वयं शान्तमा ॥१॥

देवाः स्वार्थपरा विलास चतुराः सम्भूय दैत्यैः समम्
युक्त्या सागरमन्थनेन जगृहुः सर्वं सुरत्नं स्वयम्
उत्पन्ने सति कालकूटगरले दृष्ट्वा सुरान् विद्रुतान्
पीत्वा तद् गरलं जुगोप स कृपं श्री लीलकण्ठो जनान् ॥२॥

सोझा दैत्य फकाइ मन्थन गरी क्षीरै समुद्रै कन
द्यौताले चतुऱ्याइँले जब लिए सम्पूर्ण रत्नै कन
निस्केथ्यो जब कालकूट डरले द्यौता बिपत्ता भए
जोगाए शिवले स्वयं विष पिई श्री नील कण्ठै भए ॥२॥

वन्देऽहं शिवमेव निः स्पृहतमं देवाधिदेवं परम्
स्थाणुं ताण्डवचण्डनृत्य विरतं शान्तं समाधि स्थिरम् ॥३॥

वन्दे निः स्पृह देव देव शिवमा वन्दे महादेवमा
वन्दे ताण्डव नृत्यको पछि महायोगी स्वयं शान्तमा ॥३॥

कुर्वन् लोकहितार्थमेव सुकृतं कर्माऽत्र नक्तं दिनम्
सम्पन्मान यशोऽभिनन्दन पुरस्कारान् परार्थे त्यजन्
निन्दोपेक्षण कालकूटगरलं पीत्वा मुहुर्निर्जरः

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

जातोऽहं गुणकीर्तनामृतपदैर्मृत्युञ्जयश्चामरः ॥४॥

अर्काकै हित निम्ति नै गरि संधै सेवा भलो अर्पित
छोडी नाम इनाम दाम सब त्यो सुम्पी अरू कै हित
निन्दा हेलन कालकूट विष त्यो खाएर मृत्युञ्जय
लेखी कीर्तन शम्भुको स्तुति गरी मैं भै गएँ निर्भय ॥४॥

वन्देऽहं शिवमेव निःस्पृहतमं देवाधिदेवं परम्
स्थाणुं ताण्डवचण्डनृत्यविरतं शान्तं समाधिस्थिरम् ॥५॥

वन्दे निः स्पृह देव देव शिवमा वन्दे महादेवमा
वन्दे ताण्डव नृत्यको पछि महायोगी समाधिस्थमा ॥५॥

●

पञ्चषष्ठितमः सर्गः

काव्येऽस्मिन् संस्कृते मे कलम इति महान् योस्ति शब्द प्रयुक्तः
लेखन्यर्थेऽक्षमः किं क्षम उत भवति प्राक्तनो नूतनोक्तः
नूत्नश्चेद् दण्डनीयाः सपदि मम गृहाल्लक्ष्यधा स्वर्णमुद्राः
प्रामाण्यं चेत् पुराणं भृशमुपहर मे खर्वथा स्वर्णमुद्राः ॥१॥

मेरो संस्कृत काव्यमा कलम यो जो शब्द मैले लियाँ
लेख्ने अर्थ महाँ छ छैन कि कतै के हो पुरानो नयाँ
दण्डै गर्नु असर्फि एक अरबै पक्कै नयाँ यो भए
के भेटी राख्नु असर्फि एक खरबै निस्सा पुरानै भए ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

काव्येऽस्मिन् कलमपदं ज्ञेयं लेखन्यपरपर्यायम्
कल संख्याने इति धातोः कर्तरि अम प्रत्ययेन निष्पन्नम्
कलतेऽक्षराणि इति मे व्युत्पत्त्या वा स्वतोऽन्यथा सिद्धम्
कलिकर्द्यो रम इति मे सूचेणैवं सुसंसिद्धम् ॥२॥

कर्त्र्यर्थे 'अम' प्रत्ययै र 'कल संख्याने' भयो 'धातुमा'
भैगो प्रस्तुत काव्यमा कलम यो लेख्ने त्यही अर्थमा
संख्याने कलने छ अक्षर भनी व्युत्पत्ति मेरो भयो
प्रामाण्यै बनि सिद्ध यो छ "कलिकर्द्यो रमः" सूत्र यो ॥२॥

कलमो लेखन्यां शालौ इति मे कोषतोऽपि ज्ञातार्थम्
अज्ञातं किं वाऽन्यैः कविभिः प्रथमं मयैव वा समाम्नातम् ॥३॥

लेखन्यां कलमोऽस्ति पुंसि भनि यै भन्दै छ है कोष यो
लेखेनन् कविले कि ता, अगि नयाँ मेरो प्रयोगै भयो ॥३॥

पुरातनोऽहं कलमः किन्तु प्रथमप्रयोगान् नवोपि तथा
वाचस्पत्ये कोषे शब्दस्तोममहानिधिकोषे च दृष्टस्तथा
सिद्धान्तकौमुदीग्रन्थे तत्त्वबोधिनीटीकायाञ्च दृष्टस्तथा
कोषे जटाधरकोषे वाङ्मयार्णव कोषे च दृष्टस्तथा ॥४॥

हूँ मैं त्यै अगिको पुरानु कलमै ऐले नयाँ भैं भएँ
वाचस्पत्य र शब्दकल्पद्रुममा ती कोषमा नै थिए
सिद्धान्तै युत कौमुदी बिच कृदन्तै मा छदैं नैं थिएँ
टीकामा पनि तत्त्वबोधिनी र अरू ग्रन्थादिमा मैं थिएँ
त्यस्तै संस्कृत वाङमयार्णव ठूलो कोषै महा नै थिएँ ॥४॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कोषे जटाधर कोषे वाङ्मयार्णव कोषे च दृष्टस्तथा
आप्टेकृतसंस्कृतकोषे मोनियरकृतकोषे च दृष्टस्तथा
दृष्टो बहुधा दृष्टो विज्ञैरुदारचरितैः संमतोनुमतः शतधा
किमु दृष्टोऽपि न दृष्टो भ्रमवशैरलसैरीर्ष्यावशैस्तथा शतधा ॥५॥

त्यस्तैं संस्कृतको जटाधरकृतै कोषै महाँ मै थिएँ
आप्टे संस्कृत कोषमा अनि दुवै मोनीयरै मा थिएँ
देखेकै छ नि धेर पल्ट ठिक हो भन्छन् गुनी मानिस
देखे ता पनि देखिएन कहने कस्ता हुनन् मानिस ॥५॥

अज्ञेनाऽगुरुणा विनैव गुरुणा सञ्जातवेदान्तिनः
मायाया वशगाः प्रमादवशगास्तन्नाटकप्रेक्षिणः
मायां ब्रह्मविमृश्य हन्तविवशा मोहं गतास्ते यथा
किं वा मामपि लेखनीमिति तथा निश्चित्य मोहं गताः ॥६॥

अज्ञानी गुरु वा विना गुरु हुने वेदान्तवादीहरू
मायाकै भ्रममा परेर उसकै त्यै नाच देख्नेहरू
मायालाई त ब्रह्म ठानि जसरी ब्रह्माभिमानी भए
के त्यस्तै भइ लेखनी कन मनै ठानी गुमानी भए ॥६॥

यद्वद् ब्रह्मण आदिशक्तिरजयामय्या स्थिता सक्रिया ।
तद्वन्मे कलमस्य शक्तिरजयाऽऽस्ते लेखनीसक्रिया ॥७॥

ब्रह्मैकी प्रिय आद्य शक्ति जसरी माया क्रियाशील छन्
त्यस्तै शक्ति त लेखनी कलमकी मेरी क्रियाशील छन् ॥७॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

षट्षष्ठितमः सर्गः

पूर्वे ते मुनयो महर्षिनिचयास्ते वैदिका धार्मिकाः
दैवज्ञा गणकाः समाधिनिरताः पौराणिकाः कार्मिकाः
सिद्धा योगिगणाः सुचिन्तनपरास्ते तान्त्रिकाआस्तिकाः
अन्ये दार्शनिकाश्च भौतिकपरा वैज्ञानिका नास्तिकाः ॥१॥

प्राचीनै मुनि औ महर्षि ऋषि औ ती वैदिकै धार्मिकै
दैवज्ञै गणकै तथा शकुनिकै पौराणिकै कार्मिकै
सिद्धै योगिगणै सुचिन्तक जनै औ मान्त्रिकै तान्त्रिकै
ठूला दार्शनिकै र भौतिकविदै वैज्ञानिकै यान्त्रिकै ॥१॥

तस्याऽनिर्वचनीय वस्तुन इतो निर्वाचनायोद्यताः
चक्रुर्निर्वचनं यथामति यथाज्ञानं यथा वा तथा
एकं सद्वहुधा वदन्ति विवुधा विप्राः श्रुतिज्ञा वुधाः
एकं वस्तु सदैव भिन्नरुचिभिर्निर्वाचितं नैकधा ॥२॥

साराले अनिवार्य वस्तु कन नै खोतल्न चासो गरे
आफ्नै शक्ति र बुद्धिले जति सके निर्वाचनै त्यै गरे
एकै तत्त्व कनै अनेक थरिले भन्छन् बुधै विप्रले
एकै वस्तु अनेक नै थरि थरी देखिन्छ र दृष्टिले ॥२॥

तस्यैवाऽवचनीय वस्तुन इतो निर्वाचनाऽकांक्षया
मत्तत्त्वं कलमाक्षरं चरितमित्युक्तं निरुक्तं मया
अन्ये चेत् स्वदृशा विभिन्नविधया व्याजह्नुरात्माख्यया
तत् सत् चेत् स्वधिया तथा निगदितं किं वाऽपरादूगं मया ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

त्यै त्यस्तै अनिवाच्य वस्तु कन नै खोतल्न लागी परे
साक्षात् भै कलमाक्षरै चरित यै आफै निस्कै गरें
त्यो त्यस्तो भनि लक्षणै स्वमतिले जस्तो अरूले गरे
यो यस्तो निज बुद्धिले यदि भनें के पाप मैले गरें ॥३॥

सप्तषष्ठितमः सर्गः

समेषां सूत्राणां जनिखवनिरहं तन्तुसृजनात्
समासां शक्तीनां निधिरमितजन्तु प्रजननात्
गुणैः पूर्णोऽहं तैर्निरतिशयनिर्दोषचरितैः
समृद्धोऽहं काव्यैः सुललितपदैर्भावभरितैः ॥१॥

सबै सूत्रैको हूँ अतुल निधि मै तन्तु बहुल
सबै जीवैको हूँ कुल पुरुष मै शक्ति सवल
म झल्कन्छू सारा शुचितम गुणैले झलमल
छु टन्नै काव्यैका ललित पदले मैं पलपल ॥१॥

अहं शान्तिक्रान्तिप्रगतियतिसंक्रान्तिसहितः
स्वतः स्फूर्तो झञ्झा प्रतिम निजसङ्कल्पखचितः
अदृष्टं दृष्टं वा जगदिह चलं वाप्यचपलम्
ममैवाधारे तद् भ्रमति सकलं विश्वपटलम् ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

म नै शान्ति क्रान्ति प्रगति यति संक्रान्ति गति हूँ
स्वयम्भू आँधी भैं सफल निज संकल्प गति हूँ
अदृष्टै दृष्टै वा चल अचल यी सृष्टि सकल
घुमेका छन् मेरै सुदृढ जगमा विश्व पटल ॥२॥

त्रिलोक्यां बाह्याभ्यन्तरपरिसरे व्याप्तिकरणी
प्रतिष्ठा भूयिष्ठा मम विजयते सा शिखरिणी
कियत् स्याद् दृष्टान्तं बहु कति लिखानि क्व विरमः
प्रतिद्वन्द्वाऽभावात् सुचिरमहमेकोऽस्मि कलम ॥३॥

त्रिलोकीको भित्री तह र उसको बाहिर पनि
प्रतिष्ठा यो मेरी विजय गरि हिंड्छे शिखरिणी
नमूना लौ होस् के अभ्र कति म लेखूँ र न अडी
म छू एक्लो जोडा म सरि न हुनाले हर घडी ॥३॥

अष्टषष्ठीतमः सर्गः

स्वयं घोषितात् द्राक्तराद् विद्रुताः
तथा घोषिता द्रावत्तरा विप्लुताः ॥१॥

स्वयं घोषित डाक्टर द्वारा
पग्ली हाले जम्न सकेनन्
तथा घोषित डाक्टर सारा
बगिहाले है टिक्न सकेनन् ॥१॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

तदा महोर्मिभिः क्षिप्तैर्द्राक्तरात् स्वात्मघोषितात्
विद्राव्यन्ते दिगन्तेषु द्राक्तराश्च तथेरिताः ॥२॥

छिन छिन उठ्ने उग्र ऊर्मिले स्वयं घोषित डाक्टरद्वारा
उच्छिट्टिन्छन् टाढा टाढा तथा घोषित डाक्टर सारा ॥२॥

यदा भवति दुष्टानामाक्षेपो दुरितात्मनाम्
हानिर्देशस्य धर्मस्य प्रतिष्ठायाश्च संस्कृतेः ॥३॥

जहिले जहिले दुष्ट-आक्षेपले राष्ट्र र जातिमा हाँक आउला
धर्म प्रतिष्ठा संस्कृति मानै जन्म मरणको आँच आउला ॥३॥

अष्टादशसु विद्यासु यथामतिकृतश्रमात्
नाना लिपिषु भाषासु यथाशक्ति कृतोद्यमात् ॥४॥

ती अठारै विद्याहरूमा छ है जस्को अल्प परिश्रम
नाना थरि लिपि भाषाहरूमा छ है जसको थोरै उद्यम ॥४॥

समन्त्रतन्त्रयन्त्रेषु यथाकालं कृताश्रयात्
इतिहासपुराणेषु यथा बुद्धिर्कृतेक्षणात् ॥५॥

मन्त्र तन्त्र अनि यन्त्र विधामा छ है जसको थोरै ज्ञान
इतिहास पुराणैमा पनि छ है जसको थोरै अवधान ॥५॥

दर्शनेषु च विज्ञानेष्वेवं कृतगवेषणात्
चतुः षष्ठी कला क्षेत्रे यथागतिकृतक्रमात् ॥६॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

दर्शन विज्ञानैका क्षेत्रमा जसको छ है थोरै अनुसन्धान
चौसठ्ठी कला क्षेत्रैमा पनि जसको छ है थोरै अनुमान ॥६॥

नवरत्न-निधेर्नाम्ना पटमूर्ख इतीरितात्
महामहामहाविद्यावाचस्पतिरितिस्थितात् ॥७॥

कहिले नवनिधि भनिने कहिले पटमूर्ख भनीकन कहिने
कहिले महामहामहा श्री वाचस्पति पनि भनिने ॥७॥

सप्तविंशतिसंख्येषु गुणितेषु चतुर्षु च
निज़मौलिक-ग्रन्थेषु लेखेषु रचनासु च ॥८॥

चार गुना सत्ताईस ग्रन्थका रचना लेख र आख्यानैले
आफ्नै मौलिक कृतिका भित्रै लेख चित्र अनुसन्धानैले ॥८॥

विस्तृतैः स्वकृतैर्नव्यै नव्यशैलीविभूषितैः
पञ्जीकृतैः प्रस्तुतैश्च प्रणिबन्धैर्निरूपितात् ॥९॥

नयाँ नयाँ शैली द्वारा पञ्जीकृत भै प्रस्तुत गरिने
खोज गवेषण अनुसन्धानले पूर्ण नयाँ प्रणिबन्धैले ॥९॥

कृतसूक्ष्मानुसन्धानात् कृतसूक्ष्मविवेचनात्
मूल्याङ्कितैः शोधकार्यैः प्राप्तोपाधेः प्रतिष्ठितात् ॥१०॥

शोध पत्रले शोध कार्यले सम्बद्ध क्षेत्रका अनुबन्धैले
सूक्ष्म परीक्षण मूल्यांकनले प्राप्त उपाधि प्रतिष्ठित दरिने ॥१०॥

स्वानुसन्धानपूर्वाश्च निजाऽगोपन संस्कृतात्

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

विश्व विद्यालयात् भव्याद नव्याद् गुरु कुलोपमात् ॥११॥

स्व अनुसन्धान अगोपन संस्कृत विश्वविद्यालय गुरु कुल सिन्धुले
संस्थापक संरक्षक कुलपति शान्त स्वयम्भू कलम विन्दुले ॥११॥

संस्थापकात् कुलपतेः कलमात् सौम्यसागरात्
विद्राव्यन्ते दिगन्तेषु दुष्टदुर्जन पामराः ॥१२॥

●

ऊनसप्ततितमः सर्गः

यदस्ति पठितुं हितं तदधिकं विदित्वाऽऽहृतम्
सुवेद्यतममन्ततोऽल्पमिति तन्निकृत्योज्झितम्
सुबुद्धिवशगैर्बुधैरुमयमेव सम्यक् कृतम्
सभासु पठितैस्ततः स्वचरितं प्रशंस्यं कृतम् ॥१॥

पढे पनि हुने कुरा जति पढेर धेरै लिए
न जानि न हुने कुरा कम भनेर छोडी दिए
सुबुद्धिवश विज्ञले त दुइ काम सुल्टै गरे
यता उति त्यसै हुँदा पठित कै प्रशंसा छ रे ॥१॥

यदस्ति पठितुं हितं तदधिकं विदित्वोज्झितम्
सुवेद्यतमामन्त्रतोऽल्पमपि तदविदित्वार्जितम्
कुबुद्धिवशगैर्जडैरुभयथाप्यनर्थः कृतः
पुरो न पटमूर्ख तेऽस्ति विदुषां वलेयो गतः ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

पढे पनि हुने कुरा गनि न सक्नु छोडी दियो
न जानि न हुने कुरा जति बुझेर जानी लियो
कुवुद्धि वश मूर्खका दुइ तरङ्ग उल्टै चले
टिकेन पट मूर्खको अगि घमण्ड विद्वान् गले ॥२॥

●

सप्ततितमः सर्गः

शास्त्राम्भोधिवगाहनेऽति गहने ज्ञानाचलारोहणे
मुक्ताहीरकसञ्चये परिचये सम्भाषणै कक्षणे
ग्रन्थग्रन्थिविभेदनेऽर्थगहने पाण्डित्यसञ्चालिका
व्याख्याने व्यवहारकर्मणि हिता स्यात् संस्कृतं कुञ्चिका ॥१॥

गोता लाउन शास्त्र सिन्धु बिचमा ज्ञानाद्रि चढ्नाकन
हीरा मोति बटुल्न गर्न घतिला व्याख्यान सम्भाषण
ग्रन्थ ग्रन्थि फुकाल्न फाँड्न कुहिरो पाण्डित्यमा वेष्टित
ताल्चा खोल्न सुभाग्यका ढुकुटिको साँचो छ है संस्कृत ॥१॥

वेदे व्याकरणे रहस्य गहने साङ्ख्ये च योगे तथा
न्याये ज्योतिषि दर्शने स्मृतिमये साहित्यशास्त्रे तथा
नानाक्षेत्र गवेषणे कलमवत् तन्त्रे समन्त्रे वृतम्
विश्वभ्रातृ सुबन्धुतापरिचये श्नाध्ये फलं संस्कृतम् ॥२॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

वेद व्याकरणादिका पठनमा वा सांख्यमा योगमा
न्याय ज्योतिष दर्शन स्मृति कथा अध्यात्म वेदान्तमा
नाना क्षेत्र उछिन्नमा कलमको स्वच्छन्द व्यक्तित्वमा
वाणी संस्कृत सक्षमै छ दरिलो त्यो विश्वबन्धुत्वमा ॥२॥

●

एकसप्ततितमः सर्गः

भाषा या विविधाश्चलन्ति भुवने सोत्पत्ति भाषाऽभवत्
तद्भाषा परिवारमूलजननी सैवादि भाषाऽभवत् ।
कृत्वा व्याकरणप्रभावमतुलं सा मूलभाषाऽभवत्
वर्णोच्चारणपञ्चसन्धिनिकषैः सा विश्वभाषाऽभवत् ॥१॥

छन् भाषा जति विश्वभित्र सबको उत्पत्ति भाषा हुँदा
ती भाषा परिवारको पनि सबै त्यो मूल स्रोतै हुँदा
भर्दा व्याकरणको प्रभाव सबमा यो आदि भाषा भयो
भै उच्चारणको कसी सकलको यो विश्वभाषा भयो ॥१॥

भूत्वा तद्भव तत्समौ विकृतिको वैकाक्षरा वाऽन्यथा
ऊर्ध्वाधोः लिपि लेखनेऽक्रम विधौ दक्षेऽथ वामे तथा ।
भिन्नेव प्रतिभाति या समयतो दृष्टवा विकासक्रमम्
भाषान्तःस्थितधातुप्रत्ययं दृशा मूलोद्गमं संस्कृतम् ॥२॥

बन्दै तत्सम तद्भवै र उलटो एकाक्षरी भै कुनै
विप्ल्याटो तल माथि लेख लिपिमा दायाँ र वायाँ कुनै
लागेता पनि भिन्न झैं समयले हेर्दा विकास क्रम
ती भाषागत प्रत्यय प्रकृतिले हो संस्कृतै उद्भव ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

वेदाँस्ताँश्चतुरः षडङ्गसहितान् षड्दर्शनान्येकशः
कृत्स्नं संस्कृतवाङ्मयं सनिगमान् तन्त्रागमान् भूरिशः
साङ्गोपाङ्गमथो विहङ्गमदृशा सिंहावलोकैर्भृशम्
आद्योपन्त्यविवेचनात् परिणतं मूलं भवेत् संस्कृतम् ॥३॥

चारै वेद षडङ्ग शास्त्र उपवेदै चार षड्दर्शन
पूरा संस्कृत वाङ्मयै निगम औ ती आगमै शासन
हेरे अध्ययनै गरे त तन्त्रमय ती तन्त्रै तथा यन्त्रको
मूल स्रोत छ संस्कृतै सिरिखुरी त्यो ज्ञान विज्ञानको ॥३॥

ज्ञात्वा वा विषयान् बहून् बहूविधा भाषाः पठित्वाप्यहो
विद्वान् क्वापि भवेन्न संस्कृतमृते तद् ज्ञानविज्ञानयोः
भाषा वा विषयाश्च वा बहुविधा ये सन्ति पश्चाद्भवाः
कुर्वन्त्यन्तिमनिर्णयं न हि यतो भूत्वा ह्यपूर्णा नवाः ॥४॥

भाषा धेर पढेर धेर विषयै जाने नि रैथानका
विद्वान् कोहि हुँदैन संस्कृत बिना निर्धक्क विज्ञानमा
भाषा वा अरु शास्त्र शिल्प जति छन् ती हुन् पछिल्ला कुरा
दिन्नन् अन्तिम निर्णयै अपुग भै ती हुन् अपूरा कुरा ॥४॥

नेदं संस्कृतमस्ति कीररटने बद्ध्वा शिखां कीलके
कार्यन्नैव तदर्थ बोधरहितं व्युत्पत्ति सम्पादके
तत्त्वं संस्कृत बोधनेऽस्ति निहितं शब्दार्थलक्ष्यार्थयोः
ध्येयं तन्नरजन्मनोऽस्ति निभृतं व्यङ्ग्यार्थतत्त्वार्थयोः ॥५॥

घोक्ने संस्कृत हैन मूढ बलले बाँधी किलामा टुपी
त्यस्ले काम दिँदैन अर्थ नबुझ्े व्युत्पत्ति खुल्ने खुपी

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

गाँठी संस्कृत बुझ्नमा छ छिचली शब्दार्थ लक्ष्यार्थको
के हो गूढ रहस्य मर्त्य जुनिको कर्तव्य व्यंग्यार्थको ॥५॥

शङ्का क्वापि न संस्कृते सुविदिते तज्ज्ञानविज्ञानयोः
उत्पत्तिस्थितिनाशबोधसहिते विम्बप्रतीकात्मनोः ॥६॥

शंका केहि रहन्न संस्कृत बुझे त्यो ज्ञान विज्ञानमा
उत्पन्ति स्थिति नाश नै जगतको सम्पूर्णको ज्ञानमा ॥६॥

ऋग्वेदः प्रथमोऽस्ति मन्त्रसहितः सूत्रात्मदेवात्मकः
इज्यायज्ञपरोऽपरोऽस्ति स यजुर्वेदोपि वेद्यात्मकः
सङ्गीतात्मक सामवेद उदितोऽसौ नादसप्तात्मकः
विज्ञानं ? तदथर्ववेद उदितस्तन्त्रात्मक यन्त्रात्मकः ॥७॥

मन्त्रै रूप छ सूर्य पूर्ण पहिलो ऋक्वेद देवात्मक
इज्या कर्म प्रधान वेदि छ यजुर्वेदै उ यज्ञात्मक
संगीतै मय सामवेद स्वरको हो नाद ज्ञानात्मक
विज्ञानै छ अथर्व वेदमयको त्यो तन्त्र यन्त्रात्मक ॥७॥

एकोर्थोऽनिशमाधिभौतिकपरः शब्दार्थवाच्यार्थकः
अन्योर्थो मृशमाधिदैविकपरो लक्ष्यार्थबोधात्मकः
व्यङ्ग्यार्थोऽपर एष मोक्षपरको ध्वन्यात्मकाध्यात्मिकः
जीवन्नेव तदर्थसाधनपरः सोऽर्थो रहस्यात्मकः ॥८॥

पैल्हो अर्थ त आधिभौतिक तथा शब्दार्थ वाच्यार्थ हो
दोस्रो अर्थ त आधिदैविक तथा तात्पर्य लक्ष्यार्थ हो
हो आध्यात्मिक अर्थ अन्तिम तथा तत्वार्थ व्यंग्यार्थ हो
यो त्रैगुण्य बुझेर कार्य विधिमा लाग्नू रहस्यार्थ हो ॥८॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

द्वासप्ततितमः सर्गः

द्वन्द्वात्मकं तज्जडमाधिभौतिकम्
द्वैतं तथा चेतनमाधिदैविकम्
आध्यात्मिकं ब्रह्मपरं विमर्शनम्
अद्वैततां याति मयि त्रिदर्शनम् ॥१॥

द्वन्द्वात्म हो वा जड आधि भौतिक
द्वैतात्म वा चेतन आधि दैविक
अध्यात्म वा ब्रह्म परात्मदर्शन
अद्वैत भै जान्छ ममा त्रिदर्शन ॥१॥

तत्त्वान्वितं तज्जडचेतनात्मकम्
गुणाश्रयं निर्गुणनिष्क्रियात्मकम्
योगेशयोगीशपरं विमर्शनम्
अद्वैतवेदान्तमिदं सुदर्शनम् ॥२॥

तत्त्वात्मवादी जड चेतनात्मक
गुणात्म वा निर्गुण निष्क्रियात्मक
योगीश योगेश पर त्रिदर्शन
अद्वैत वेदान्त महान् सुदर्शन ॥२॥

मद् ब्रह्मणोऽस्मात् कलमात् प्रचोदित
माया मसी वर्णगुणैस्त्रिभिः श्रिता
संसृज्य विश्वान्युपरज्य चिन्मया
मय्येव विश्राम्यति संवृतक्रिया ॥३॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

म ब्रह्म मेरै कलमात्म योगले
माया मसी तीन गुण त्रिवर्णलै
जगत् रची रङ्ग भरी त्रिवर्णमा
विश्राम लिन्छिन् प्रलयान्तमा ममा ॥३॥

●

अथः सप्ततितमः सर्गः

क्षेत्रं क्षेत्रपतेर्भवेद् भवतु तत् किञ्चिन्न तद् रोहतिं
कोवाऽन्यः कृषकं विना श्रमशतैः कृष्यां कृषिं रक्षति
रक्तं स्वेदमयं यदस्य जलवद् रुक्षां मृदं सिञ्चति
स्वर्णञ्चान्नमयं सुभिक्षजनकं क्षेत्रे तदा रोहति ॥१॥

खेतै होस् जमिंदारकै तर त्यसै फल्दैन केही पनि
अर्को को कृषकै विना श्रम गरी खेती सपार्ने छ नि ॥
उस्को त्यै रगतै बनेर पसिना पानी सिँचाई हुँदा
माटोमा सुन फल्छ अन्नकण भै बाली सबै सँप्रदा ॥

मृत् काष्ठं स्फटिकं मधूत्थमूपलं धातुर्यथा वा भवेत्
दक्षैष्टङ्कघनैः सुशिल्पिकरजैर्मूर्तिः कृता संवदेत्
कूर्चे कुण्ठकचे विपक्षतिमये किं वा स्थितं कौशलम्
चित्रं जीवितवल्लिखेत् किल कलाकारः कृती केवलम् ॥२॥

माटो मैन र काठ धातु फटिकै निर्जीव ढुङ्गा पनि
शिल्पीका करले छिना र घनले भै मूर्ति बोल्ने छ नि ॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कूची प्वाँख ठूँडो टुँडो बुरुसको के हुन्छ लौ कौशल
लेख्ने चित्र सजीव सक्षम कलाकारै न हो केवल ॥

भाषा यत्र च कुत्र वा प्रचलिता स्याद् यस्य कस्यापि वा
किं वा तेन भवेद् यदत्र विषये कार्यो विवादो वृथा
स्वच्छं भावमतीव कर्णमधुरं यं विस्मरेद्वा स्मरेत्
साहित्यं कविलेखकः सृजति तन् नूत्नं न चान्येऽपरे ॥३॥

भाषा होस् जुन ठाउँको जुन सुकै नै देश वा जातिको
त्यस्ले हुन्छ र के त्यसै किन कुरा गर्ने भली भाँतिको ॥
संग्लो भाव मिठास मग्मग छरी बिर्सूँ न बिर्सूँ हुने
हो स्रष्टा कवि लेखकै अमर त्यो साहित्य नौलो दिने ॥३॥

यां यां वा कृषको मृदं स्पृशति सा स्वर्णं फलत्युत्तमम्
शिल्पीकाष्ठशिला मृदः स्पृशति चेन् मूर्तिर्वदेत् तत्क्षणम्
भाषां काञ्चिदपि स्पृशत्यनुभवी द्रष्टा जगत्सृट् कविः
तत्रोदेति विवोधयन् सुरसिकान् साहित्यरूपो रविः ॥४॥

माटो हुन्छ किसानले जब त्यहाँ खाँटी सुनै फल्दछ
शिल्पी हुन्छ त काठ पत्थर जसै त्यो मूर्ति भै बोल्दछ ॥
भाषा हुन्छ त पारखी अनुभवी द्रष्टा र स्रष्टा कवि
झुल्की हाल्छ जगाउने तन मनै साहित्य रूपी रवि ॥४॥

शुभ्रं भावमहो निधाय मनसि प्रक्षिप्य वीजं शुभम् ।
भाषोद्यानमलङ्करोति कलमो माली व दक्षो भृशम्
नानारङ्गविरङ्गसौरभभरान् सुस्वादुशोभाकरान्
हृद्यानर्पयते प्रफुल्लफलितान् रम्योपहारान् वरान् ॥५॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

संग्लो नै शुभ भाव ली मनभरी सौहार्द वीजै छरी
लागी पर्छ कुटो बनी कलम यो भाषा बगैंचा भरी ॥
राम्रा रङ्ग बिरङ्गका मगमगी बास्ना र स्वादै दिने
अर्पी दिन्छ असंख्य फूलफलका सौगात सम्भी लिने ॥५॥

●

चतुःसप्ततितमः सर्गः

अहं मां मह्यं मन्मम मयि मयेत्यादि लिखितम्
भृशं दर्शं दर्शं भवति किमु चित्तं भ्रमगतम्
किमेषा गर्वोक्तिः कथमतिशयोक्तिः स्वरचिता
स्वभावोक्तिः सत्योक्तिरुत कलमोक्तिः परिचिता ॥१॥

म मेरो मैले मैसँग मकन मैबाट र ममा
भनी लेख्नाले के उठिउठि रह्यो भ्रान्ति मनमा
भयो के गर्वोक्ति स्फुट अतिशयोक्ति प्रकटित
कि सत्योक्ति स्पष्टोक्ति कित कलमोक्ति स्वघटित ॥१॥

●

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

पञ्चसप्ततितमः सर्गः

आसीद् अ एव किम धोऽभिमुखः क रूपः
किं दक्ष वाम चलनाद् उ रमूलरूपः
मः स्यात् समः स्थिर गतिः किमहो मरुपः
किं वाऽभवद् "अ उ म" ॐ कलम स्वरूपः ॥१॥

भै गो 'अ'बाट त अधो मुख भै 'क' रूप
भै गो 'उ'बाट घुमि वा द हुँदै 'ल' रूप
भै गो 'म'बाट स्थिर भाव हुँदा 'म' रूप
साक्षात् भयो "अ उ म" भै कलम स्वरूप ॥१॥

ॐ इत्येकाक्षरं धाम
व्योम एकाक्षरं पदम्
सोम एकाक्षरं पदम्
यत्र तस्मै नमो नमः ॥२॥

ॐ यो एकाक्षरी धाम
व्योम एकाक्षरी पद
सोम एकाक्षरी तत्त्व
छ जहाँ उसमा नमः ॥२॥

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

कलमविषयकं पुरातनं प्रमाणम्

१. वाचस्पत्यम् (वृहत्संस्कृताभिधानम्) तृतीयो भागः पृ. १७८०
कलमः पुं कल+कमच् लेखन्यां चौरे धान्यभेदे

२. शब्दस्तोममहानिधिः (संस्कृताभिधानं पृष्ठ संख्या १११
कलमः पुं लेखन्यां चौरे धान्यभेदे

३. शब्दकल्पद्रुमः द्वितीयखण्ड पृ. ५६
कलमः पुं. (कलने कलयति वा अक्षरं प्रकशयति जनयति वा कलिकर्घो रम उणादि ४।४ इति अथः स्वनाम विख्यातलिपिसाधनविशेषकाष्ठ तात्पर्यार्थ १ लेखनी वर्णतूली अक्षरतूलिका।

४. सिद्धान्तकौमुदी तत्त्वबोधिनी पृ. ५५२
उणादिचतुर्थ गण सूत्रसंस्ख्या ५३१ कलमः कर्दमः पुंसि लेखन्यां कल संख्याते न्यां शालां पाटञ्चरेऽपि च।

५. नानार्थशब्दकोषः पृ. १११
मेदिनीकोषः श्लोक ४१ कलमः पुंसिलेखन्यां शालेपाटञ्चरेऽपि च।

६ जटाधरकोषः कलमो लेखनी वर्णतूली अक्षरतूलिका

७.व्यङ्ग्यार्णवः पत्र २०३४ कलमः शाजिभिच्चौराङ्गुरलेखनीकासु च।

८. शब्दार्थन्तिामणिः कलमः पुं लेखन्याम्।

९.APTE SANSKRIT ENGLISH DICTIONERY
आप्ते सं कलमः लेखनी वर्णिका तूलिका अक्षरतूलिका।

१०. बृहत् शब्दसागरः कलम सं पु.

११. samskrit english dictionary by sir monier moneir williams
सं. कल संख्याने इति धातोः कल्यर्थे यणादि अम् प्रत्यय
reed tp write with
latin columus
greek kaalumus
Arabic Kalam

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

आपद् धर्मनियमके विधवाविवाहे धर्मशास्त्रीयम् प्रमाणम्
धर्मसिन्धुग्रन्थे निर्णयसिन्धुग्रन्थे च धर्मशास्त्रादिके आशौचप्रक
समुद्धृतं प्रमाणवाक्यम् हेमाद्रौ वृद्धमनुरिति ।
१. अमृतं मृतमाकर्ण्य कृतं यस्योर्दुदैहिकम्
प्रायश्चित्तमसो स्मार्तं कृत्वाग्नीदधीत च
जीवन् यदि समागच्छेत् घृतकुम्भे निमज्यताम्
उद्धृत्य स्नापयतिवाऽस्य जातकर्मादिकारयेत्
द्वादशाहं व्रतं चर्या त्रिरात्रमथवाऽस्यतु
स्नात्वाद् वहेत तां भार्यामन्यां वा तदभावत: ॥

. Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal

CC-0. Digitized by eGangotri and MIDF- Delhi

जयतु संस्कृतं धर्मभूतये, जयतु संस्कृतं राजभूतये !

जयतु संस्कृतं राष्ट्रभूतये, जयतु संस्कृत विश्वभूतये !!

जयतु संस्कृतम् संस्थापरिचयः

१. 'जयतु संस्कृतम्' पञ्चश्रीकसर्वकारेण स्वीकृता स्वतन्त्रा संस्था विद्यते ।

२. वैक्रमाब्दस्य २०५५ तमे वर्षेऽस्याः स्थापनाऽभूत् ।

३. अस्या मूलमुद्देश्यं कार्यक्रमाश्च निम्नलिखिताः सन्ति–

(क) संस्कृतवाङ्मयस्य सनातनसंस्कृतेश्चावश्यकतां महत्त्वञ्चाऽऽराष्ट्रं बोधयितुं तयोः प्रचाराय प्रसाराय संरक्षणाय संवर्द्धनाय च कार्यक्रमसमायोजनम् ।

(ख) देशे देशे सांस्कृतिकं पुनर्जागरणमानेतुं संस्कृतसम्भाषणशिविरसञ्चालनं, 'जयतु संस्कृतम्' नामधेयमुखपत्रप्रकाशनं, संस्कृतनाटकमञ्चनं, कवितामहोत्सवादिकर्मणाञ्चाऽऽयोजनम् ।

(ग) संस्कृतभाषायां लिखितानामुत्कृष्टग्रन्थानां प्रकाशनम् ।

(घ) उत्तरमहाभारतग्रन्थनिर्माणपुरः सरं तस्य प्रकाशनम् ।

(ङ) राष्ट्रभाषां शुद्धतया वक्तुं, लिखितुं स्वधर्मसंस्कृतिसदाचरविषये आवश्यकबोधप्राप्तयेचाऽस्मत्शिक्षणव्यवस्थायां माध्यमिकस्तरपर्यन्तं व्यावहारिकसंस्कृतमनिवार्यं कारयितुं सर्वकारसहयोगविधानञ्चेति ।

केन्द्रीयकार्यालय काष्ठमण्डपस्थ
अनामनगर वर्तते
दूरभाष २३०२३७

Jayatu Sanskritam, Kathmandu, Nepal